

Литературайин Табасаран

ЖУРНАЛ КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН УДУБЧИВУРУ

16+

5/2026

СЕНТЯБРЬ – ОКТЯБРЬ

Литературин Табасаран

РЕСПУБЛИКАЙИН ЛИТЕРАТУРАЙИННА ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ВА ЖЯМЯАБТЛУГЪДИННА ПОЛИТИКАЙИН ЖУРНАЛ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Учредитель:

Министерство цифрового
развития, информации
и печати
Республики Дагестан.

Издание журнала
восстановлено с 2019 г.

5

2026

сентябрь – октябрь

Редакция республиканских
литературных журналов
«Соколёнок»
и «Литературный Дагестан».

КИУЛАР

ПОЭЗИЯ

Гюлбика Умарова	
«Игит Эседуллагъ»	4
Абдуллагъ Абдуриягманов	
«Йиз ватандин аку байвахт убхъурза»6	
Гьяжимягъмад Гьяжиев	
Ул ккивназа булагъдин шад сес ебхъуз.	
Шиърар	22
Разида Рамазанова	
Шиърар	26
Гюлмягъмад Расулов	
«Дагълу булагъарин шидси марци	
поэзия»	29
БицИдариз вуйи шиърар	39

ПРОЗА

Мягъмад-Расул Расулов	
«Чуру жихрар»	46
Гьяжимягъмад Гьяжиев	
«Ккверкквела»	69

ДРАМАТУРГИЯ

Александр Грач	
Мухаммадфтягъ Амирханов	
«Ич вахтар» Комедия	76

КИУЛИН РЕДАКТОР

М.М. Аьгьмедов

«ЛИТЕРАТУРАЙИН ТАБАСАРАН»

журналин редактор

С. Къасумова

РЕДАКЦИЯЙИН КОЛЛЕГИЯ

Аь. Аьбдурягьманов

Аь. Аьшурбеков

Э. Аьшурбекова

Ш. Дашдемиров

Ш. Жамалиева

С. Кюребекова

Аь. Къурбанов

Ю. Муртузалиев

Г. Уьмарова

Ш. Шагьмарданов

ЛИТЕРАТУРАЙИН КРИТИКА

ТАРИХ

ЧІАЛ

Шюшеханум Керимова

«Халачийрин сюгьюрлу

накьишар...» 92

ТЕЛЕФОНДИН НУМРИЙИР:

Редактор: 8 (963-375-19-45),

e-mail: sefijatkasimova@mail.ru

Регистрационный номер:

ПИ №ТУ 05-00444 от 10.03.2022 г.

выдан Управлением Роскомнадзора по Республике Дагестан.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ТАБАСАРАН №5 2026 г.

На табасаранском языке

Печать офсетная.

Бумага офсетная. Формат 70x108 ¹/₁₆.

Усл. печ. л. 8,4. Физ. печ. л. 7,12. Уч. изд. л. 6,37.

Подписано в печать 29.09.2026 г. Выход в свет 15.10.2026.

Тираж 208 экз. Заказ № 1869 . Цена свободная.

Подписной индекс: на год – ПС791, на полугодие – ПС246.

Редакция: «Редакция республиканских литературных журналов
“Соколёнок” и “Литературный Дагестан”».

Адрес редакции: 367000, РД, г.Махачкала, ул. Даниялова, 55.

e-mail: litdag@mail.ru, **сайт:** litdag.ru; **tg:** litdag; **vk:** litdag

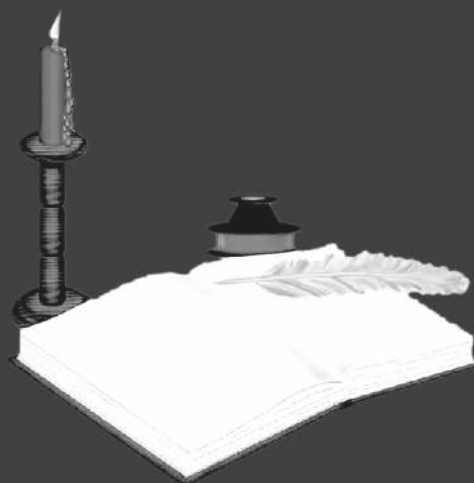
Издатель: ГБУ РД «Этномедиахолдинг “Дагестан”»

Адрес издателя: 367018, г. Махачкала, пр. Насрутдинова, 1-а.

Отпечатано в ООО «Издательство «Лотос»»,

367018, РД, г. Махачкала, ул. Времена года, 6.

Поэзия

ИГИТ ЭСЕДУЛЛАГЪ

Гъаму улихънаси шаир Гюлбика Умаровайин Урусатдин Федерацияин Игит, ихъ ватанагъли Эседуллагъ Абачевдикан вуйи китаб удубчІвну.

Ватандиин читин йигъар улуркъган, му китабдин игитарсдар кІубан баяр аьжлиз машина-машди дийигъуру ва, чпиз айи аьгъювалар, чпин сагъ'вал, чпин жанар гъайиф дарапІди, бахтлу гележег бадали лайикълу зегъмет зигуру.

**– Урусатдин гъунарлур!
Табасарандин адлур!
Ватан айир къувватлу
Генерал-лейтенант ву!**

Гъамци бикІура шаири ихъ машгъур ватанагълийикан.

Ав, му читин рякъюъ айи игитариз гъагъи гъядисйирра къисмат шулу. Инсандиз, фукъан къувватлур вушра, читин вахт улубкъиган, багахълуйирин, дустарин, ярашугъарин ужуб гафну, дурар багахъ хъайивали кюмек апІуру, юкІв абгру.

Чахъан удукъру кюмек апІуз чалишмиш шули, Гюлбика Умаровара фикригъди Игитрин гъвалахъ хъа. Гъаддиз му китабра арайиз удубчІвну:

Абачев Эседуллагъ

Гъяркъси, кІвак карсдиз валлагъ:

Ву аьхю хизандиан,

Хив юрднан Зилдикк гъул` ан....

Эскервалин гъуллугънаъ чан пишекарвал заан дережайиинди кІули гъабхурайи Игитрикан бикІувал шаириз думукъан рягъятди алабхъундаршул:

**Женгнан рѣкъ кѣсмат гѣабхѣир,
Ахѣю Ватандин багѣри.
Чѣиви ЯДИГАР гѣахѣи –
Эскер, ИГИТ успагѣи!**

Гѣамци Эседуллагѣ Абачевдихѣна вуйи чан гѣюрматлувал улупури,
Гюлбика Умаровайи ихѣ дирбаш ватанагѣлийиинди дамагѣра апѣурайиб
ашкар шула:

**Хив юрднан, Зильдикк гѣулан
Абдул – Муѣминдин хизан
Адлу гѣапѣу эскер ихѣ,
Варидарин кѣваѣ айихѣ!**

Дупну ккундуки, чан хизанси, дугѣувари табасаран халкѣра адлу гѣапѣну.
Му читин вахтна ихѣ Игитриз сагѣламвал, хушбахтвал, хѣуркѣувалар ккун
апѣурхѣа. Дугѣриданра, Ватан уѣбхювал чпин гѣуллугѣ вуди кадабгѣнайи
эскрари улупурайи гѣунарари, дурарин Ватандихѣна айи ватанпервервали
шаирарик гѣевес капѣра:

**Абѣир-бабари туву
Гѣир`ят-намус гѣюбхдари,
Гѣючѣюркѣишра фу гѣялну,
Кѣял ѣивудар Ватандиз....**

Ихѣ халкѣдин игит бализ бахш вуйи эсерар хѣана арайиз удучѣвиди. Ихѣ
варидарин терефнаан Эседуллагѣ Абдулмуѣминовичдиз жандин сагѣ`вал,
кѣван шадвал, уѣмриѣ ахѣю ужувлар ккун апѣурхѣа!

Шаирин 70 йисаз тямукъ вуди

Абдуллагъ АБДУРЯГЪМАНОВ

Абдуллагъ Абдурягъманов 1956-пи йисан 21-пи авгъустдиъ Табасаран райондин Гьесихъ гъулаъ бабкан гъахъну.

Дербентдин педучилище ва Дагъпединститутдин филологияйин факультет ккудубкIу думу сифте багъри гъулаъ мялимди гъилихнийи, хъа гъамус Кизляр шагърин урчIвубпи нумрайин къялан мектебдиъ лихура.

Абдуллагъ Абдурягъмановдин къалмиккан «Арсран гъибар», «Хиялнан акв», «Вахтан сир», «Дагъларин нефес», «Переливы судьбы», «Улыбка ангела», «Синие родники» кIуру китабар ккудучIвну.

Гъябгъюрайи йисан 7-пи апрелиъ Астраханъ шагърин областдин илимдин Н.К. Крупскаяйин ччвурнахъ хъайи библиотекайиъ Урусатдин писателарин член Абдулла Абдурягъмановдин «УкIу булагъар» кIуру китабдин презентация гъабхъну. Му китабдиъ айи шиърар Астрахандин писателарин Союздин литературайин таржумайин Центри урус чIалназ илтIикIдар ву.

Ихъ бажаранлу шаир юбилейихъди кIваантIан тебрик апIури, яратмиш'валин рякъюъ хъана ахъю хъуркъувалар ккун апIурхъа!

ЙИЗ ВАТАНДИН АКУ БАЙВАХТ УБХЪУРЗА

МучIу хъибган багъри гъулаз гъафнийза,
Ккилигури мушваъ фужкIа адарзуз.
Дада имдар, юкIвнан ишуб дебккнийза,
Наан ашра шулдар кIвахъан гъул гъархуз.

Шад унчІвари апІурайи вацІрацІар,
Ялгъуз ич хал вуйи мушваъ акв адруб.
Дагъларилан ис шули айи яркврар,
Сирни узу ккаъри дердлу ва кІаруб.

Мушваъ вари сарун узуз хал вузуз,
Дагъдин канчІнахъ майднин ахин ккипурза.
Вардиъ мушваъ йиз жигъилвал рябкъюрзуз,
Бахтлу вахтназ хъана жилгъа ккебгъурза.

Вазун аквнан леъфикк нивкІуз гъягъюрза,
Мухриъ айи йиз дерд ккебкнуну завари.
Таза ахсрин сирин макну хъергурза,
Разивалин лепйири юкІв рибшври.

КІваин дапІну, гъаммишанси, жигъилвал,
ЦІадал али укІар'инди жаргъурза.
Мухриъ ади багъри юрдар ккунивал,
Йиз ватандин аку байвахт убхъурза.

БАХИШЛАМИШ АПІИН

Ккунивалин марцци хабар
Алдагъназа, йиз жил, увлан.
Ккунивалин ширин гафар
Хъана гъюра йиз мухриан.

Бахишламиш апІин уву,
Яв веледер, инсанариз.
Яв заанвал айиб гъархну,
Гъурдси бицІи чпин юкІвариз.

Ккуру жилгъа абгураза
Инсанарин юкІварихъна.
Ккунивалин нур тувраза
Увуз лигру уларихъна.

Умудлуза варидади
Узуси ву хабаъ апІруб.
Умудлуза ич юкІвари
Яв дерднан нивгъар кижикруб.

Аършдиъ хядар цІибди адар,
Дих апІури инсанариз.
Хъа чІиви юкІв вузтІан адар,
Кархъруб аквар аку уъмриз.

Махъан пашман, дердра мапІан,
Шам мукутІубшван умуднан.
Амсар дургну юкІвариан,
Ккергъру ухъуз аьлхъру йигъар.

***

СатIи гъахъну завуъ амсар дестейиз,
ГучI гъабхъиган микIран ккуру ушвтнахъан.
Дих апIура гъазру бицIи чан чиркквлиз,
Зав атIабгна нирын марцци гюзгдиан.

Нирин гъвалахъ гъалин ярквяргъ чIеэрин
Гаш дубхънайи сулу цIузар апIура.
Нир'ин дахъна уъру чарчар ахсрарин,
Фурслу ппази ягъал завуъ тIибхура.

БицIи вахтназ гъахураза фикрари,
Йиз багъри гъул азуз магъа рябкъюри.
Таниш машар гъунши баяр, дустарин,
Хъана азуз бахтлу вуди аьлхъюри.

МутIан багъа вуйиб уъмриъ адарзуз:
Рябкъюразуз дадайин маш унчIваригъ.
Дих апIура гъаммишанси уъл ипIуз,
МикIси хъана зу дургайиз кючйиригъ.

***

Чвлин ниъру кефлу дапIнайир
Дахъназа лигури завуз.
Кюч шлу жакъварин башчийи
Зав'ан лишан гъапIну узуз.

Разивал тувну саб ражну
Жакъварин мициб теклифназ,
ГъитIирхунза йиз юрд гъибтну,
Таза хиял бихърубси кIваз.

Убгру варжиси кюкйиригъ
Думу юрднаъ вуйза ялгъуз.

Мани, рягъимлу лигбаригъ
Къюрду салам тувну узуз.

Жакъварси пашман дестейиз
Уч дапIну гъургу хиялар.
Гъафунза багъри юрдариз
ГъитIуз къатIар гъаши симар.

Чвлин ниъру кефлу дапIнайир
Дахъназа лигури завуз.
ТIирхай, дустар, улихъ хъайи
Рякъ ягъурлуб ибшири учвуз.

***

Жигъил уткан шад хъадукар
Багъри жилиин либцура.
Вари таза апIру ахсрар
Гужли чан хлинццари кархъра.

Гъялак духъна жигъил микІар,
Зав марцц апІуз амсарихъан.
Нири кІура назук мукъмар
Къаби дагъдиз жигъилвалкан.

Хъадукран гъюдрюхюб адар!
Хъугъуз гъязур духъна инсан:
Ригъукк гъи деребцІди гъубздар
Йирси йифси цІухивал чан.

БАГЪРИ ДАГЪЛАРИН АРАЙИЪ

Вари дюн'я йиз кІваъ убшру
Багъри дагъларин арайиъ.
Ярхла хъувалин дерд гъебгру
УкІу штухъди булагъарин.

Штун меълишин йиз кІвантІариз
Байвахтнаан гъархну адар.

Шилар гъяцІли йиз ликарин
Жилгъйир-рякъяриз гъархнадар.

Саб жикъи, аку геренси
КкудубкІну мяъли байвахтнан.
Ебхъуразуз, гъадмуганси,
Рабхури мушваъ булагъ кІван.

* * *

Багахъ хъуб къюб аьшкълу вуйи юкІварин –
Мюгъюббатнан таза, назук нурлувал.
КуркІуб чиб-чпик завси марцци лигбарин –
Шад къисматнан яркъу хабаъ архъувал.

Гъаму герен ригъун аквтІан акуб ву,
Уткануб ву сабпи даркъван кюкютІан.
Ва женеттдин шарабтІан лап меълиб ву,
Манибра ву вулкандин му цІюмгъялтІан.

Ебхъуразуз думу узуз ярхлаан,
Багъа вахтнан аьхир адру мяълиси.
Ккун апІин, яр, увура гъи яв кІвакан,
Къяляхъ апІуз думу бахтнан сиринси.

Багъа вузуз уьмриъ гъарсад йигъ узуз,
Увухъди, яр, гъябгъюрайиб уьмриан.
Амма думу герен шулдар гъич гъархуз,
Гъабхъну думу сабпи нур ихъ къисматнан.

***

Кархъна назук таза ахсрар
Гъюлин арсран сикинвал'ин.
Нач уърушин кади амсар
Багахъ шули а дагъларин.

Таза микІру хъебгра нивкІ'ан
Ахсрин леѣфикк ккайи гъирагъ.

Багахъ хъайи тепейилан
Аълхъюри а дидиз чирагъ.

Къаби Каспий, салам увуз,
Саб пай вува йиз къисматнан.
Таза мяъли вуз бахш апІуз,
Дуфназа амси чюлиан.

ЧИГРАН ЦІАРАР

Вахтну йиз мяъли гвачІнинган,
КкудубкІайиз гъитну къатІ хъуз.
Кагъзин гъугъмак тувну, кІури,
Имбу гафар дидик кайиз.

ГъатІабццунза гъялакдиси,
Кадар гафар йиз мяълийин.
Шубуб нукътІа, йитимарси,
Аъхириан лигурайи.

Ккун гъапІунза ахсрарикан,
Йиз мяълийихъ хъауз гафар.

Гъапну, ккун апІин яв кІвакан,
ДикІуз гъуркІну адру цІарар.

КІвазра теклиф хуш гъабхъундар,
Хиял апІин гъабхъну гиран.
Кюмек ккун гъапІу хядар,
Сабхилди гъудургну зав'ан.

Чигран цІадлари кюкдилан,
Мюгътал духънай, гъапну узуз: –
Таза гафар апІин учкан,
Мяълийин цІарар ккудукІуз...

ГАРЦІЛИК ГЪУБЗНА КЫЛЗИШИН

Сонет

Назук, зяиф ил хъадабгъбаъ лепйирин
Яв ширин сес азуз хъана ебхъури.
Ва штун зиин сабпи аквар ахсрарин,
Жигъил аълхъюб ву уткан яв уларин.

Таза ахсрин аквси ава гъаммишан,
Йиз къисматнан рякъяриѣ ва жилгъйириѣ.
Вува узуз аъламати сюгъюрнан,
Йиз юкІв абцІна уву агру лепйири.

Вува чирагъ ва кІван гъирагъ тамарзу,
Вухъна рякъюѣ къаршу вуди тІурфнариз,

Мюгъюббатнахъ хъугъну, мютЮгъ зат даршлу,
КкадапІури аза манзил йигъарин.

Къисматнан йиз лепйиригъ саб тикишин –
Багъа вуди, гарцІлик гъубзна къилзишин.

***

Йиз юрд, уву аьлам вува зуз айи!
Тувурзавуз дугъри йиз кІван манишин.
Ва гъаммишан кІурза увуз мяълийир –
Хъана дерин ибшири завун укІушин!

Гъи мяълийир дигиш дархъи гъузнадар,
Жигъилвалин гъевес кимдар дуларик.
Амма уьмрин метлеб дигиш гъабхъундар –
Уж'вал апІуб – гъубзна рякъди йиз уьмрин.

Мяълийирра шула артухъ пашманди,
ГъапІза, уьмур гъаци дубхъна рягъимсуз.
Йиз багъри юрд, дугъривалин ригъухъди
Улихъ гъарабх, миннат апІурза увуз.

Яв яркъу рякъ ва жилгъа йиз къисматнан –
Саб тики ву багъри, укІу аьламдин.
Тувну адар йиз кІваз увуъ ерцІубтІан.
Гъациб уьмур вузуз жил'ин багъади!

***

Дубгъай жикъи уьмрин рякъюъ инчІлуди
Къабул апІуз сюгърин цІарар ахсарин,
ДеккучІимрин вари рангар нурлуди
АтІагуз ихъ жилин уьмрин заварихъ.

Дубгъай тувуз манишин ичв юкІварин,
Насигъятнан гаф адабшвну мухриан.
Ва гъюрматнан хядар кархъну юкІварихъ,
Гъитай артухъ хъуз ляхнарра ужувлан.

Дубгъай текрар апІуз гафар гъякъ'валин,
Зегъер кади шулушра чиб саспиган.
Акв кутІубшвиш уьмрихъ гъяни ляхнарин,
Гъвандиз ухшар хъибди сурат къисматнан.

Дубгъай рякъюъ кюмекнан хил гъачІабккуз
Алдакуриз, тягънайин хяд кутІубшвну.
Шерик йихъай зяиф касдиз гъюн ккивуз,
Бедбахтвалиъ гъягъдар учвхъан гъудучІвну.

***

Шлин-вуш ишуб ебхъурдархъуз саспиган,
Къилзи нивгъар рякъюз ухъуз ккундархъуз.
Гъялак шулхъа ухди гъягъюз ярхлаан,
Рягъимлувал гъитну юкІвариз гъархуз.

Багахъ хъайир итра ичІаъ гъалатІну,
Хъуркъуз шулу кюмекнан хил гъачІабккуз.
Амма гъибтру мялум дару метлебну
Гъайгъусузвал ихъ юкІвариз адабшвуз.

Бедбахтвалиъ инсан ухъу гъитурхъа,
Нач'валин цІа гъитну мухриъ кутІубшвуз.
Ва рягъятди гюннегъ къабул апІурхъа,
Тягъна йивну- вуда ахмакъ, ягъурсуз!

***

Магъа гъитри ава юрдар жарадин,
Мухриъ ади гъалабулугъ пашманвал.
Баладар, юкІв гъайран гъапІну дурари,
Ккилибгура увуз багъри утканвал.

Рякъидивуз укІу завси марцциди,
Мяъли кІури жаргъурайи булагъар,
Карсидива яркъу мухрик ижмиди,
Рази дапІну фурслу, уткан яв дагълар.

Дюн'айиз лиг гъарган уву ачухъди,
МучІушин ебцІ марцци аку яв инчІну.
ЮкІв амсари чІюбкъюрашра сиринди,
Лигуб абцІну гъибт гъаммишан манишну.

Алабхъиган инсафсузвал, вягъшивал,
Жаваб тувуз гъялак махъан дишлади.
Мухриъ ади сабурлувал, инсанвал,
Улуп яв маш ачухъди ва сикинди.

УМУДНАН ЦЮМГЪЯЛ

КъатIар гъахъну
Йирси чюнгрин симарси
Бахтлу мукъам айи
Гюрчег йиз йигъар.
ГъитIирхну
Йиз хияларра, жакъварси,
Ялгъузвалиъ гъузуз
Иштагъ гъабхъундар.

Таниш дайзуз
Мици йивуб къисматнан,
ЦIибди дидин
Гъяркъюндаршра къилзишнар.

Жилгъа имдру яркур
Гъабхъну уъмрикан,
ФукIа улихъ рябкъруб
Узуз гъубзундар.

Чухсагъул, дуст-вахтну
КтIубшвуз гъитундар,
Уф апIури,
БицIи цIюмгъял умуднан.
Вари гъушну,
Думу узхъан гъубшундар,
Хаб алдабгъна
ИчIи гъабши йиз кIвалан.

* * *

Гъахураза вахтнан ккуру жилгъайи,
ЦIибди адар дидиъ читин илтIикIбар.
КIикIлар, гъванар уъмри улихъ дирчрайи,
Сирин дихар йигъарин кам шуладар.

Къисматра йиз гъялак дар хил гъачIабккуз,
Амсаригъян улихъ хъайи рякъ ккебкру.
Ват-вахтарик гъитру къютIар хъютIюкъюз,
Багъри хулхъан жаравалин, юкIв убгру.

Му читин рякъ гъарган аку апIуру
Йиз кIван ахъю ккунивалин нурари.
Адар гужра уъмриъ думу кутIубшвру,
Гъарган хъибди кучуз багъри раккнарик.

Уъмрин гъаму бахтлу вуйи хъадакбаъ,
Ярхи рякъюн мяна узуз рябкъюру.
Йиз уъмрин кIул, архъуз хъана яв хабаъ,
Ккадаурза рякъяр, жилгъйир, акв адру.

БАГЪРИ ДАГЪЛАР

Аьзиз дагълар, ккуни дагълар,
Уларин акв вучва узуз.
Дахаргна йиз юкІвна улар,
Ичв хабаритъ ккунди архъуз.

Ярхла вуди сар-сарихъан,
Гъяра йигъар, гъяра вазар.
Йиз ккунивал гъар гвачІнинган,
Гъюра кархъуз учвуз ахсрар.

КІваз утканвал ва фурслувал
Тувну ичв кІакІари узуз.
Фикрар, ляхнарин марццивал
Гъитунчва ичв штухъди убхъуз.

Уткан йишвар ал жилиин,
Гюрчег шагърар цІибди адар.
Учвуси кІваз шулдар ширин,
Учвукси йиз карсдар улар.

Абана-бабанси, ичвра
Бурж кидипуз уьмур гъубкІдар.
Абана-бабанси, ичвра
Ккунивализ аьхир адар.
Аьзиз дагълар, ккуни дагълар,
Уларин акв вучва узуз.
Дахаргна йиз юкІвна улар,
Ичв хабаритъ ккунди архъуз.

САБ РАЖНУСАН

Дадаийн сес текрар апІуз
Вахтнахъанра сарун хьибдар.
Гъушну, дюн'я гъибтну узуз,
Гъадагъну чан назук хилар.

Гъамус узу уьрхюраза
Дадин рюгъну-малайикди.

Вахтнан машнаъ агураза
Багъри кІалбар, рякъюз ккунди.

Бисай дюн'я, гъяйиф дарзуз!
Амма гъитай саб ражнусан
Дадаийн дих ебхъуз узуз!
Рякъюз инчІлу улар дугъан!

УЪМРИН КЪАЛАР

Кадатури тІуркІнай хилар,
Жан-юкІв апІуз дяхнарикан,
КючІюгъюра зазар, къалар
Нежбри бицІи чан хутІликан.

Къаларихъан азад шули,
Икин шула инчІлу, уткан.
Нежбри, аьшкълу мукъам кІури,
АмкІун цІадлар ахъра унтІлан.

Уъмрин гъамци ачІал апІуз
Ихъ арайиъ нежбер адар.
Шули имдар лик алдабгъуз,
Артухъ шула чІиви къалар.

ХутІлиъ ай гъатху гъизилси,
Ккунду чиб марцциди дерккуз.
ГъутІу юкІв дагълу булагъси,
Гъязур ву вардиз улупуз.

Нежбер дарза, амма хилар
Ургру, гъизгъин духъну а йиз.
КючІюгъну му зазар, къалар,
Лигуз марцц гъаши йигъариз.

ШТУН ЦІАДАЛ

Дамагъ капІра микІлу
Гъюлин лепйирик,
Ягъал зав'ин фаркъатди дар амсарра.
Рябкъюразуз бицІи цІадлиз чайкйири
Гъюлин хабаз рякъ тувра, духъну жара.

Саб цІадал ву
Жара гъабхъиб амслихъан,
Гъюлихъди чан къисмат ккунди саб апІуз.
Саб цІадал ву тІибхури айиб зав'ан,
Каспи гъюлин зурвал хъана артухъ хъуз.

Магъа цІадал
Гъюлин гъизгъин лепйири
Ккунивалин хабаз къабул гъапІну чпин.
Багърибдизси дидиз жан-юкІв апІури,
Нуфтдиз гъахъну дурар сикин, архаин...

ШАВГЪРИН ТЕКЛИФ

Гъаммишанси дубхъну хъана инсафсуз,
ШлизкІа табигъ дару вахтну тазатІан
Гъитна улихъ хъайи рякъюъ миркк йивуз,
Ккунди айкІан зу алдакну сабансан?

Яваш дапІну гъялак'валин йиз юргъа,
Дийигъунза, датІну азуз алдакбар.
Вахт либгура, хиял апІин, ву агъа,
Амма дидиз ерхъидар йиз миннатар.

Шавгъарра хъа хъизигури къяляхъди,
КІура узуз: – КацІувализ дилигди,
Саб ражнукъан гъит уву яв кІвантІариз,
Жарадиси куркъуз вахтнан ликарик.

Алдакарза, кацІри палтар ва машар,
Шид хъабццнадар, хъиди дурар марцц апІуз.
Амма ягъсуз вахтнан кацІнайи ликар,
Намуснан нефс имиди дисдар узу.

КЪУТІКЪЛИШИН ГЪУБЗНА

ИлтІикІбаригъ
Гъялак вуйи йигъарин,
Ав, узура гъахъунза пай апІури
Душмниз гъюрмат, къутІкъли зегъер дустариз,
Ургру варжйир кунцІаъ итуз агури.

Рябкъюрийзуз умудсуз акв хиялнан
Чирагъдинси,
Дих апІру, улихъ гъягъюз.
Йигъан хъубан дубгру жилгъа рябкъбаан,
Уъмрин яркъу, ачухъ рякъси вуй узуз.

КІваъ гъубзна йиз
Зегъер думу йигъарин...
КІаруб, лизиб гъабхъну узуз гъи ашкар.
Мухриъ ади сабурлувал дагъларин,
Шлиз тІаъраза, шлиз хъерхъраза кІван раккнар.

***

Гъялак микІна гъалин амсар
УкІу гъюл'ин сатІи хъиган,
Гимйир хъюгъру гъауз лигбар,
Акв абгури чирагъдихъан,
Умуднан акв, рякъ улупуз,
Гъирагъдихъна ухди хъуркъуз.

Амма ачухъ йигъан думу
Гимйири абгури шулдар.
Хъа чирагъди, маш гъибицну,

Дурарикан гиран апІдар.
Рази вуди къисматниин,
Дийибгъна чан тепейиин...
Яв терефназ лигрур шулдар
Уву лазим дару йигъан.
Ва хъуркъдарва хъерхъуз раккнар,
Вахт гъафиган яв кюмекнан...
Му къанун вухъиди уъмрин,
Аьсрариан багъри жил'ин.

ДЕЕБТУРЗА ЗАВАРИЗ

ИнчІлуди чан маш улупну ярхлаан,
ГъитІибхну бахт узхъан дагъдин ппазиси.
Дидихъ хъергну айи рякъ дар рягъятнан,
Гъурцу ликар,
Назук духъна зийнарси.

Улихъ гъучІвру вахтнан сирин амсари
Ич арайиъ манзил артухъ апІура.
Убгурайи йиз умуднан дихари,
Ухди гъябгъюз
Амслиз гъирмаж йивура.

Уъмрин къефсиъ ибтурза
Бахт, гъибисган,
Гъубзуз, дустси, багахъди йиз гъаншариъ.
Ккун гъапІиган,
ВартІан ягъли дагъдилан,
Хъана думу деебтурза завариз.

ХЯД

Дагъустан, яв завуъ узу кабхъназа
Лап бицІи хяд, саб пай кади йиз кІвакан.
Къабул апІин,
Узура яв бай вуза,
Уву ккуни лепе гъюра мухриан...

Убгурайи аку хиял кутІубшвну,
Вахтнан хабаъ нуфтди ялгъуз гъашириз
Юлдаш ибшри дидкан, хабар алдагъну,
Умудлуди лигуз гъитру закуриз.

Улдугуриз яркъу рякълан къисматнан,
ФукІа хушуб улихъ лигуз хъимдарди,
Ккуру жилгъа кабхъри диди чан аквнан,
Улихъ гъягъюз дебккну хъана акуди.

Ади гъубзри думу гъякъди гъайгъушнаъ
Гъарсаб вахтна явна дагълу халкъарин,
Адрахъуз сар касра сирин мучІушнаъ
Умуднан акв адру ичІи йигъарин.

* * *

Урснийза уъмриъ кІулихъди
Жигъилвалин тепейилан.
Гъевеснан гуж мухриъ ади,
ГучІ кадайзуз гъич сабдикан.

Гъамус ашкар гъабхъну узуз,
Мици урсуб гъалатІ вуйиб.
ГъапІза, шулдар текрар апІуз,
Ярхла гъубшу кучІвбан мяъли.

Рякъюрайзуз ихтиятди
КучІври айидарра дидик.
КуркІрира шуйи са-сабди
Йиз тягъна гафар дурарик.

Гъяракатназ накъ къаршуди,
КІваз ккун гъабхъну лепе йивуз.
Бизар гъахъну, гъурцну ухди,
Нирихъди шулинхъа зигуз?!

* * *

Дагълариан жин дубхъну ригъ,
Сабсана йигъ ярхла гъабхъну.
Йишван хялужввуси, шавгъри
Йиз унчІвик назукди кучну.

Хъавухъ, йип, дуст, таза хабар,
ЮкІвра рази шул йиз мухриъ?

Дарш духнава тяжуб дихар
Йиз кюмек ккунирин уьмриъ?

Гъафибси, думу гъитИибхну,
Жавабра тувундар узуз.
Амма хядру зав'ан гъапну:
Ляхин адар ухът тадабхъуз.

Думу шад жигъилвал вуйи,
Хъергубра дидихъ гъазкІа дар.
Вардин унчІварик кучрайи,
Абгурайиб – гъибихъундар.

★ ★ ★

Сирин нирин гъялак вуйи лепйиригъ
Мухриъ айи хиялси ваз жибкІура.
Хъа сирнари нириъ айи чІеэрин
Хилариси дидиз жан-юкІв апІура.

ИлтІикІура нирин сирин штун чархнаъ
Завуъ айи хядарси йиз хиялар.
Нирин ярхла укІар айи терефнаъ
Сеслу жакъвси йиз юкІв мухриъ сикин дар.

Ккунивалин йиз мяълира микІари,
Гъарин кІаж тІубччвурѳ, текрар апІура.
Бахтлу вуза, багъри вуйи юрдарѳ
Къувват туври йиз къисматнан хлинццари.

БАГЪРИ ХАЛ

Ахъю жилин хабахъ хъайи
Саб бицІи мурччв а гъаруриз.
Ккунивалин дѳх гъюрайи
Абайин хал кІуру дидиз.

Ккилибгуру гъарган ухъуз,
Гъюрматлуди тІаъну раккнар.
Рази вуди хъана рякъюз,
Къан гъапІишра, гѳран апІдар.

Мушваъ гъузѳна сабпи гамар,
Уьмрин яркъу рякъюз гъухдар.
АтІагнѳ а сабпи гафар,
Дадаѳин хабахъ гъаѳидар.

«Къѳбла фу ву?» – гъерхай узхъан,
Абайин хал улупурза.
Гъѳдѳихъишра багълар бахтнан,
Душваз жилгъа гъархурдарза.

САБВАЛИН ЦЇОМГЪЛАР

Ккуни ватандиъ ихъ уъмур
Вуйихъ уткан ва бахтавар.
Халкъарин дуствали гъякълу
УкІу завуз амсар гъитдар.

Ихъ ватандин жилариин
Гъар жюрейин ал миллетар.
Убгури гъюрмат арайиъ,
Кам даришри ислягъ йигъар.

Ихъ динна ихъ ижми дуствал
Ухъухъди гъитну гъаммишан,
Ихъ кІван гъиссар ва игитвал
Ярхла хъуз гъитдархъа ухъхъан.

Ачухъ укІу зав`ан ригъу
Гъаъри имиди чан нурар,
Гъитдархъа юкІвариз аргъуз,
КутІушвну сабвалин цЇомгълар.

***

Узуна чвул шагърин багъдиъ
тахтайиин дуснача.
Ярхи шула ич сюгъбатар,
дугъри дустар духънача.
Магъа шагърин сирин шавгъар
убсра машнаъ, улариъ,
ЦІиб диришвну, улупунча
дидиз йишв ич арайиъ.

ГерендизтІан дидхъан хъундар,
яваш дубхъну, кибисуз,
Сакит багъдин гъирагъаргъян
гъубшну хъана гъибицуз.
Чвули кучну йиз гъюник хил,
лиг, кІури, лишан гъапІну,
Шавгъар гъюра гъипну улихъ
кІаж, цирклилан кудубтІну.

Чвули гъапну: «Гъаму кІажси,
увура, улихъ гъитну,
Гъядаънийва дагъларигъян,
мухриъ абхъу хиялну.

УТКАНВАЛИН ЖИЛГЪА

Фу дибихъна, йипа, увуз
Багъа вуйиб думу чІалнаъ?
Бизар дарва тяриф апІуз,
Архъну вахтнан яркъу хабаъ...

Дидиз уъмрин кІакІарихъна,
Дугъридан, а гизаф рякъяр.
Утканвалин циркларихъна
Гъуркъуз гъитру наслин хилар.

Амма гъархуз гъялак махъан
Бабан чІалра айиб увуз.
Улариан ахъри нивгъар,
Мигъитан дидкан йитим хъуз.

Хил алдабгъуз ккундарш яв кІваз,
Шерик йихъ яв хилхъан бисуз.
УдучІвури таза кІакІназ,
Кучвухуз диди гъитдарвуз.

Къяляхъ хъайи наслинра кІваъ
ЦІа кабхъ уву ккунивалин.
Гъит дурариз бабан чІалнаъ
Жилгъа бихъри утканвалин!

***

Гъизилгюли за дапІна кІул,
Ригъдин аквназ гъачІабккури.
Фицики ригъдин мани ул
А дидихъинди либгури.
Ригъди гъаъра мани нурау
Гюркем гъяназ гъизилгюлин.
Гъягъюри а уъмрин йигъар,
Агал ади ккунивалин.

МЕКТЕБ ККУДУБКІУРАЙИДАРИЗ

Мубарак ибши ичв машквар
Мектеб ккдубкІбан.
Ягъурлудар иши гамар
Рякъюъ ужувлан.
Танафусдиз удучІв кІури,
Гаргар рабхидар.
ЦІийи дарсназ гъачай кІури,
Дих апІрур хьидар.
Учву ахтармиш апІури,
Мялимди пидар:

«Гъюру дарсназ гъязур шули,
Зегъмет зиг гизаф».
Мектеб ачва ккудубкІури,
Рякъ ужуб ибши.
Азадди хлинцар тІурччури –
– Архъ уъмриъ цІийи!
Мялимдин гафар гъарсари
КІваъ уърхяй марцци.
Зарар тувидар дурари
Уъмриз ичв ицци.

ЖЕННЕТДИН ХАЛ КЪИСМАТ ИБШРИВУЗ (Женнет Айдемировайиз бахш апІураза)

Ухди гъуш`ва, гъитну яв уъмрин йисар
Му жилиин, гунагъ кадру малайик!
Дердну ккагъний яв гъайгъушнакк ккайидар,
Хиял апІин, тахсир ка дурарик чпик.

Аллагъди тувнайи ризкъ ккудубкІиган,
КкудубкІуру лукІран къувватра бирдан.
Аъзряили дугъ`ан рюгъ учІюбгъюру –
Пис аъжлин мичІли хабаъ инсан ахъру.

– Уву имдрувал гизаф гъагъиб вучуз,
Хажалатнан фикрарикк ккача, чІаркІну...
...Яв гъяракатари сабаб гъапІнийчуз –
Иццрушнар`ин дурари нукътІа дивну.

ГъапІру гъамус? Заварик тахсир кипуз
Инсандихъан шулдар. Гъациб ву къисмат.
Сарихъанра шулдар думу нигъ апІуз...
Аллагъди тувривуз женнетдин ниъмат.

Бабкан гъахънийва гъудубкъу хизандиъ:
Ккуни кюкдизси хъайивал апІуйвуз.
Шубар увлан илтІикІну шуй мектебдиъ –
Увкан чпиз кюмек ккуниб аьгъю шуйвуз.

Кюмек дарди сарра гъитри шулдайва –
Гъарсариз кюмекнан хил гъачІабккуйва.
Амма фициб-вуш кин ашуйи яв кІваъ:
– Гъаз адайкІан бахтнан цІадал къисматнаъ..?

Фициб уьлчмейиинди ебцруб ву бахт?
КІури шуйва: «Узуз думу адарзуз».
Му суалназ тувуз шул гъамциб жаваб:
«Учв бахтлу ву – шлур жарар бахтлу апІуз».

Читинвалар рягъятди ву ккагъуйва,
Аьгъю апІури илим сагъламвалин.
Вари кьувват метлебназ сарф апІуйва... –
Духтир гъахъунва заан дережайин.

КІваантІан иццрурихъ зегъмет зигуйва,
Уьзрин къабар агури дикъатлуди.
Гъидихъган, дурар`ин ляхин гъабхуйва,
Бизарвализ гъичра фикир тутрувди.

Фана дюн`яйиъ гунагъкар дархъиди,
Гъуш`ва мучІу дюн`яйиз юкІв марцциди.
Вуз тюгъмет йивуз сарихъанра хъундар:
Яв кІван марццивалин шагъид ву завар.

Къисматну вуз маш ачухъ гъапІундашра,
«Женнет» – гирами ччвур тувнайи увуз.
Уьмрин къяляхъ хъайиб ву аьхиратра.
Душваъ женнетдин хал къисмат ибшривуз.

«ТАБАСАРАНДИН НУРАР» ГАЗАТДИН 90 ЙИСАЗ

«Табасарандин нура» кІуру газат,
Уву айивализ кІурза баркалла.
Вухъди дару вахт кІваин алдариз зат.
Му гафар дугъридар вуйиз, дуст, валлагъ.

Уву рякъюъ ади гъубшну хайлин вахт,
Багъри халкъдиз улихъ гъягъюз туври акв.
Яв баркаллу зегъметназ а натижа –
– За удубчІвну багъри чІалнан дережа.

Гележегдизра увуз а метлебар –
Пай кивуб чІал, медени апІбак артмиш.
Хъана дихъуру маракълу себебар,
Увуз айи гъунар апІуз ишлетмиш.

Багахъ гъюри а яв адлу юбилей –
УрчІвцІур йис ву зегъметнан рякъюъ ади.
Эгер увуз багъа вуш багъри уълке,
Гъуллугънаъ йибхъ гъарган ву ккуни халкъдин.

Багъри газат, мубарак ибшри машквар.
Тебрик апІураза уву лап кІваан.
Гъит маракълу ишри хъана яв машар,
Урхрударин къадар кІуруш – лап заан.

Разида РАМАЗАНОВА

ШАДУ ХЪАД

Хъад улубкъна, гизаф шад вуза дид`ин,
Дарш, хъад вуйин шадди айиб гъи уз`ин?
Ригъра завуъ гизаф шадди убгура,
Аълхъюб кади узухъинди либгура,
Узу гъягъруган, къяляхъди либцура.
Ригъра вуки шадди айиб гъи уз`ин,
Ппазиппендйир шадди узлан тIирхура,
Жакъвли шаду мукъмар узуз йивура.
Шадди айир узу вуйин, даршиш хъад?
Ваъ! Табиаът уз`ин дубхъна гизаф шад...

ТАБИАЪТДИН ШИКИЛ

Дусну хулаъ, гъилигну кIури унчIв`ан,
Рякъюрайдар гъарган садар ву шиклар.
Йигъар душну, ккергъиган цIийи вазар,
Дигиш шулу рякъюрайи суратар.
Му йиз шикил дигиш апIруб, арабир,
Табиаътдин гъунараар ву чак кайи.
Гагъ шикил шул гизаф пашманди, мучIуб,
Гагъ акуди, йиз юкIв шадвали абцIруб.

МАНИ ВАХТ

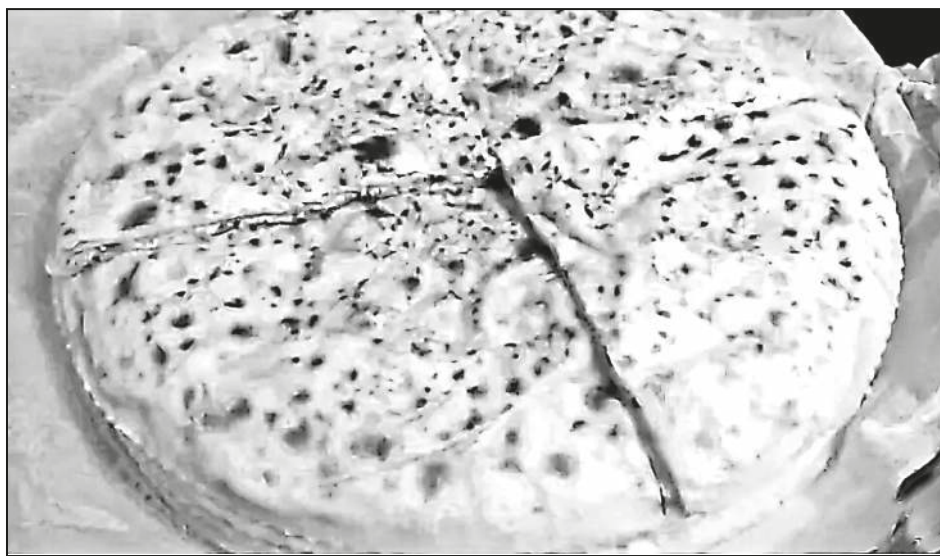
ЮкІв абцІрайиз жакъварин
йивурайи мукъмари.
Завуъ удубчІвнай ригъди,
давам апІруси мяъли.
Мани микІлу хурайиз
шаду йигъар йиз уъмриз.

Фикрар марцци духънайиз,
рубзру шидси булагъдин.
Табиаътдин гюрчег'вал,
духъназа ув'ин гъяйран.
Йишвну мучІу гъабхъишра,
Кархъру вазлихъди хядар.

БАБАН АФРАР

Масдин афрар. Улубзну а ччим зиълан,
УкІандарик кахъну а булди кинцІар.
ЦІикбар бабан гъягърудар дар зат кІваълан,
Ицци хурагари суфра алабцІна.

ЦІикбар, афрар – гъайгъушнар ву ич бабан,
ТІагъру дарди гъязур апІуру гъарган.
Фукъан ицциб дарин ич бабан хураг!
Чухсагъул чаз! АпІидиза дугъаз мак...

ЧІВУЛАКК

Яркканмина гъушунза
ЧІвулкарин гъул абгури.
Абана баб гъахъи гъул,

Ич кюгъне ругар, кІури.
Гъилигунза ярхлаан,
Гъул вуйиб агъю шулдар...

Хулан лишанкъан алдар,
 Къяни цалкъан илимдар.
 ЧIвулккарин гъулаъ имбуб
 Ялгъузди саб мист вуйи.
 Наанди гъилигишра,
 Варжйири гъул ккапIнайи.
 Къисматну ярхлаз учу
 Му ич гъулхъан гъахунчу.
 Гъузнийиш учу мушваъ,
 Йигъан итIуйча къикъшвар.
 Саб жихрин гъари ялгъуз,

Багъри йишв улупунзуз.
 Жан йиз гъул, жан йиз ЧIвулак,
 ЮкIв дердну гъапIну гъялак.
 Дархъуз йиз кIваз лапра гуж,
 КIваин гъапIунза Гамуж.
 Шид гъубхъунза тIяамлу,
 Диди гъапIну жан гъисслу.
 Гъи багъри гъулаз магъа
 Дуфнача духъну хялар.
 Вузуз му гъул лап багъа,
 Айи багъларна дагълар.

ДЕРБЕНТ

Дербент – ихъ бицIи ватан,
 Шад вуза дид`ин гъарган.
 Дагъдинна гъюлин ариъ
 Дийибгъна шагъур вари.
 Дербент ву кюгъне шагъур
 Йисар духъна швнуд агъзур.
 Уьбхюз му шагъур Дербент,
 Гъизигну варди зегъмет.

Дубхъна думу лап машгъур,
 Адар ихъ шагъур аьгъдрур.
 Шулу хяларра гъюри,
 Ихъ Гъала рябкъюз кIури.
 БицIиб вушра Дербент чав,
 Тарих ву гизаф аьхюб.
 Уьлкейин зурба девлет
 Гъисаб ву шагъур Дербент.

Гюлмягъямед РАСУЛОВ

«ДАГЪЛУ БУЛАГЪАРИН ШИДСИ МАРЦЦИ ПОЭЗИЯ...»

Гюлмягъямед Гъажиагъаевич Расулов 1976-пи йисан Табасаран райондин Ккувлигъ гъулаъ бабкан гъахъну. 1992-пи йисан дугъу Дербент шагърин ПТУ-йиъ урхуб давам апІуз хъюгъру, ккудубкІур, 1995-пи йисан эскервалин вазифйир тамам апІуз гъушну. Армияйиъ уълкейин сяргъятар уърхру къушмариъ дявдин оркестрин сифте музыкант, хъасин дирижёр вуди гъахъну.

Гъацира, армияйиъ айи вахтна ГюлмягъямедРасулов «Пограничник на Тихом океане» кІуру газатдин мухбирдира гъилихну. Хъасин думу сяргъятар уърхру жюрбежюр частариъ гъилихну, «За службу на Дальнем Востоке» кІуру медалихъди лишанлура дапІна.

Мектебдиъ урхури гъахъи вахтнахъанмина яратмиш'валихъ юкІв хъайи жигъилин шиърар, ихтилатар ва махъвар «Пограничник», «Пограничник Содружества», «Литературайин Табасаран», «Ппази» журналариъ, «Пограничник на Тихом океане» ва «Табасарандин нурар» газатариъ чап апІури гъахъну.

Гюлмягъямед Расуловди «Граница – любовь, надежда и вера» кІуру урус чІалниинди вуйи ватанпервервалин шиърарин чан сабпи китаб Владивосток шагъриъ чап гъапІну.

Ціиб улихънаси шаирин «Гъякълу дустар» кІуру ційи китаб чапдиан удубчІвну. Му китабдиъ дугъу багъри юрдарихъна вуйи чан кІван гъиссар ачухъ апІура. Гюлмягъямед Расуловдин шиърар ва махъвар бицІидарихъна, табиаътдихъна вуйи ккунивалихъди ацІнайидар, ихъ дагълу булагъарин шидси марццидар ву. Исихъ учвур, гъюрматлу урхрудар, дуарикан бязидарихъди таниш апІурача.

БАЙВАХТНАКАН НИВКІАР

Йигъар гъяра, нубатнахъди, гъялакди,
Йисарихъди хъана йисар тІирхури.
Багъри гъулаз чан аязар хуз ккунди,
Чвул гъяйизра, къюрд ашул ккилибгури.

Гъяркъзуз сан байвахтнакан ицци нивкІар,
Хулан унчІвихъна дуфнади хъадукар.
НивкІан уягъ апІуз чарйир зигури,
КуркІри йиз уларикра ригъдин нурар.

Чру духънади гъяркъюнзуз багъри дагълар,
Кюкйири хяр, накъишдиси, балгури.
Гъайгъусуз духъну узу гъизгъин уъмриъ,
Майдандиин дустарихъди жаргъури.

Аъхир адру вахт даринхъа бахтавар!
Сивариан гъяра марцци булагъар.
УкІу завра нурлу дапІну а ригъди,
Уткан мукъмар йивури а псинчІари.

Амма йигъар гъягъюра нубатнахъди,
Вазарихъди дишла вазар тІирхури.
«Ахъю шулаза» кІури, шуйза шадди,
Анжагъ ич баб, гъаз-вуш, шуйи пашманди.

***

Байвахт уъмриъ гъарсар касдин,
Девир ву бахтлу, успагъи.
Гъайиф, гъубш вахт сюгъюр кайи,
Аьламатдихъди абцІнайи...

ХЪАДУКАР

Сивун ягъал кІакІариз за дапІназа,
Шаириси, кІул, абцІнайи фикрари.
Майдандиин диржну ликар деъназа,
Табааьтдин багъривал гъисс апІури.

Ватан уягъ дубхъна. Дуфна хъадукар.
Фукъан такабур вахт дарин успагъи!
Гъафунва инсандиз гъабхъиган бакар,
Вахтнинди. Я рякъюъ инжик дархъи.

Нур атІабгна чюллеригъ ригъдин машну,
Табиатдин рангарихъди балгури.
Алдабгъура лизи бачукІ манишну,
Аъхиримжи пашман мяълира кІури.

Миркклихъан азад шула нир тядиди,
Гъи, му уткан фаслиин гъайран вуйи.
Хифран гъарин, дийибгънайи фурс кади,
Шикил ниригъ атІабгнада утканди.

Гъар терефнагъ нигъ туврайи кюкйири,
Гъевес капІра кІвак, хуш вуйи мукъмиси.
Гъидикъури гъар жюрейин рангари,
Балгура жил халачийин накъишси.

ХАРЖИР ВА УЖУР

Инсан нягъякъ хъуз,
Герен чІааън ву.
Гъахъир акъкъюлсуз,
Игит дар думу.

БачІ йиврур бализ,
ЧавтІан бицІириз,
КІуру дицириз,
Жинжал, инсафсуз...

Дарсаригъ аълхъюз,
Дустраз чІуруб пуз,
Себеб адарди,
Шлихъди-вуш улхуз,

Абизна бабаз,
Инкар велед хъуз...
Чалишмиш махъан

Инжикра мапІан.

Гъякълу инсан хъуб
Гъагъи ляхин ву.
Амма дицир кас
Бахт айир шулу.

Дугъу бицІириз,
Кюмек апІуру.
Мектебдиъ вари,
Дарсар дургъуру.

Дуствалра чан кІвагъ
Багъади бисну,
Яшлу касариз
Гъюрмат апІуру.
Духъну баркаллу,
Дирбаш бай шулу.

АМСАР

Мархъли шид гъи улубзура,
БицІи даграр уч апІура.
Мектебдиз гъягъру узухъна,
Ич дадаи четир тувна.

Четир рангнануб ву, зурба,
Узу мархълихъан уърхюра.
Амсар, мишанай, чІяаьнда!
Гъабхъиб гъич адар фукІара.

Хъилибга, ригъ, дифарихъан!
Ккабцну, кижик нивгъар амсран!
Даршиш, мархъли мициб йигъан
Дустар гъитрадар гъюлягъна.

ЦІиб инчІ ккадапІну, амсари
Гъапи: «Учуз дуст йихъ уву!
Шадвал учук капІунваки,
Даршиш эргнайчу гъи ишбу».

БАЛУГЪЧИ ХАЛУ

Гъюра ич балугъчи халу
Нир'ан, учуз хядар хъади.
Гъулан гатйир жерге йивну,
А гъюри дугъан къяляхъди.

Улихъ гатйир, къяляхъ чиркквар.
Дазаргну чпин дирбаш рижвар,
Ккертъну а гатйирин «мявар»,
ИтІуз ккунди а балугъар.

Гъянир ву балугъчи халу,
Гъайифра дарапІди дугъу,
Варидиз сабси пай гъапІну,
Нирихъ гъидису балугъар.

ТІягъвнарин ацІнушра фунар,
Халуйикан дапІна хъюлар.
Ипна гъарай, ву кІури цІиб,
Начкъан дарапІди зат сацІиб.

Аьлхъюру балугъчи халу,
Гатйириз чан пайра тувну,
Нирихъна дишлади гъушну,
Хъанара дисуз балугъар.

Балугъчи халу хъуркърадар,
Ич хулаз балугъар хъади.
Жерге йивну вари гатйир,
Гъюр хъана дугъан къяляхъди...

ЧІУРУ АРФАР

Саб ражну багахъ нирин,
Ипну гъугъ, кІул арфарин,
Вахт хъайизра гъаврихъ хъуз,
Хъюгъниз кІулан илтІикІуз.

Дийигъиш гъич шулдар дюз,
Гъяракат гъапІза гъергуз.
Я жан дада, гъапІуйкІан?
Фициб чара абгуйкІан?

Магъа нир кюмек гъабхъну,
Узуз чара гъибихъну.
Нирик кахъси, саб дупну,
Арфар къялхъян хъадакнугъ.

Хъа йиз маш, хъайиз гъирин,
Муртаси гъабхъи гергми.
Улар рякъдар, хъюхъ – жихир,
Гъяргъну ибарра къюби.

Кючейиъ баяр-шубар,
Хъюгънийи аьлхъюз уз'ин.
ХатІа хьибган аьлхърудар,
Мицисдар дустар шулин?

Кючейиъ баяр-шубар,
Гъяаьлхъдар вари уз'ин!
ДапІна ич бабу цІикбар,
Дарибшри ичв лик хул'ин!

ГЪУЛАЗ ХЯЛИЖВДИ

ГвачІнин ухди, гъялакди,
Ич бабахъна хялижвди,
Адашдин машиндиъди,
Гъягъюрача гъулазди.

АлапІунча цІа зурба,
Аржлигъ картфар гъяхъунча.
Хъа, уч духъну суфраийхъ,
Дурар вари гъитІунча.

Разивал ади машнаъ,
Бабу аунзу хабаъ.
Кивну йиз кІулик чан кІул,
Гъапи «йиз ккуни худул».

Уткануб ву дагълу гъул,
Гъар хяраъ а кюкйир бул.
Гъулан гъирагъдихъ – нирар,
Хъа зиихъ – ахъю дагар.

Хъасин чан хулаз дишла,
Учуз теклиф апІура.
Ирчри а пичраъ гакІвлар,
Алахъуз масдин афрар.

ТІирхура булди псинчІар,
Багъдиъ а вичар, жихрар,
Гъяятдиъ – баяр-шубар,
Гъуландар ву бахтаварар.

ИЧЧИ РУБ

ГвачІинган, хъайиз урчІувуб,
Духтрихъна гъюр иччи руб,
Ибшури, ипну гъарай,
«Фу гъабхънийкІан? Вайгъарай!»
Язухъ шуй гъял рябкъруган,
Яраб, фу дубхъну айкІан?
Духтри, тувайиз дарман,
Гъерхнийи чахъан сабан:
«ГъапІуз ибшурава, жан?»...
«АпІурухъа ахъ фукъан!» –
Дупну, саб арайилан,
Рубди ктибту дерди чан...
«Вушра узу успагъиб,
КІубниб, учІру кІакІ алиб,
Гъаз-вуш, кар дубхънайиз иб,
Наънан гъафнийкІан, мициб

Уьзур, кІваз мукъан гъагъиб».
Духтри, дѣаьлхъну сацІиб:
«Дубхънадар хатІа!» – гъапи,
АпІузкъан дердер мукъан...
Гъархну ичв бабаз къаби,
Адабгъуз мурсул иб'ан».

Махъвар

АЪЛАМАТНАН ХЮНИ

Ккундуш хъугъай, ккундарш ваъ,
Шули имдарзухъан кІваъ
Жин апІуз саб аьламат,
Туврур ашра пул-къимат...

Дагъларикк ккайи гъулаъ,
Ягъал тагъдикк, ич хулаъ,
Гъягъюра гизаф йисар,
Яшамиш шули махъвар.
Йигъну шул мурар сикин,
Даахну лап архаин.
Хъа ярхи йишв ликриин,
Лишан хъайиз ахсрарин...
«Гъя-гъя», «ТІи-тІи» мурарин,
Минди-тинди жаргъури,
Мушвахъ-тушвахъ ергури,
Шулу гурпар апІури.
Аьгъдарзуз, валлагъ, гъапІруш,
Фициб чара абгуруш.
Йипай, дустар, вуш, якъин,
Инжик шлу ляхин дарин?

Ригъдин уьру ахсрихъди,
Гъудужвза гъачІнин ухди.
Сикин гъахъиган махъвар,
ТІаунза тагъдин раккнар.
За духъну, акв явашди,
Кабхъунза хабарсузди...
Махъвар вари шулу жин,
Гъудургну саб геренди...
Амма саб махъв хъубкъундар,
Гъебгуз дидхъан гъабхъундар.
Тядиди, йивну бацар,
Гъидисза дидин канчІар...
Пуч гъахъи махъвран ляхнар.
Дигиш шул машинан рангар,
АпІуз хъюбгъну миннатар...
– Гъач! – гъапи, шулхъа дустар,
Арайиъ хъидар кучІлар.
Уч дапІну имбу махъвар,
Таниш апІуз бицІидар,
Ижмиди дисну хилар,
ГъапІунча гъамцдар йикъар.

* * *

ГъахънийиштІан, кІур, гъулаъ,
Саб мучІу ярквран къялаъ,
Яшамиш шули гъари –
Ялгъуз къаби дишагъли.
Бабан ччвур вуйи Асли,
Дугъаз айи, кІур, хюни...

Хюни ваъ гъа – фурсачи,
Аьламатнан агъирчи,
ЛакІамра алиб Фалчи.
Пагъ миди апІру фурсар!
Рангар кадатнай улар,
Уьру дапІнайи кІвантІар.

Хиял ву, чаз барабар
 Дюн'яийъ фуџкІа адар.
 ГвачІинган гъабгъюр чІурдиз,
 МучІу гъабшиган, ахъиз.
 Гъамци улдубчІву хъуб ваз...
 Хъа йипа уву, мирас!
 Нач шулдарин яв машназ?
 Баб инжик апІурва гъаз?
 Ярхи йигъди либцурва,
 Хъа баб хулаъ ишура.
 Фициб шулу яшайиш,
 Дарапруган аннамиш?
 Бабахъ затра хъпехъурдар,
 Ясан гаф гъяспикк ккапІдар.
 Ужуб аьгъдар, я харжиб,
 Я чав, я чаз кІурайиб.

Йигъарикан сад йигъан,
 Шули айиган лавлан,
 Алдабхънуш минди наънан,
 Даршсан мучІу ярквараан,
 Раст шулу ахъю кафтар,
 Аждагъасиб жанавар,
 Аийб гашди либцури,
 ИпІуз ужуб абгури...
 Фалчи рябкъюр ярхлаан,
 – Пагъ, – гъапи, – му баркаван,
 Абхънуш аьгъдарзуз зав'ан.
 Амма тюнт шулдар сабан,
 КІваин хур аьмлар сулан...
 Бегъем багахъ гъабхъиган,
 Жанаври тувру салам.
 КІулкъан къяни дарапІди,
 Рижв рибшвури фурс кади,
 Гъапи: «Аьлейкум салам», –
 ДапІну къан, арайилан,
 Гъерхру му жанаврихъан, –
 Фуџ вува, хъасин хизан,
 Аба-баб вуяв наънан?
 Вуш, йипа, фуну гъул'ан...
 – Вуза, – гъапи, – Ккувлигъан,
 «Бъаварин» мирасдикан.
 Дада ву гъахир Чилхъан,

Хъа йиз ччвур вуйиз Къурбан.

Я масан, я хюни-риш!
 Ухъу духъну ккун таниш...
 Уъмрин мяна шул дигиш,
 Узуз тай увкан даршиш...
 Кабсну, гъяркъюбси, йиз кІвак
 Яв юруш, яв кІул, жандак.
 Гъавриъ аза аьдатнан,
 Хурза гъизилин тІублан.
 Жанаври апІур тяриф,
 – Духънава, – гъапи, – зяиф...
 АпІурза гизаф гъюрмат,
 Фикир мапІан уву зат...
 Яна, гизаф чалишмиш
 Гъабхъи, апІуз алдатмиш.
 – Фу аяв, – гъапи, – хулаъ,
 Мал-марчкъан адру гъулаъ?
 Узхъан гъархузра хъидар,
 Хъадарстар му яв улар.
 УлчІвмар ва уьру кІвантІар, –
 Ккергъну ширин сюгъбатар....
 – Увузра гъярам хъидар
 Учуз айи гъишнар.
 Абайин ахъар-хулар,
 Хулар, ваъ, дараматар!
 Ляхин-кесп учуз адар,
 Гъаци шулайич мадар.
 Ачуз йигъан хурагар,
 ГвачІинган – укІан цІикбар,
 Лисунган – варџдин галар,
 Хъабхъганра, фукІа дар,
 АркІури шулча уьлер.
 Ккунир дарза зат кучІлар,
 Даришри узуз гунгъар,
 Гъюра гирами йигъар,
 Дисурча варди ушвар...

Белки, му йиз уъмрин пай
 Вушул, дупну, бахтнан тай,
 Фалчи, бегъем фурс кади,
 Гъубш жанаврин къяляхъди...
 Ккебкру нур аку ригъдин,

КІакІнахъ саб аьхю дагъдин,
 Бегъем чІат мучІу шлуган,
 КІвак гучІ кабхъру Фалчийин...
 Ккадагъан рякъяр хайлин,
 Рябкъюр, саб аьхю гъарин
 Багахъ, дюз майдандиин
 Лиж алди жанаврарин...
 Гъавриъ хъайизра хюни,
 Му нянати хаинкри,
 Йивну бац, бисну Фалчи,
 Зунжрихъ дибтІру дишлади.
 Хъюбгънийи Фалчи ибшуз,
 Чан бабаз дихар апІуз...
 Хъа баб даринхъа бахтсуз,
 Духънайир бегъем ялгъуз?
 Нивгъари ацІну улар,
 АпІура хюндихъ ишлар.
 КІул'ина гъафну бала,
 Фициб апІурва чара?
 ГъапІнушра аман-миннат,
 Алабхъну гъамциб къисмат.
 Уьмур вари гъабши кур,
 Дийибгъ гъамус, бендегюр,
 Айи гардандиъ зунжур.
 Хюндиз му нярс жанаври,

Кидирчну улар гъапи:
 – Фукъан гъапІишра чІигъар,
 Увуз айиб фукІа дар.
 Саризра дих ебхъидар,
 Кюмекназ гъюрур хъидар.

Гъаму вахтнан арайиъ,
 Саб дупну, хабарсузди,
 Гъахъи сесер хуйирин,
 Хюрч хъипри айидарин.
 Абхъну мушваъ гъаракат,
 Дархъиси майдандиъ зат.
 Жанаврин лиж гъялакди,
 Дургин гъабхъи ярквразди.
 Хъа Фалчи чан хулазди,
 МикІси, къяляхъ жабгъуру,
 Бабан гардандиъ абхъру...
 – Хил алдабгъ, – гъапи, – узлан,
 Ибшривуз йиз жан гъурбан!
 Сану му гъийин йигълан,
 ГъудубчІвурдарза багхъан.
 Увуз кюмекчи шулза,
 Гъапиб вари апІурза.
 Дуланмиш шулза гъамус,
 Машнаъ ади ягъ-намус.

КЪУБАЙИН ЖИН

Гъахъну-гъахъундар гъулаъ,
 Сивар-дагъларин къялаъ,
 Багарихъ шагърин Къуба,
 Дуланмиш шули аба.
 Чан бахчайиъ къабирин,
 Гъарар айи нарарин.
 Гъач дупну чахъди бализ,
 Уч дапІну нарар шишлиз,
 Ахъну, сабкъан гъидрибтди,
 Вари кюгъне машиндиъ.
 Хъайигъан, мучІу зав'ин
 Лишан гъивубси ахсрин,
 «Баркаллагъ» дупну гъардиз,
 Дербентдиз гъуш базариз.

Хъайиз хябяхъдин гъудган,
 Имдаи нарар сабкъан.
 КІару пенжек чан гъардиз,
 Бализра бачукІ къюрдиз,
 КІвагълан гъадрапІди хизан,
 Гъадагъну, дарапІди къан.
 Вари ляхнар ккудукІси,
 ХъапІру машин чан, микІси.
 Саб дупну хабарсузди,
 Нагънан-вуш гъафи, нярсди,
 Улихъ гъубчІву машиндин,
 Гъвалаъ урсру минутдиъ.
 Машин ву касдин балин,
 Уткан, жара уълкейин.

Рангнануб гъизил-гъатху,
 Чархарра ккайиб ахю.
 Вари ляхнар гъахъи чІур,
 Эйсии гъамус фу кІур?
 Эйси ацІу фун хъайи,
 Ярхи галстукра ккайи,
 Гыгъланди эл хътабгъури,
 Гъюр багахъна жаргъури.
 Улар кидирчну, шлуси,
 Гергми дапІну ппаздиси,
 Хилар заргну, сес-гъарай,
 Ипна мугъу «вайгъарай»!
 Гъабхънуки лап юкІв кІару,
 Йип ари, гъамус гъапІру?
 Абайихъна гъюр сифте,
 Му уърхюрайи десте.
 Ахъюриз дупна, кІур, хъял,
 Язухънан шулу яв гъял.
 Арццну намуссуз ушвар,
 АпІури кифир люкънар.
 Ушвниин гъай чпин дициб,
 Алабхъри аьзар сацІиб!
 Аьгъдар бицІир, я ахъюр.
 Ишричву, йип, гъилли-мур.
 Гъякимди къабириз кІур:
 – Духънана, дарш, уву кур?
 Наънан вушра закуриз,
 Уву гъапІу хатІайиз,
 Му яв диван апІайиз,
 Миллион пул хурва йиз.
 Вуйиб гъяким тямгъкар,
 Гъабхъи абайиз ашкар.
 Мугъан гъял гъабхъи читин,
 Гъамус гъапІурва, йитим?
 Ихъ аба русвагъ гъаши,
 Хъа, кІул за дапІну, гъапи:
 – Яв къиматнан гъякънаан,
 КІарзувуд дарапІди къан.
 Туврушра малар, хулар,
 Дициб пул узуз шулдар.
 Жан гъяким, дапІну язухъ,
 Сабан хъебехъа узухъ!
 Тюнт махъан, яваш, инсан!

Хъасин апІин гъякъ-диван.
 Дупну, йирси шишлиан,
 Адабгъну лампа шейтІан.
 Йирси лампа дибисну,
 Гъваллан хил чан алдатну,
 Дих апІур жиндиз. шлуси,
 Хъа жин улхур инсанси:
 – Саламалейкум, дайи!
 Йип дерди фу вуш ари!
 Завуъ, жил'ин абгурза,
 Шулуш, тамам апІурза.
 – Чухсагъул яв гафариз,
 Аьбкъин му йиз хялариз,
 Таза кІару чай, стакнар,
 Хъа чайрахъна хъиврудар...
 Ккунш мухъугъан, ккундуш – хъ-
 угъ,
 Тамам гъабхънийи гъуллугъ.
 Дупну ккудубкІси, чай ихъ,
 Фу лигурва? Хъа улихъ!
 Гъякимриз му арайий,
 Хъял гъархну чаз дупнайи.
 Хъа гъапнийи, духъну ис:
 – Махъан зат уву къискъис.
 Эгер пул адарш вари,
 Лампа ча узуз йирси.
 Хъебехъ аба – ваъ макІан!
 Хъасин хъуз мумкин ву къан...
 Гъапи абайи дугъаз:
 – ШартІ му яв хуш вуйиз кІваз.
 Дици вуш гъамусяаьт,
 Ибшри гъациб мясляаьт.
 Дюз шулуш ляхнар вари,
 Гъайибх лампа вуш ари.
 Бисруган лампа йирси,
 Гъяким, аьмалдар сулси,
 КІуру, чаз дерд кайиси,
 (Духъну кІваантІан рази):
 – Дердер мапІан гъич, аба!
 ХатІа дубхънадар зурба!
 Йип вуз фу ккундуш узкан,
 Пашман махъан, эй, инсан!
 Ма пудра увуз вари,

Айи-адру жибариъ.
Хъа гиранвал кмиш, ари,
КІваантІан аъфи ибшри.
Рякъяриъ йихъ ихтият,
Гъич мапІан чІуру ният,
КІулиз шулив аъзият.
Мици шули ву аъдат.
Бегъем рягъят дубхъну кІваз,
Диш гъахъи аба гъулаз.
Хъа гъякимри чан хулаз
Вахтналан цІиб, хаинкри
Уч апІур мирас вари.
Дуфна хулаз гъякимрин,
Гъудган дапІну лавландин,
Аъхюр-бицІир дарпиди,
Майил-мадат чан вари.
Уч духъна тухум-тара,
Магъа хъуркъну дустарра.
Хпир Суна лик'ин духъна,
Гутйир хъана агура.
Шуру «игит» абайин,
Гъуншдихъан уълер хура...
Гъякимрихъан аъхирки,
Бабу гъерхру явашди:
– Яв гаф учуз ибшри нуш!
Жан бай, йипа фу гъабхънуш!
Духъну гъяким ликри за,
КІуру: «Ав, мажбур вуза...
Йиз сир ашкар апІарза,
Дагълу паччагъ хъуз кказа.
Йирси лампа дибисну,
Гъваллан хил чан алдатну,
Дих апІур жиндиз шлуси,

Хъа жинди кІур улихъси:
– Салам алейкум, дайи!
Йип дерди фу вуш ари!
Завуъ, жил'ин абгурза,
Шулуш, тамам апІурза.
– Хъебехъ, жин! Машат мапІан,
Гаф ккудубкІайиз сабан!
Узуз ва йиз дустариз,
Аъбкъин, лап бегъем хъайиз:
Арагъ, чяхир, убхърудар,
Дурарихъна хъиврудар.
Шурпа, йикк хъайи хинкІар,
Жюрбежюр ицци цІикбар,
Юкъуб жюре кабабар,
Дурхънайи таза пеэр.
Салатар, хахар-масар,
Лап багъайин папрусар....
Жинди гаф гъапІу къатІар,
Гъапи, кидирчну улар:
– Яваш, яваш! Я дайи!
Лизи мапІан йиз мужри!
Сабур тув! Йихъ архаин!
Фу кІурва? ГъапІру аъбкъин?
Ккебехъ сацІиб, гъей, аъвам,
Сиягъ мапІан яв давам!
Бизарра мапІан гамгам.
Узу урус жин дарза!
Ярхла Къубай'ан вуза!
Хилиъ шлин а дицистар:
ЦІикбар, хахар, папрусар?
Йиз ихтиярнаъ айиб,
Анжагъ чай ву! Ай касиб!!!..

Пирмягъямат КЪАСУМОВ

БАГЪРИ ЧІАЛ ЙИЗ ГЪЯКАЛ ВУ

Багъри табасаран чІал,
Йиз дюаъ, гъякал вува!
ГъапІундарза вуз кучІал –
Гъарган зуз бакар вува.

Уву читинуб, гъагъиб
Ву, кІур. Гъаз? Вуза мюгътал.
Хъа узуз – рягътиб, сагъиб...
Гъаз йивуйкІан вуз бюгътан?

Гиннесдин китабдиз ву
Гъаз адабгънуш аьгъяйчвуз?

Швнуб-саб падеждиз уву
Уьмур тувуб аьгъяйвуз?

Даришри улхбаригъ йиз
Зиянкар гафар, кІвахъни.
Хъа йиз ачІал апІруриз
Афрар гъивуйза ахъли!

Ашкар ишри, багъри чІал,
Увкан такабур фикрар.
Имбубсан духъну исчІал
АпІуразавуз икрам!

Айдин ХАНМЯГЪЯМАДОВ

БАТАН

Гафар фйир ву? Варидарин сабсдар ву:
Рягъимлудар, манидар ва къурудар.
Гъамцир узу вуза увуз багахълу,
Анжагъ гъамцир, ва фицдар-вуш жарадар.

Ажугълур вушра, ва вушра рягъимлур,
Саламатур вушра, вушра гъевеслур,
Яв багахъ хъашра, ярхла ашра увхъан –
Вуза узу анжагъ бицІи тІуб якъин
Яв гъициркъу кІишар йивнайи хил`ин.

БАЛИЗ ЛАЙ-ЛАЙ

Гъаз даахнадарва, Риад?
Вари ухдитІан даахна:
НивкІуз дубшна яв автомат,

Хазра чархнаъ нивкІуз дубшна.
Фуадра даахна. Дугъан
Багахъ филра дубшна нивкІуз.

Гъятта ригъдира ухдитІан
Гъяракат апІура абхуз.
Рябкъюри авуз, диди чан

Гъизилин парик ултІубхъну,
Либгура ухъуз ихъ унчІв`ан,
КІуллан чІар дубшнай ваз дубхъну.

Табасаран чІалназ илтІубкІур Шагъвелед Шагъмарданов

Керим МАЛЛАЕВ

ЙИЗ БИЦІИ НИР

Гъябгъюрава,
Йиз бицІи нир, гъялакди,
Гъванарик кубкІган,
Гюрчег шула яв сес.
Гъубзуз шули адар
Увхъан сикинди,
Яв сесну гъи
КапІра йиз кІвак хуш гъевес.

Уткан вуяв лап гюзгюси,
Марцци шид,
КІваз ширин ву гъарган
Яв гюрчег мяъли.
Гъар йигъан рякъюри,
Вуза яв шагъид,
Фукъан бахтлу йигъар
Туврава уъмриз.

Аран нирхъан шулдар
Мици мяъли пуз,
КІвак гъевесра
Увхъанси шулдар капІуз.

Дагълуйинси
Вуда явра гъялак юкІв,
Аллагъдихъан
Увуз гъурубкъу пай – чІукІ.
Хъа язухъ ву,
Эгер увук кубчІвиш хъял,
Хъухърум – гугрум гъябгъруган,
ТІурфнар дургъну.
Думуган аьгъдарвуз
Я дуст, я мягъял,
Дагълар-дерйир ацІну,
Селлер гъягъюру.

Йиз бицІи нир,
Йиз кІван шадвал, абадвал,
Йиз бицІи дерейин
Саб ахъю гъяйбат,
Яв гъарсаб цІадли
А хури акувал,
Артухъ апІури
Ихъ арайиъ гъюрмат.

Эльмира АЫШУРБЕГОВА

ХАЛ АДРУ ГАТУ

Хъад гизаф маниб ву цци.
Гъюлягъ, дахабгнү марцци,
Либцура цІару гату,
Саб цІадал абгури штун.

Думу чан хал айиб дар,
Я адар дидиз дада,
Я бай-риш, ясан мирас,
Я гъайгъу зигру сар кас.

Магъа, деебхъну штун сес,
Думу, за дубхъну гъевес,
ГъюбчІвну саб икрин урчІигъ...
«Бишт!» кІури, гъабхънийи чІигъ.

Тму икриъ хъебгний курцІил,
Хъа шли-вуш гъивний кІикІил,
Сари лик ккубгъний дидикк –
ШликІа гъапІундай гъяспикк.

Гъебгну, фикрар апІури,
Гатди ай чав чаз кІури:

«Эгер айиш узуз хал,
АпІидайза гъалмагъал –

Хялужв апІури вари,
Шид убзуйза кІифаріъ.
Вардихъди дапІну тамшир,
Убхъидийза сабцІиб шид».

...Либцура цІару гату,
Саб цІадал абгури штун.
Мумкин ву, думу аъжуз –
Увухъинди алдабхъуз.

АБАЙИН БИСТНИЪ

УчІру чІар али кІажарин каркарикк
ГучІру суларси гъитІикІна арфанйир.
Фун-заварди гъарпзар дахъна рукарикк,
Улигъ гъирчну зурба пяркьюн улгъанйир.

Гъатху цІамцІмар хъайи ригъун кюкйири
КІулар заъна, вари артухъси рябкъюз.
УкІан чІатху цІилцІмар арчлин бюкмйиригъ
Гъярчна, гъаци зинаси завуз гъягъюз.

Къючлар кайи рукариин лакариъ
Элерхну а элва памадрин къухъар.
Шид хъипнайи келемарин ликарикк
Ругдик дапІна урслан шалйири урхъар.

Гулдин чиарин гъярснайи кушаригъ
Заргна тумран чІилкъмар илитІнай кІарчар.
ДитІибшнайн ачІлин укІан бябшаригъ
ТІуларилан илтІикІна харун къакъвчар.

Къимшвун рукан жвилли кІажарин ибар
Хъпехъури а, гъирагъдилан фу кІураш.
Му ибарикк уъру сиргъйир ва гъибар
Булди ккитІна, балгури кюлер фараш...

...Бистниз гъюрур! Ихтиятди див ликар!
Мукудуршван, мацІаркІан укІан бакар!
Чивиб ву гъа му вари чру жямаят –
Уъбх абайин бистниъ айи мясляят!

КЮМЕКЧИ

КІубан риш духъназа, зирек,
Вуза гъарган вардиз герек.
Шули адаршра гъич сикин,
Гъахъиза вардин «ушвниин».

ГъапІза бабаз кюмек кІваан,
Гъязур апІуз накъ чІихрин аш,
Амма аш гъебгну гъазниан,
Гъазни убшундар дидин маш.

Хъасин жикІуз хъюгъза гъабар,
Лисундин уълхъан, гъадагъдар.
Амма вари рюкъчар-гъабар,
Шулу тикйир, ахъну таз'ан.

Магъа гъамус гъягъюраза,
Палтариз ич ути йивуз.
Ккундуш, учвуз кюмек шулза!
Хулаъ айи ляхнар апІуз.

ТАХСИРКАР

Гъи гвачІнинган хатІади,
Гъюргъну ич гъабар вари.
Гатдинуб вушра тахсир,
Жиниди гъибтдиза сир.

Бейнавайин язухъ ву,
Тутрувиш ипІруб заткъан.
Ич адашдиз хъял дуфну,
УтІубккиш думу хул'ан.

Ваъ, дици зат хай шулдар,
Масура тувуз дустар!
Аьгъязуз, дапІну даккниб
Абйир-бабариз кучІлар...

БИЦІИ КОСМОНАВТ

Ккун дубхъна ич бицІи Аьлдиз
ТІирхуз укІу завун аьршдиз.
Аш ипІура, никк убхъура –
Космонавт хъуз ккунди а.

Адашди гъабхи шагъриан,
Дугъаз ракета лап уткан.

Гъяятдиз удручІвди хул'ан,
Дид'ин духъна бегъем гъяйран.

Ккун апІура Аьлди бабкан,
«Уягъ апІин!» – кІур, гвачІнинган.
«Ахсрар ккивси, дарш шулу къан.
Аьршдиз тІирхурза лисунган».

Саб геренди ккудубкІну йишв,
Хъяркъяйизра Аьлди улар.
Бабу апІури а дихар...
«Гъудужв! Лисун духъна йигъар!»

Хъа Аьли гъич хъергри адар,
Суфрайихъ диврашра хинкІар.
Гъитай! Белки, хядарикан,
Рякъюрашул бализ нивкІар...

МАРАТДИН ХЪЮХЪ

Ибшури а Маратдин хъюхъ,
Дубхъну азуз дидин язухъ.
АпІура «хъюш», ипна гъарай,
Хъа фу гъабхънуш, чахъан гъерхай.

Хъюхъну гъапи: «Я бай Марат!
БихъундаикІан узуз палат!
Хъашра узу улихъ гъарган,
УдучІвру вахтна ихъ хул'ан,

Ибар гъаз шулу гъаммишан
БачкІикк ккучІври аьхъю йигъан?
Хъа манишну убжур гардан,
Шарф илбижнайган шубубан...

Къюрдун вахтна, анжагъ узу,
Абгъури шулу аязну»...
КІур Маратди: «Мибшан, йиз хъюхъ!
Ма увуз йиз жибдин ягълухъ!».

ДАГЪДИН КІАКІНАЪ ДУБСНА ДИФ...

Дагъдин кІакІнаъ дубсна диф.
КІура дагъди: «Хъад гъяйиф,
Фукъан ухди гъафну чвул,
Илипну чан кІазран чул.

Гъей! Хъадан йигъар азгар!
Гъей, кІваз хуш мани шавгъар!
Фунуб ву гъи ичв макан,
ТІирхурачва гъи наан?

Дифранра унтІар-зунтІар
Йигъди-йишвди кІудуркІдар,
Ка чак хъял гъюру тІулар,
Гъарган къяши ву улар.

Дубсна, вуйси хал эйси,
АпІури чакан аьсси.
АпІдар сацІиб уфаллугъ,
Гъарган ккунду чаз гъуллугъ.

Жакъварихъанра къаназ
Аьх апІуз гъабхъдар чвлин наз –
Жерге-жергеди завуъ,
УчІвра гъи ярхла рякъюъ.

Шелте-пелте дапІну уч,
Гъязур шули а хъуз кюч.
Дифрахъан, чІубхнай суфат
Гъергра, чпиз абгури хъад.

Дагъ, алибси мурхълар`ин,
За дубхъну цІиб дифар`ин,
ГъитІибгъну гужназ чан кІул,
Завлан илтІибкІура ул.

Ади чан кІваъ гъяйифвал,
Гъаъра диди гъи жакъвар:
– ТІирхай, йиз бицІи юлдшар,
ЮкІвар назук ишри шад.

Мягьямьяд-Расул РАСУЛОВ
1936-2017

Эвел улхъан нумрайиъ

ЧІУРУ ЖИХРАР

– Уьмар, Накъвдин бализ фициб ужуб шиб гъибихънуш, лига, – явашди гъапи Керимди, саб уччву юкъуб мурччвнан шиб хиларигъ дибисну, улупури.

– Шлиз? ГъапІру Накъвдин бализ? Накъвдин бай шулин?

– Явашди йип... Накъвдин бай Муртуз имийин лакІам ву. Думу накъвар ерккрур, накъвдин ляхнар апІрур ву.

Уьмар мюгъталвал кадиси Муртуз имийихъинди гъилигу. Хъа дугъу, сабдиканра хабар дарди, чан ляхнар давам апІурайи. Гъамусяаьт дугъан хиларигъ жара шиб гъайи. Думу зурба шиб дугъу гъаци хиларигъян апІурайики, хиял апІин, думу саб бицІи кІикІил ву.

– Думу накъвдин бай гъаз гъахънийкІан? – мюгътал гъахъи Уьмар. – Узу гъич зат даршлийза.

– Думу чаз ккунди шлуб дар гъа, хялижв! Белки, дугъазра думу ляхин зат иштагъ айиб дайкІан. Дар пну, думу жямьяаьтдиз чарасуз лазим вуйи ляхин ву. Гъаци вуйиган, жвуван иштагъназ лигруб дар.

– Дици вуш, дугъаз мажбур гъапІну сарун...

– Шилхъан дугъаз мажбур апІуз шул, кІурва?

– Даршлуган, думу гъаз гъахъну?

– Узура сифте гъаци фикир апІуйза. Амма ич гагайи думу ляхнин гъакънаан гъамци гъапнийи: «Жямьяаьтдин ляхниъ ккунибна даккниб абгури аьдат дар. Жямьяаьтдин ляхин фунуб алабхъиш, гъадму иштагъниинди дапІну ккунду».

– Думу ляхин сар Муртуз имийихъантІан апІуз шлуб дарин дарш?

– Жарарихъанра шулу. Амма, лиг, думу ляхин сарун Муртуз имийи чан инсанвалин буржи вуди гардандиз гъадабгъна. Увуз, дугъаз варици фициб гъюрмат апІуруш, аьгъдарвуз. Гъамус узуз дугъан ляхин гирамиди рябкъюрузуз.

Умраз Керимди чпин гагайин гафар текрар апІурайивал аьгъю гъабхънийи. Дугъаз гъаддиинди учвра аьхюр вуза пуз ккунди айиси вуйи. Амма му гафар шлиндар вушра, гизаф дугъридар вуйи. Умраз дурар къабул гъахъи.

– Му накъвдин шиб Муртуз имийи адми гъакІидарин багахълуйириз масу туврин? – гьерху Умру, гъамус варибдин гъавриъ духънайириси.

– Масу? Уву фйир кІурава? Накъвдин шибар наан масу тувру?

– Гъаз дици кІурва? ГъачІир ивру гакІвлин табут масу туври шулдарин?

– ГъапІру табут? Наан?

– Варишвариъ, мисалназ, шагъриъ. Душваъ сасдар гакІвлин табтариъди кивру, накъвдик кивруган.

– Аьжайиб ляхин дарин. Масу тувра, Муртуз ими, Умру фу кІураш, ебхъурадарнуз?

Муртузди шибкан каркар ктатури имиди, кІул за гъапІу.

– Дугъу, шагъриъ накъвдиъ ивру гакІвлин табтар масу тувру, кІура, – текрар гъапІу Керимди.

– Шли кІура?

– Узу кІураза, – жаваб туву Умру. – Шагъриъ адми гъакІиган, саламдин бюройиз гъагъюру. Ич гъунши гъакІиган, узура дина гагайихъди гъушнийза. Гъадушваъ масу тувру.

– Думукъан ужуб апІурадар. Мегер фуну инсанра пул дарди кивуз лайикъ дарин?

Муртуз шиб за апІбан бадали ис гъахъи.

– Гъач гъабхухъа, – дупну, Керимди Умраз теклиф гъапІу.

– Гъайибхай, гъайибхай, – ккятІялхъюри гъапи Муртузди.

Баяри шиб сари – саб йишвхъан, тмунури жара йишвхъан гъибису. Гужар гъапІу, гъизигу... минди-тинди... Амма хъайи йишвхъан рибшвуз гъабхъдар.

Муртуз имийи, гъаци ккятІялхъюри имиди, думу за дапІну, уч дапІнайи гъванарин чІвеъдихъна гъубху.

«Аьжаб гужлир дарин! – гъубшу Умран кІваан. – Гъайиф, ич аба гъацир гужлир дарувал».

Гъасбулат аба, цал ягъал шули, дид'ина дуруркъди шулайи, гъаддиз дугъу вахт-вахтарики чан ликарикк гъванар ккиври, учв ягъли апІурайи. Хъа Муртуз ими, ликарикк фукІа ккидривишра, ккуркъуйи. Аба мици бицІиди рякъруган, Умраз сацІиб гиранра дубхънайи. Амма шилкан гиран апІуру хъа? Аба чан гъахъисир гъахъну сарун...

Булагъдин чарх ккудубкІуз сацІибра имдаи. Умру, минди- тинди лигури, гъулан жакъв абгурайи. Дидин сес ебхъури имдаи. Думу чан чІяртІариз мялхъвариз дубшнаикІан, даршиш, абайи чан хизандиз зарар тутрувувалин гъавриъ дубхъну, ляхин ккудубкІайиз ккилибгури, багарихъ дубснаикІан?

– Хилар жикІай! Лисун апІуз вахт ву, – гъапи гъаму вахтна ипІрубдин гъайгъушнар ккудукІу бабу.

– Вахт вуш, ипІархъа сарун, – дупну, аба дишла цаллан уддучІву. Хъасин дугъу чан хилар дижикину, жибдиан патрунсиб везни адабгъу.

Умраз абайи везнийиан фу-вуш гагъазди абхъну, ушвнихъна гъабхури гъябкъю. Дугъу думу ляхин жиниди апІурайиси гъибгъуйи.

Дугъахъинди гъилигу Муртуз ими ккятІялхъю. Амма дугъу чІалра гъапдар.

Керимди, чаз вари аьгъязуз кІуру саягъниинди Умрахъинди ул кючІюбкъну, чахъди гъач кІури ишара гъапІу. Дурар сатІиди абайихъна гъушу.

– Учвузра ккундийчвуз? – гьерху абайи. Хъасин хъана везнийин кьикъ алдабшвну, дугъу гъапи: – Гъан, ужуди хилар шли гъижикІнуш, мина гъачай.

Гъаму гафар гъеерхъу баяр цІиб русвагъвал кадиси чкиди булагъдихъна гъушу. Хъасин чиб-чпихъди дамагънаъ айидариси дурари хилар гъижикІу.

Гъясбулат абайи баярин гъачІарккнайи хиларизди саб цІуху хюсиб абхъу. Керимди дишла хил ушвнихъна гъубху.

– Му фу ву? – гьерху Умру хилра гъачІабккну имиди.

– Дарман! Уълиз иштагъ апІруб, – гъааьлхъю аба.

– Йиз гъацира иштагъ айиз, аьхир...

– Ккундарш, ча узуз, – кІури, Керимди Умрахъинди хил гъачІабкку.

Амма Умру, сацІиб дийигъну, му «дарман» ушвнизди диш гъапІу. Думу учІврушин хъади меълиб вуйи. Дидин тІем бализ таниш вуйиси гъибгъу.

– Фу вуш аьгъю гъабхъивуз? Эгъ? Жихрарин хю ву гъа! – Аьлхъюри гъапи Керимди. – Аьгъю гъабхъундайвуз?

– Ваъ, – гъапи Умру. Му гъулан баяр аьжайибдар ву. Узуз му фу вуш фици аьгъю шулу? Дишла кялхъюзра ккун дубхъна...

Керимди дугъаз дишла му фу вуш, фици гъязур апІруб вуш ктибтуз хъюгъю. Дугъан гафариинди мициб хю гъязур апІуб зат читин дайи. Ужудар ици жихрар чІукІар дапІну, деерццну, ахларихъ дярэгъну ккундийи. Хъасин Керимди Гъясбулат абайиз му хю бицІиди имидитІан ккуниб вуйиваликан гъапи. Дугъаз думу гъамусра ккунди ими. Саспиган абайи зарафтарра апІури шулу. «Улихъди везнийириъ барут уьбхюйи, – кІуйи дугъу, – хъа гъамус узу дидиъ ици хю уьбхююза».

Мицдар ихтилатарини аьшкъламиш гъахъи Керимди Умраз жарабдиканра ктибту. Гъулаъ Маржанат бабан аьжайиб хасиятнакан улхурайи. Бабу гъаз-вуш жаквлар апІура. Дурариин улихъдин дагълуйирин ккурттар алахъура, дурарихъди бицІириси тамшир апІуру.

Сасдари, думу гъациб къабивалин уйин ву, кІурайи, хъа сасдари гъамци кІурайи: «Чан вари худлар багахъ хъайиш, дугъу дицдар уйинар дарапІрийи. Сарун дугъаз, ялгъуз къаби адмийиз, фу чара гъубзрухъа? Керимдиз бабан думу жаквлар гъяркъю гъял дайи. Гъаддиз дугъаз му гафар дугъридар вуш-дарш аьгъдайи. Хъа Умру думу сир зат ачухъ апІуринхъа...

Ваъ, Умру бабан сир ачухъ апІдар. Дици гъапІиш, бабу дугъкан гиран дарапІди гъитрин? Баяр магъа бабан багахъна хъуркънура а. ЦІиин ялав илимдайи. Гъизмиш дубхънайи дейдниин али чайник, «хъюч-луч-хъюч-луч» апІури, убхъурайи. Вари ипІруб гъязур дапІнайи йишвахъ деънайи. Чайникилан атІагурайи ригъдин нураи Умраз машат апІурайи. Бали кІул гагъ минди, гагъ тинди илтІибкІурайи. Дугъан гъял гъябкъю Муртуз имийи, багахъ хъайи пяркъюн кІаж уддубтІну, Керимдихъинди гъачІабккну, гъапи:

– Ма, чайникин гьалпагъиин илип.

– Гьаз? Гьалпагъ деребгуз кIурна?

– Гьаз? Гьаз! Узузна Уьмраз аьгъячуз гьаз вуш. Увуз аьгъдруб дубхъну ккундарин дарш?

Уьмраз сифте му сир ачухъ апIуз ккун гьабхънийи. Керимра гьаддиз ккилигурайиси вуйи. Амма Уьмар, чIалра дарпиди, фурс кадиси абайихъинди гъилигу. Дугъаз Муртуз имийи учв чахъди барабарди дисуб гизаф хуш гьабхънийи. Гъит Керим гъаци фикрар апIури гъузри.

Хъа абайиз, кIуруш, гъич фукIа гъябкънура дайи. Муртуздихъинди бицIи гаркIал гъачIабккуну, дугъу гъапи:

– Ма, Муртуз, цIикбар чIукIар апIин.

Йирси суфраийин юкъуб бицIи цIикаб дирчнайи. Муртузди гьарсабдин юкъуб сабстар паяр гъапIу.

ЧIукIар дапIну ккудубкIайизра, ипIуз иштагъ шлусиб ицци ниъ утIубчъву.

Уьмран силбариккан чазра хабар дарди шид гъябгъюз хъюбгъю. Бализ, чкиди саб чIукI гъадабгъну, къацI алахъуз ккунди айи. Амма ккунди а кIури, гъапIурвахъа. Мушваъра чан къайда дюбхну ккундийи. Дугъаз Керим фици диришври деъну имиш, рябкъюрайи. Уьмар силбариккна уч гъабши шид хъютIюбкъну, диришври деъну гъузу.

Сабпи чIукI – Гъясбулат абайи, къюбпиб – Муртуз имийи, шубубпиб Керимди гъадагъу. Дурарин къяляхъ Уьмрахъанра гъадабгъуз шуйи. Амма чIукI гъадабгъуз кIури гъачIабкку хил, дугъу чкиди къяляхъ гъапIу: бабу гъеле чIукI гъадабгънадайи.

– ИпIин, йиз ужур, гъаз ипIурадара? – гъапи бабу.

– Сифте уву гъадабгъ, баб. Уву гъаз гъадабгъурадара?

– Вайгъарай! Фицир дарна! Узу дирипIри гъузу а, кIурана? Узу дурар уржури имиди гъипIунза. Хъа сабсан гъеебхъундарнуз, кейвани саб бицIи тки гъипIишра, тухъ шулу, кIур.

– Валлагъ, дарпиди гъузуз даршлуган кIурайиб вуйиз, – гъапи Муртуз имийи, – гъич гъаму явстар ицци цIикбар гъитIур дарза.

– Увура, Муртуз, алдарди тяриф апIуз ккунир вува? Иццидар хъуз, фу ка кIурава дурарик? Сакъюб укIна, сацIиб хах, ткисиб йиккна саб гагъаъ айистар кинцIар. Бегъемди гъилихуриз, ужуди гаш дубхъनावуз. Вари гъаддин ляхин ву.

– Дугъри гъапиш, гъи хайлин гъилихнура вуча, – гъапи сабсан чIукI хили дибисну Муртуз имийи, – яв худлизра маншАллагъ. Ахъюдарихъди барабарди гъилихну.

Чан тяриф гъеебхъу Уьмар деънайи йишвахъ ктрисрайиси гъахъи. «Пагъ, фукъан ширин ляхин дарин жарари жвуван тяриф апIувал». Амма балин кIваан жара фикирра гъубшнийи: «Керим хъана гизаф гъилихнийи, аьхир, амма дугъан тяриф дапIнадар».

– Керим узугIан ужуди гъилихнийи, баб, – гъапи дугъу. – Муртуз имийихъди артухъ гъилихур гъадму ву.

– Дугъривал ккунир вува, йиз худул, маншАллагъ увуз, – разиди гъапи бабу.

Улихъ хъайи цІикбан чІукІар яваш-яваши «ерцІурайи». Ахю жандак хъайи Муртуз имийиз гашди гъубзуб мумкин дарин? Уьмраз чак тахсир кайиси гъибгъу. Дугъу яваши ипІуз хъюгъю. Амма сабдиканра фикир дарапІрайи Керимди чки-чкиди ипІурайи. «СацІиб яваш йихъ, Керим!» пуз ккунди айи Уьмраз, хъа фици кІурухъа... Амма Уьмран гъайгъушнар лазим дайи. Уъл ипІбалан къяляхъ, суфраийин шубуб чІукІ гъузу.

– Хъйибгъузкъан гизаф ипІруб дапІнадарза, саб ткисибкъан мигъитанай, – амур апІру саягъниинди гъапи бабу. – Даршиш, чай тувдарза. Хъа думу фукъан ужуб вуш, аьгъайчвуз? ГунтІашйирра кайиб вуйиз.

Уьмуна Керимди са-сабсан чІукІ гъадагъу.

– Имбу чІукІ йитимси ялгъузди мигъитан, Муртуз, – кІури, бабу имбу чІукІ Муртуз имийихъинди гъачІабкку, – шубурихъанди дилихнава.

Амма Муртуз имийи сарун бисдар.

– Ваъ, – гъапи дугъу, – гизаф гъипІну кІури, ужуди лихуз шлуб дар. Лихузра, рягъятвал гъадабгъузра фун сацІиб пчІуди айиган ужуди шулу. Эрг’валра ухди ктябхъору, кІулра ачухъди шулу, жанра лал шулдар.

– Дугъри кІурава, Муртуз, – дугъан гафар тасдикъ апІруси гъапи Гъясбулат абайи, – фунубдинра къадар аьгъяди гъабшиш, ужу шулу.

ЦІикаб ипІурайи Уьмраз думу сифтеси ицциди гъибгърадайи. Фун гъагъи дубхънайиси вуйи. Шидра ккун гъабхъи. Жанра лал хъуз хъюбгъю. «Пагъ, – фикир гъапІу дугъу, – узу, Муртуз имийи гъапиганси, гизаф гъипІнийкІан?»

Гъаму вахтна чайра багахъна хъубкъу. Дугъриданра, бабу кІуруси, чай харжиб дайи – дидхъан ицци нитъ гъюрайи. Уьму шагъриъ багагъат мициб гъубхъуншул. Бабу стакнар дивуз хъюгъю.

– Бабаз кюмек апІин, Уьмар, – зарафатниинди гъапи абайи, даршиш валлагъ, дугъу, вари стакнар дюргъну, ухъу чайрахъан апІуру.

– Яв чайрахъ фу хъаяв, – жаваб туву бабу – увуз, жихрарин хю гъипІуриз, чайра рубкъдар.

Бабуна худли стакнар арайиъ дивну, чай убзну, гъарурин улихъ диву. Жвиллиди дубкну айи шекер, вардин хилар рукъруси, гъацІкъялаъ дивнайи. Чай убхъуз хъюгъган, вари ккебехъу...

***

Хъайигъан Керимди Уьмакан чаз шпагайихъди элегуз, фехтовать апІуз улупуб ккун гъапІу. Баяри лазим вуйистар аьмлюхъин тІуларикан шпагийр гъапІу ва элегуз хъюгъю. Раццсиб гъяятдиъ элегурайи баяр гагъ му кІакІнахъинди, гагъ тму кІакІнахъинди гъягъюрайи. Уьму чаз аьгъю мушкетёрадин вари аьламатар улупурайи. Думу гагъ ергну цал’ин дийигъуйи, гагъ ултІурччвну, жаргъуйи, гагъсан гъадатІнайи гакІвларигъян гъитІибгънайи гурд’ин улурсуйи. Саб ражну думу бабан дерниинра кмиди улучІвнийи.

– Дерниин муулучІван! – гъарай гъапІу Керимди. – Думу зат хай шлу ляхин дар!

– Умар дишла улдучІву. Дерниин улдручІвиш, дугъхъан Керимдиин гъалиб хъуз шулдаринхъа... Умар къяляхъ-къяляхъ гъягъюз хъюгъю. Хъа Керим, думу хъуржри, улихъ гъюрайи. Сарун дугъан учв Умриин гъалиб шлувалик шак кимдайи. Амма саб дупну вари дигиш гъабхъи. Умру гъафил духънайи Керимдиз лап гъадму д’Артаньяндиси интІикъади гъиву. Керимдихъан гъивубдиккан ккутІурччвуз гъабхъдар. Дугъак ужуди шпага кубкІу. Ари ма увуз! Умриин гъалиб хъуз ккундийнуз?

Саб дупну Умраз гъяятдиъ накъ булагъдиккна гъафи шубар учІври гъяркъю: Сиси риш улихъди гъюрайи, чру булушка алир – къяляхъди. Гъаму арайиъ Керимди Умар шубарихъинди лигбакан дишла мянфяаът ктабгъу. Умар ужуди гъавриъ ахъайизра, дугъан мухрик Керимдин шпага кубкІу.

– Ма увуз! – гъарай гъапІу Керимди. – Урра! Гъалиб гъахъунза!

Амма Умраз мидкан артухъ дерд гъабхъдар. «Баладар, фикир гъапІу дугъу, узуз ув’ин варж ражнусан гъалиб хъуз вахт ими». Дугъу шубарикан фикир апІури имийи. Дурар гъаз гъафнийкІан? Ваъ, дурар гъювализ Умран гъаршувал адайи. Чпиз ккун гъабхъну – гъафну. Дурариз мягъян гъапир айин? Амма гизафна-гизафси Умар кІару улар айи Сиси риш гъюб’ин рази гъахънийи. Хиял апІин думу бализ саб фициб-вуш ужуб хабар хъади дуфна. Амма шуру хурайи ужуб хабрик Умран мухрик кубкІу Керимдин шпагайи кІару леке капІганси гъабхъи. Ваъ, му гъядиса Сиси шураз гъябкъюндайиш, ужу шуйи. Лап ужу шуйи...

– Ибшри, – гъапи дугъу, шубариз ебхъруси, – му ражари уву гъалиб гъахъунва. – Гъамус гъамциб шартІниинди элегурхъа: шли улихъ шубуб ражари шпага тмунурик кучиш, гъадму гъалиб гъахъир гъисаб ву. Ибшрийин? Рази вуна?

– Ибшри, уву кІуруси ибшри. Амма уву гъаз ахъю чІигъар апІуз хъюгънава. Узу дедребхъди духънадарза, – гъамци гъапи Керимдизра гъюрайи шубар гъяркъю.

– Ккебгърахъа! – гъарай гъапІу Умру. – Гъюжмиз гъюраза! Урра! Ва саб дупну дугъу Керимдин гъюник интІикъади чан шпага кубкІу.

– Саб!

– Ибшри! Сабна саб гъабхъи. Дуствал гъалиб гъабхъну! – гъапи багахъ шубар дийигънайган асла магълуб хъувал кІул’ин гъадабгъуз даккунди айи Керимди.

– Фу? Гъамци ккудубкІурин? Хъа гъамусяаът ухъу гъапІу мясляаът? ГучІурануз дарш?

– Фитхъан? Яв шпагайихъан? Гъамус узу увкан гъапІуруш...

– Гъан, гъач, гъач! Гъюжум апІин! Багахъна, багахъна! Алархъ!

Керимди, шубарихъинди ккилигури, игит мушкетёриси чан шпага тІубччвуз хъюгъю. Дугъан улариъ гъамусяаът учв душмандихъди женгнаъ айигансиб хъял рябкъюрайи. Умраз дици къабул гъабхъдар. Тамашийиъ гъаци хъял кади элегурин? Фу гъабхънийкІан Керимдиз? Дугъу гъамцдар фикрар апІурайиган, сабпну аъмалнан гъяракат дапІну, Керимди дугъак шпага кучу.

Шубарин терефнаан гарччил йивбан сес гъабхъи. Амма Умар, динди илтІикІну, гъилигундайи. Дугъаз дилигишра, гарччил гъивур фуж вуш,

ужуди аьгъяйи. Фуж шул хъа? Гъадму аьхюну риш. Чру булушка алир. Гъамус Уьмразра хъял дуфнайи. Вардикан: Керимдикан, гарччил гъиву шуркан ва чаканра кмиди.

– Къюбна саб гъабхъи, – гужниинди чан хъял жин апІури, гъапи дугъу. ШартІариз лигну, ухъу шубуб хъайизкъан элегну ккунду.

Ва гъамци дупну ккудубкІайизра, Уьмру Керимдик саб кабтІу.

– Къюбна къюб! – ктирсуз даршиди гъарай гъапІу Уьмру.

Амма шубарин терефнаан гарччлин сес гъабхъдар. Уьмар дурарихъинди гъилигу. Сиси риш дугъахъинди ачухъди ккятІялхъю. Хъа чру булушка али риш, фукара гъябкъюндариз кІуруси, баярихъинди къял гъибицну дийигънайи.

Амма Керимдиз му йивбу зиян гъабхъиганси эсер гъапІинийи. Дугъу Уьмраз чахъан шлуси йивуз хъюгъю. Амма дугъан гъарсаб йивуб Уьмран шпагайи устадвалиинди къаршуламиш дапІну, гъадабтІуйи. Чаз мумкинвал гъабхъиси, Уьмар гъюжмиз удучІву. Ва саб гагъра гъубшдар – Керимдик сабсан кубкІу.

– Шубубна къюб! – гъарай гъапІу Уьмру. Гъалибвал! Урра!

– Яв чІигъар яваш апІин, – хъял кади гъапи Керимди. – Мушвахъ кар духънайидар хъадар.

Ваъ, Керимдиз мици дяви ккудубкІуз ккунди адайи. Дугъан гъюжум къяляхъ-къяляхъ гужли шулайи.

Хъа Уьмар къяляхъ-къяляхъ шад шулайи. Дугъу чан жандиъ зат даршисиб пчІувал, гужливал гъисс апІурайи. Женг давам шулайи ва Керимдик сабдихъди саб куркІарайи. Магъа ккудубкІруб дугъан шархълик кубкІу.

– Уву машназра йивури духънава? – ажугълуди гъапи Керимди. – Дици апІуруш, шилхъан вушра гъалиб хъуз даршулин? – саб дупну хабарсузди лик хъипну, дугъу Уьмар ккитІикІу.

– Узуз аьгъдарди, хабарсузди кубкІуб вуйи, – гъапи сацІиб швумалвал кадиси Уьмру.

– Аьгъдарди? Хабарсузди? – кялхърайиси текрар дапІну, Керимди, хъизигну, хъана Уьмар ккитІикІу.

– Уьмар, гъудужвну, Керимдиин алархъу.

– Мициб тамаши шулин? Гъюжаткар! Му намуссузвал ву!

– Хъа машназ йивувал дугъри вуйин? – Керимди Уьмар мухриан гъидису:

– Шубарин улихъ кІубнир хъуз ккундийвуз, игит? Магъа йихъ сарун, фици шулуш! Уьмар хъана алдакн, жилиин дахъу.

– Гъаму вахтна шубар умбрариъди хуларин къюбпи мертебайиз за шулайи.

– Душваъ фужкІа адар! – чІигъ гъапІу Уьмру, шубариз рякъяйиз ухди гъудужвну.

– Уву дарпишра, аьгъячуз, – балин гаф гъяспикк ккадру саягъниинди гъапи чру булушка али шуру. «У-у-у! Чру чурчул!»

Керимди хъял кади дюргъну, шпагйир гатІахъу. Дугъан хъял гъапІруб вуш, гъамус Уьмраз лап ужуди аьгъю дубхънайи. Шубарин улихъ шпагйириинди вуйи кчІихбаъ учв ккагъуб дугъхъан аьх апІуз шули адайи. Гъаму вахтна хулаз гъушу шубар, гварарра хъади, удучІву. Дурар Маржанат бабаз шид хуз гъягъюрайи.

Баярин багхъан гъудучІвурайиган, Сиси риш, Уьмрахъинди дилигну, ачухъди гъааьлхъю. Хъа Керимдиз дугъу мелз улупу. Гъаму арайиъ Уьмран вари дердер гъеерцІу. Дугъан кІваъ зат даршисиб шадвал абхъу.

Гъаму арайиъ гъаз-вуш Керимра яваш гъахъи. Саб дупну дъааьлхъну, дугъу Уьмрахъинди хил гъачІабкку:

– Хъял мапІан, Уьмар! Сарун чан шлуб гъабхъну. Узкан тахсир ктубчІвнуш, хил алдабгъ.

– Узу хъюлар апІурадарза, Керим, – юлдшихъинди ачухъди лигури гъапи Уьмру. – хъюлар гъаз апІуру? Тамашийиъ я уву, ясан узу гъалиб духъну ккундарин? Даршиш, сарра гъалиб шулдарш, думу тамашира даккун шул. Шагъригъра саспиган баяр фукІа дарубдин кІулан гъярхъри шулу. Дици гъабхъиган зат тамшир апІувалра дугъри дар.

Чпин арайиъ ижми мясляаьт гъийибтІу баяр Гъясбулат абайин багъдилан илтІикІуз гъушу. Мушваъ Керимди Уьмраз ужуди гъуржу мейвйир гъайи гъиччварин рукар улупу, ужударстар ярхи кабар кудутІну, Уьмран хилиъ иву. Хъасин баяр квимшварин рукарихъна гъушניים. Квимшваригъра гъвалар уъру духъну дуржнайи мейвйир гъайи. Амма дурар кдутІуз читинди вуйи. Рукар учІру ккуру зазари алацІнайи.

* * *

ГъачІнинган Уьмар хъиргган, хулаъ ригъдин нурари тамшир апІурайи.

– Аба, узу гъудужвунза! – гъарай гъапІу дугъу, чкиди чан палтар алахъури. Гъаму арайиъ дугъаз аба гъачІнинган къюб ражари чан кІулихъна гъювал, чав къюбиб ражарира гъудужвурза пувал, амма гъудружвди, тмуну гъвал’инди дахъну ахувал кІваин шулу. Пагъ! Гъич ужуди гъабхъундар. Уьмраз гъамус нач гъабхъи. Абайи фициб фикир гъапІуншул?

Гъясбулат аба улихъ йигъан хъяхъгантІан хъайигъан ярквраз гъягъюз гъязур шулайи. Дугъу душваъ колхоздиз ритин гъязур дапІну ккундийи. Жаднарикк ритин ккимдайи. Учв ярквраз гъязур шулайиваликан дугъу Уьмразра, Керимдизра гъапнийи. Къюрид баярира абайиз кюемкназ гъягъюз гаф тувнийи. Дурари вари чпин гъязурлугарра гъухнийи. Хъяхъган, жара шлуган, Уьмру Керимдиз гъамци гъапнийи:

– Лиг гъа! Гъаабхайси мугъузан! Ухди гъудужв!

– Уву вахтнийинди гъудужв, имбубдин узу гъайгъу зигарза, – гъапнийи Керимди.

– Узу абайи хъиргди! – жаваб тувнийи Уьмру.

– Гъаци кІури, архаин махъан!

– Гъаз! Ич абайи узу хъидригди гъитрин?

– Дугъу саб ражари дих апІурвуз. Гъудружвиш, сарун чІалра пидар.

– Ари гъадму саб раж узуз чІааьн вузуз. Увура хъиргуз гъярза.

– Лигархъа сарун...

Гъамус магъа вари Керимди кІуруси дубхъна. Уьмар саб дупну гизаф пашман гъахъи. Гъахъну кІури, гъапІурвахъа? Гъубшу ляхин къяляхъ апІуз шлуб дар.

Шагъриъ Уъмрахъди мициб ляхин хъуб мумкин дайи. Дадайина гагайи думу гвачІнинган чав гъапи вахтна хъиргуйи, ва бали палтар алахъуз хъюгъяйизкъан, дурар багахъ гъузуйи. Абайи дици гъапІундар. Белки, дугъаз чан худул даккунра гъахъуншул. Узу къан апІури гъябкъан, Керимдихъанра гъюз шуйи, ахир. Аъжаб дуст дарин. Гъич саб гафра дарпиди, гъушну. Дугъаз узу хъадарди ккундийкІан? Дустари гъамци апІурин?

Сарун шлуб гъабхъну. Уъмар, тІагърудиси гъудужвну, айвандиккна удучІву. Сабпну думу къяляхъ гъахъи... Гъяятдиъ айи зурба гурд'ин Сиси риш деънайи. Шурлан илтІикІну бицІидар дийигънайи. Дугъу дурариз фу-вуш аъшкъниинди ктибтурайи. Яраб фиткан ктибтурайкІан?

ЦІиб ярхласи гъуршнакк къаби хпар деънайи, сари атІин убгъурайи, сари хямир ктІибшурайи. Хямрик чІарар ктрахъбан бадали, атІин убгъурайир цІиб ярхласи деънайи. Маржанат баб рякъюрадайи, амма душвккан дугъан дихра гъюрайи.

Учв Сиси шураз дяряркъри кІури, Уъмар явашди къяляхъ гъахъи. Даршиш, шураз якъин бай гъамусяаът ахниккан ккудучІвну имбуваликан аъгъю шулу. Дици гъабхъиш, риш кълхъюз хъюгъиди. Уъмар хъана фикрарик кахъу. Му бицІидар мукъан гизаф гъапІрудар вуйкІан? Сиси риш мина гъаз дуфнайир вуйкІан?

Баб, гъуршнаккан ккудучІвну, хулазди гъафи. Уъмар гъудужвну гъяркъган, думу шад гъахънийи. Ваъ, худул къаназ дахъну гъузну кІури, дидкан аъйиб апІрударикан дайи баб. Думу худлиз гъич фукІа дархъиси чан гъарган ачухъ машнаъ артухъ шадвал ади гъилигнийи. Уъмар сабпну бабхъан Сиси шуран гъякънаан гъерхузра гъязур гъахънийи. Амма дишла думу суал дебккнийи. Гъаз гъапиш баб варибдин гъавриъ ахъуб мумкин вуйи. Суал жара саягъра тувуз шуйи. Мисалназ, гъамци гъерхуз шуйи – гъаму бицІидар гъапІрудар ву, баб? Ясан, дурар мина гъаз уч духъна? Гъаци гъерхишра, бабу Сиси шурканра дарпиди гъитдайи. Амма Уъмрахъан гъаз-вуш гъамциб суалра тувуз шуладайи. Дугъаз баб, чаз мициб суал гъаз тувнуш, гъавриъ ахъруси вуйи. Аъжайиб ляхин дарин. Тмуну, чру булушка али шуркан фу вушра гъерхуз рягъятди вуйи. Хъа Сиси шуркан – читинди. Уъмар чахъан бабаз гъамциб аъдатнан суал тувуз даршулайивалиин мюгътал духънайи.

Бали гъамцдар фикрар апІури имиди, бабу, наънан-вуш дубхну, дугъан улихъ бицІи бетина муччвур диву.

– ИпІин, йиз ужур, – гъапи дугъу, – му урбечІ ву – вари аъзарин дарман. Йиччвна пІялцІикІ кибикъну дапІнайиб ву. Ужуб дарман ву.

– Йиз дарман гъаз ву, баб? Узу иццурайин дарш?

– Дици вуш, хъана ужу ву, – хътакурадайи баб, – урбечІ гъипІиш, уву зат иццру хъидар.

Сарун худли гъапІрухъа? Чак къанди гъудужвбан тахсир кайи Уъмру вари бабу кІуруси гъапІу. УрбечІ гизаф ицциб вуйи.

– Баб, узу гъамус гъудужвну ими кІури саризра гъапунна? – гъерху Уъмру.

– Шлиз кІурухъа, жан бай?

– Шлиз? Шлиз? Ихъ гъяятдиъ цІиб адмийир айинхъа?

– Гъаз кІурухъа? Узу дарпиш, дураризра шагъристанар къаназ дахъну гъузрудар вуйивал аьгъдарин?

– Хъа узу дахъну ими кІури, ухдитІан хъиргнайза гъа...

– Хъа гъаз гъудужвундайва, йиз аьзиз?

– Ярквраз гъягъюз ккундайзуз, – гъаму арайиъ Уъмру, мелз чан ихтиярнаан удубчІвну, чав гъабхъуб пуз хъюбгърайивал гъисс гъапІу. Амма думу дебккуз шлу гъял дайи. – Абайи гъарар алдатІуру, хъасин дурар цІигъ ургуру. Гъайиф даринхъа дурар. Дурар фукъан мянфяаьтлудар вуш, аьгъяйвуз? Шагъриъ саб гъаркъан алдабтІуз ихтияр адар. Сар гъар алдабтІу кас дустагъдиъ итнийи. Дугъаз – нач, хъа имбу варидариз гучІ хъпан бадали. Думу телевизирианра улупнийи. Гъаци вуйиган, узхъан дициб къаст ади ярквраз гъягъюз гъабхъундар, баб.

– Вайгъарай, вуш гъаци ву, йипа. Хъа узу уву гъаци даахну имийкІан кІурайза...

КучІлар апІувал кІваз хуш даршлу ляхин вушра, баб чакъ хъугъувалиин Умар шад гъахъи. Му кучІал вуйиб шлиз аьгъю шулухъа? Хъасин, кучІал вушра, дидкан шлиз зарар а? Саб бицІи кучІал апІуб думукъан ахю тахсир дар. Гъамци кучІал гъапІу Умру учв ккарцурайи.

– Уву хулаъ гъуздина, Умар? – гъерху гъяятдиз удучІвурайи бабу.

– Ваъ, баб. Амма сацІиб къандиси удучІвидиза. Узу хулаъ а кІури, саризра макІан гъа.

Баб хул’ан удучІвубси, Умар, ис духъну, айвандихъна гъафи. Хъасин мягърижарин урхънагъянсина исизди гъилигу.

Гъяятдиъ аьламатнан гъядисйир аьи. Сиси шуру бицІидарихъди Умраз зат дярбкъюбсиб тамаша ккебгънайи. БицІидари сабхилди суалар туврайи, хъа Сиси шуру – жавабар.

Магъа бицІидари гъерху:

– Фициб ву саб?

Сиси шуру, хилар гъатІарццну, илдицну, мяълийиинди гъапи:

– Сэб ул айиб – аждагъа!

– Фициб ву къюб?

– Къюб хумурзаг харжи дар!

Гъамци ккебгъу му тамаша зат аьхир адруси давам шулайи:

– Фици вуш йипа, шубуб!

– Шубуб лик ккаш, кусри шулу алдабкруб!

– Фици шулу вуш юкъуб?

– Юкъуб чарх ккаш, аьрабайкан шул фургъун!

– Хъубра фици шулуш, йип!

– Хъуб гъулан кавха гъахъну, кІура, касиб!

– Фици шулухъа йирхъуб?

– Хъубдиин саб – шул йирхъуб!

– Хъа ургуб?

– Ургур чве хъайи чи шулу бахтлур!

– Хъа миржиб?

- Миржиб кIари гъапIу хюни ву къабиб!
- Хъа урчIвуб?
- Саб швтвшв шулдар, ахъну пну сээр урчIвуб!
- Хъа йицIуб?
- ЙицIуб нир уч гъахъиган шул зурба гъюл!
- Белки, дайкIан гъюл марцциб?
- Фици марцциб шулу, чаъ лизи зикв дярйбкъруб?
- Белки, бицIиб вуйкIан зикв!
- БицIиб шулин, чакк саб гъул ккубшрайиб?
- Белки, гъул вуйкIан бицIиб?
- БицIиб шулин, дих хъубкъдар, кIур, му кIул'ан тмуну кIулиз.
- Белки, вари гъуландар духънайкIан кар?
- Кар шулинхъа, жилин айтIан гъябгъюрайи битIран ишрат ебхърудар?
- Белки, гъулан жил вуйкIан гизаф чIиллиб?
- ЧIиллиб шулин, ягъли укIар дергси шубуб ражну уршвру йишв чалан?
- Белки, дергес вуйкIан гизаф учIруб?
- УчIруб даршулин, бегъем алдатур улжван?
- Белки, улжван вуйкIан гизаф ижмиб?
- Ижмиб шулин, табшвихъан уъбгъюз шлу гъван?
- Белки, табушв вуйкIан гизаф ижмиб?
- Ижмиб шулин, жаднакк гъюдли апIруб цIи?
- Белки, душвакк цIа вуйкIан гизаф рибцруб?
- Рибцруб шулин, саб гвар шту кутIубшвруб?
- Белки, шид вуйкIан гъабгъуб гизаф?
- Гъабгъуб вуш, гъаз убхъуру цIиин иливган йигъаг?..

Гъамушв'ин Сиси риш дийигъу ва вардилан ул илтIибкIну, гъяаьлхъю. Амма бицIидар гъеле дийигъну адайи. Дурар чархди шурлан илтIикIурайи.

- Хъасин? Хъасин? – чIигъар апIурайи варди.
- Фици ву саб? Фици ву саб? – текрар апIурайи саб терефнаан.
- Хъана ккундучуз! Хъана ккундучуз! – кIурайи тмуну терефнаан.

Сиси шуру хъана хил за гъапIу ва вари ккебехъган, гъапи:

- Гъан, ккебгърахъа!

БицIидариз лигурайи Уъмраз учв шагъригъ садикдиз гъягъру вахтар кIваин гъахъи. Душвагъра гизаф аьжайиб тамашйир апIури шуийи. Гъеле саспидар дугъаз гъамусра кIваинди ими. Амма мициб тамаши дугъаз сабпи ражари рйбкъюрайи. Харжи тамаши дайи. Гъаммишан гъарсаб суалназ аьмалдар жаваб абгуз гъитру. Чаз начди дайиш, гъамусяаьт дугъура, бицIидарин къялаъ учIвну, Сиси шурахъди му тамаши давам апIуйи. Амма Уъмраз гъяятдиз удучIвуз рягъятди дайи. Сиси шураз дишлади бай гъамусяаьт гъудужвну имбуб аьгъю шуийи. Хъа дици хай шулдайи.

Уьмар саб манзилигъ айвандикк жилиин деъну гъузу. Аьхир дугъаз саб аьмал гъибихъу. Бай тавханайизди гъушу. Улдар арццу. Ударик кучIубкънуса саб гъарин кюлер гъягъюрайи. СацIибкъан кIубанвал кайирихъан, улд'антина

гъадму гъаригъ гъючІвну, багъдизди гъягъюз шуйи. Хъа Уьмар гъубкІну кІубанвал ктрударикан дайи.

Саб кюл дибисну, Уьмар урсу. Кюл явашди цІацІракъар апІури, ис хъуз хъюбгъю, амма аьхириз давам апІуз дархъиди, думу гъюбгъю, ва Уьмран ис хъуб зарб гъабхъи. Бай гъарикк ккайи зимзарин мукъ'инади ахъу. Чкиди гъудужвну, минди-тинди гъилигу. Саризра гъяркъюбси дайи. СацІиб иццру гъапІу ликрихъди ликури, куркъу йишвар тІиршури, Уьмар жихрин гъарихъна гъушу. Явашди дидигъ гъючІву. Хъасин саб ацІу кюлиин деъну, эрг'вал йивбалан къяляхъ, гъяятдизди дилигну, чІигъ гъапІу:

– Э-гъей! Жихрар ккунидар гъачай!

– Сиси риш мюгътал гъахъи:

– Уву дидигъинди наънан гъядяхъюнва?

Сиси риш гъаци дийигъну имиди, бицІидар жаргъури гъафи:

– Ча узуз! Узузра ча!

– Узузра!

– Узуз тувундара!

Ккебгънайи тамаши вардин кІваълан гъубшу.

Уьмуру гъаргъянсина сабдихъди саб жихрар ирчрайи. Вари бицІидариз гъуркІган, думу учвра гъаргъян гъюдучІву. БицІидар гъарсар саб йишвахъинди гъарагъу, хъа Сиси риш багъдинна гъяятдин арайиъ айи мягърижин тму терефнаъ дийигъну имийи. Дугъан хилиъра жихир айи. Шуру думу дирипІди, му хил'ан тмуну хилизди ипрайи.

Уьмар шуран багахъна гъафи. Саб арайиъ къюридра чІалра даркІури дийигъу. Фитлан ккебгъру? Фу кІуру? Балхъан чІалра пуз шуладайи.

Аьхир Сиси шуру гъапи:

– Узу уву Гъясбулат абайихъди ярквраз душнашул, кІурайза.

– Увуз думу ярквраз душнайиваликан наънан аьгъявуз?

– Маржанат бабу кІурайи.

– Узу гвачІнин ухди гъудужвнийза, абара хъиргнийза, – гъапи Уьмуру, (амма дугъан дици пуб кІваъ адайи. Вари мелзнан тахсир ву. Думу хъана балихъ хъпебехъри айиси вуйи). – Йизра гизаф ляхнар айиган, узу гъушундайза.

– Яв фу ляхнар аяв? – гъерху Сиси шуру.

Гъаму суал гъеебхъубси, Уьмар чав гъапибдиин хъана швумал шулу. Амма гъапІрухъа сарун. Ушвниан утІубччву гаф къяляхъ апІуз шулин?

– Бабазра кюмек лазим ву, йизра ляхнар айиз сарун, – гъапи Уьмуру.

– Валлагъ, дици вуш, маншАллагъ увуз, – гъапи Сиси шуру чан кІару улариинди дикъатлуди Уьмраз лигури. – Узу гвачІнин гъудужвуз гъагъир вуза. Дадайи хъиргри шулзу. Дугъу гъарган, къаназ гъузуурва кІури, улхурузуз. Шубар ухди гъудужврудар духъну ккунду, кІуру.

Шуру ачухъди чан нукъсан хасиятнанкан улхбу Уьмраз ужуди эсер гъапІу. Хъа дугъу чав фу гъапІну? Вуйи-вуйиси дарпиди, хайлин кучІлар арайиз адагъну. Сиси риш гъавриъ адрахъди гъузнйишкъан баладайи...

Гъамус шуру жихриккан тамшир апІувал дебккн, думу ушвнихъна гъубху. КъацІ алахъу. Ва дишла кІвантІар гъучІурху, машра кмиди.

– Пагъ, му фукъан учІвруб ву! ЧІуру жихирсиб вуда. Спи́ди ими.

– Жараб ху́завуз? – гъерху гъаму́сяа́тди фи́циб ву́шра саб ля́хин а́пІу́з гъязу́рди айи У́мру.

– Ваъ, узу гъамциб учІвруб ккунир вуза.

Шуру иштагъниинди жихир ипІу́з хъю́гю.

Ав, Сиси риш бахтлу кас ву. Гъарган чан фикриъ айиб кІурур ву. Хъа У́мрахъан ди́ци шула́дар. Дугъаз, гъаз-вуш, гъарган учв вуйи́бтІа́н са́цІи́бкъа́н артухъ ужур хъуз ккунди шулу. Эгер ди́цир хъуз шу́лдарш, учв гъа́ци улупу́зкъа́н. Хъа фи́т’инди улупу́ру? КучІ́лиинди. Магъа гъамци му би́цІи кучІ́лар дугъхъан хъа́дракди духъна.

– Уву́з ми́цдар дургъуна́гъар, ми́цдар та́мшир на́ънан а́ггъаву́з? – гъерху дугъу шу́рхъан.

– Дура́р ва́рди́з а́ггъю́дар ву. Узу́зра би́цІи́ди имиди́тІа́н а́ггю́ гъахъу́нзуз.

– Хъа Винни-Пухди́кан а́ггъя́нуз?

– Хъа уву́з е́кІв́кан шу́рпа гъа́пІу э́скри́кан а́ггъя́нуз?

– Хъа уву́з швумал гъа́бхъи Къа́би Га́тди́кан а́ггъя́нуз?

Гъамци мура́рин гъю́жат гъаз а́ггъя́ фила кку́дубкІу́йиш, эгер саб дупну би́цІи́дарин чІи́гъар артухъ гъахъу́ндайиш.

– Учву́ гъаз чІи́гъар а́пІу́рачва? – гъапи Сиси шуру. – Чки́ди ва́ри ми́на гъа́чай. У́мру учву́з ці́йи махъв кти́бтуру.

– Ваъ, ваъ! – гъапи У́мру, – гъаму́сяа́т ваъ. Шу́лдар, ма́жал ада́рзуз.

– Ма́жал ада́рди, гъа́пІу́з кка́ва?

Са́б га́гди У́мар фу́кІа́ра пу́з да́ршули ди́йигъ́нийи.

– Жини ля́хин вуйи́н да́рш? – а́ьнтІа́къади ккя́тІа́лхъю́ри гъерху Сиси шуру ва дугъан га́рцІа́риъ кІва́з хуш шу́лста́р а́ъжа́йиб и́чІа́р ахъу.

У́мру ди́шла гъа́му а́райиъ чан ме́лзнахъна гъа́фиб гъа́пи:

– Була́гдихъна гъа́ггю́рза.

– Гъаз?

– Му́ртуз ими́йиз гъю́рза гъа́пнийза. Дугъу ду́швахъ гъва́н у́бгъю́ра, узу́з кки́лигура́шул...

– Гъю́рза гъа́пну вуш, ду́шну кку́н са́рун, – дупну, Сиси риш би́цІи́дарихъинди ил́тІа́кІу. – Махъва́рихъ хъа́син хъ́лехъа́рхъа, хъа гъа́мус хъа́на ихъ та́маши да́вам а́пІу́рхъа.

У́мар ча́в гъа́пибди́ин швумал духъна́йирси, ба́ггъди́ан удучІ́вну, гъя́тдиъ ди́йигъу. Дугъаз фу́къан мушвахъ Сиси шу́рахъди гъу́зуз кку́ндушра, хай шу́лдар. Чара ада́р, Му́ртуз ими́йихъна ду́шну кку́нду. Са́цІи́б вах́тна́лан ду́му хъа́дакнү гъа́фиш, яра́б Сиси риш мушваъ гъу́зуу́йкІа́н? Са́цІи́б кю́чйи́ригъя́н гъи́ди́цну ва́я саб йи́шваъ де́ъну, Му́ртуз ими́ ду́фна́дайи кІу́ри, къа́ляхъ гъю́з шулу а́ххир. Ди́дла́нра гъа́йри, узу Му́ртуз ими́йиз бу́лагдихъна гъю́рза гъа́пунда́йза. Ду́му гъа́ци ада́бхъу га́ф вуйи. Ваъ, гъа́пихъа́нтина, ди́на ду́рушди гъу́зубра ухша́р да́р. Гъа́ггиди́за.

У́мар кю́чейи́антина гъу́лан гъи́рагъди́з удучІ́ву. Бу́лагдихъинди ил́тІа́кІу́бси, дугъаз Му́ртуз ими́ра гъя́ркю́. Пагъ, гъаз гъа́фнийкІа́н ду́му! На́къ аба́йи дю́ргъна́йи гъва́нар бу́лагдиз чІа́а́ьн ву гъа́пнийи, а́ххир.

Муртуздин багахъна хъуркъубси, Уьмру гъапи:

– Салам алейкум, Муртуз ими, къувват ибшривуз! Кюмек лазим дарин?

– Аьлейкум ассалам, ай хушгел! Чухсагъул, чухсагъул, Уьмар, – гъапи Муртуз имийи. – Гъуншдиз шиб кадабгъураза, – давам гъапІу дугъу, чан улихъ дипнайи шибрахъинди хил дапІну, – хъартІмикк ккипуз шиб адариз, кІурайи дугъу. Магъа ужуб шиб гъабхъну. Мициб сарун дибрихъур кІурусиб. Уву гъапІри ава? ТІагъру гъабхъунданнуз?

– Гьелелиг ваъ, Муртуз ими, тІагърушназ вахт адар, – гъааьлхъю Уьмар. Муртуз ими чахъди аьхюрихъдиси сюгъбатнаъ учІвбу думу шад гъапІу.

– Дюз кІурава. ТІагърушин темпларин дуст ву. Ляхин апІруриз тІагъру даршул.

Гъаму гафну Уьмар уягъ гъапІси гъахъи. Саб дупну дугъан фикрар гъюдюхю. Муртуз имийи мици гъаз гъапнийкІан? Валлагъ узу абайихъди ярквраз дурушуваликан аьгъю гъабхъуншул.

Булагъдин зиин али гъвандин чархликкан гъулан жакъвлин чІяртІарин сес гъабхъи. Диди Уьмран фикрар къатІ гъапІу. Муртузна Уьмар чиб-чпихъинди гъилигу ва гъааьлхъю.

– Лиг фици шадди аш, – гъапи Муртуз имийи. Жакъваризра ихъ ляхин къабул гъабхъну. МаншАллагъ, накъ ужуди гъилихънийхъа.

Муртузди шиб за гъапІу.

– Узу беллеме хъади гъюза? – гъапи Уьмру.

– Ваъ, гъибт гъадушвахъ.

– Хъа увуз лазим хъибдарин?

– Гьеле ваъ.

– Хъа думу жарари гъабхур, аьхир.

– Гъубхури, чаз лазимди имдруган, къяляхъра хур.

Муртуз, къял'ин шиб иливну, хилари исккан дибисну, ис алахъну гъягъюри, улихъ гъучІву. Уьмар – дугъан къяляхъди. Рякъюъ гъахъдар, дишла дурариз салам тувну, рякъ'ан удучІвуйи. Хъа сар дишагъли, мурар гъяркъган, дийигънийи.

– Яв хилар-ликар сагъ ишрияв, Муртуз, – гъапнийи дугъу, – юкІв шад апІрияв, ужувлар рякъривуз.

Му гафарихъ хъебехънайи Уьмар дурар чаз кІурайидар вуйиси, шад духънайи. Дугъу учв гъаму Муртуз имисир гъюрматлу касдихъди дугъан дустси лицурайивалиинди дамагъ апІурайи. Гъамци мурар гъулан му кІул'ан тмуну кІулиз гъушнийи. Муртуз ими гъау Уьмар дишлади чпин хулазди гъажаргънийи. Дугъаз Сиси риш дагну, дугъаз учв Муртуз имийиз кюмек апІуз гъягъбакан, дугъу шиб гъабхурайиган лазим гъабхъиш, кюмекназ хъуркъуз учв къяляхъди гъягъбакан, гъуландари чпи гъюрматлуди къаршуламиш апІбакан ва гизаф жарабдиган ктибтуз ккундайи.

Магъа думу чпин гъяятдиз хъуркъу. Амма мушваъ я Сиси риш имдайи, ясан бицІидар. Уьмраз думу бицІидар гъапІрудар вуш, гъамусра аьгъю дубхънадайи. Белки, дурар бицІидарин бахчайиан вуйкІан. Дици вуш, Сиси

риш дурарин тербиячи вуйинхъа? Ѓаму арайиъ дугъан хъюхъниз тазади дуржну имбу уълерин хуш ниъ гъафи. Уъмраз иштагъ гъабхъи.

Дернин багахъ дивнайи сини уъру машар гъайи, ачухъ йишван завуъ айи вазстар гюрчег уълери абџнайи. Хилар хъиржвну айи бабу дерник хъана уълер киврайи. Думу ляхнихъ хъайи бабан машра гъадму уълерин машарси дубхънайи. Анжагъ бабан машнаъ шадвалин нур артухъ айи. Думу гъамусяаъ гъаци хуш шлуб вуйики, Умар сабпи ражари чпин бабан гюрчегъвалиин гъайран гъахънийи. Ѓулаъ Маржанат бабсир уълин устад адар кѲуру гаф дугъри вуйи. Гизафдар дугъахъна хю хъади дуфну, чпиз уълер апѲин кѲури гъюри шуйи. Бабу гъич сарра хътаурдайи. «Уъл гъязур апѲуб вартѲан гирами ляхин ву», – кѲури шуйи дугъу.

Ѓулаъ пекарняра айи. Амма душваъ гъубжу уъл къюд йигъаз гъванси дицибкъну, ипѲуз шулдайи. Хъа Маржанат бабан уъл дидихъ тевуз шулин? Думу шубуд, юкъуд йигъ улдучѲвиганра бамбагси гъюдлиди гъубзуйи.

Уълериз лигурайи Умар гъяркъю бабу, саб уччвубсиб ккикк гъадабгъну, гъаѲабкку.

– Ма, йиз худул, ипѲин.

– Узуз гашди адарзуз, – гъапи Умру.

– Узу увуз гашди а кѲурайнхъа? Тазади дубжнайи уъл фициб вуш, лиг.

– Ккундарзуз, баб.

– Дици макѲан, йиз аъзиз. Туврайи уъл дибрисуб аъйиб ву. Нач мапѲан. Ѓамус гашди айидар имбу вахт дар. Вардиз уъл а. Бис.

– Фици адар? Наан-вуш Африкайиъ айи уълкйириъ гъарсаб минутди гашъвалиан ягъѲвур биѲѲир йикѲура, кѲури дибикѲнайи газатдик, – гъамци гъапи Умру ккикк гъибису. Думу гъаци гъюдлиб, маниб, кѲваз хуш шлусиб вуйики...

Дерник уъл киврайи бабан хилар гъаци гъавайиъ уърхну дийигъу.

– Жан бай, уву фу кѲурава! – дерд кади гъапи дугъу. – Мегер дюн'яйиъ инсандиз ризкъ къит йишвар айкѲан?

– Узу дидкан «Пионер» журналиъ гъурхунза.

– Фтиъ? Фтиъ? – кѲури, мугагъназ сикинди дерникк деънайи хпарра гъудужву.

– Ич пионерарин журналиъ, – фурслуди гъапи Умру. Маржанат баб мюгъталвал кади кѲул тѲубчвур дийигънайи. Багахъ хъайи къаби дишагълийирра русвагъ духънайи.

– Уълин къимат анжагъ гашди айириз агъю шул, – гъапи бабу, чав-чаз кѲурайиси явашди.

Вари ккебехънийи...

***

ГвачѲининтѲан саб ляхинра адарди гъюляригъ лицурайи Уъмраз Сиси риш агуз ккун шулу. Ѓулан къялаз хъуркъган, дугъаз сар биѲѲир алахъу. Дугъу деккуйиан заваризди чѲимир йивурайи.

– Рябкъюрайвуз? – гъапи дугъу багахъна хъуркъу Уъмраз, – аършдиз гъубшну.

ЧИмир, дугъриданра, гизаф ягъалди завуз удубчІвнийи. Уъмраз му зиринг бицІир дишла къабул гъахьи.

– Ча саб узур а йивуза, – гъапи дугъу.

– БицІири дишладі чан яракъ Уъмрахъинди гъачІабкку.

Уъмру завузді гъиву. ЧИмир хъана ягъалди завуз гъубшу.

– УзутІан, уву ужуди гъивунва, – разиди гъапи бицІири.

Балихъна декку гъачІабккнугу, Уъмру гъерху:

– БицІидарин бахча наан аш, йип ари.

– Ич гъулаъ дициб адарич.

– Адарди даршул. Наан аш, аьгъдарш, аьгъдарзугу йип.

– Увуг ккундарш, мухъугъан, амма ич гъулаъ дициб бахча адар.

– БицІидарин тербиячйирра наан шулуш, аьгъдарнугу?

– ГъапІру тербиячйир?

– Хъа аьхюдар вари ляхнариз гъушиган, дурарин бицІидариз фуж лигуру?

– Фуж лигур? Чпин аьхюну чи вая чве!

– Хъа аьхю чина чве хъадрударикан гъапІру?

– Аьжайиб ляхин дарин! Дурарихъ абйир-бабар, гъуншйиркъан хътарин?

– Гъуншйир хъадарди даршул. Амма дурари жарарин бицІидариз лигурин?

Дурар дици лигуз буржлу вуйинхъа?

– Жвуван гъуншдиъ айи бицІидар жарадар шулин? Думу фу гаф ву? Уву наънан вува мицир?

Гъамци дупну, бицІири, ярхласи дийибгънайи цІару даттлиз улам дапІну, гъиву. ЧИмир даттлик кубкІдар. Датт хъял кади «къю-къю-къю» дапІну, хъайи йишвхъанра гъирибшвар. БицІир чан ЧИмир гъадабгъуз гъушу.

Умар чан рякъ давам апІуз мажбур гъахьи. Гъамцир хъюнтІич бицІириз фу аьгъю шулхъа.

Гъуландар вари гъамцдар аьжайибвалар кайидар ву. Гъилигиш, абара, Муртуз имира, Керимра чнин гъавриъ духъну удукъуз даршлустар ву. Гъеле Уъмраз ккуни Маржанат бабанра бай саспиган гъавриъ шулдайи. Ялгъуз сар Сиси риш дугъаз чан гъавриъ ахъруси вуйи. Шуран лигбаъ, юрушнаъ, хасиятнаъ фициб-вуш кІваз хуш шлусиб, хъана ва хъана рябкъюз ккун шлусиб, амма фу-вуш ччвур иливну пуз даршлуб айи.

Наан айкІан думу?

***

Йигъ мянасузди удубчІвну гъябгъюрайи. Сиси риш наанкІа рякъюрадайи. Уъмраз думу наан агурушра, аьгъдайи.

Фу апІурушра, фици вахт алдапІурушра мюгътал духънайи Умар, сабдиккра хяв ккадарди, кефи дьобгъну, багъдиъ лицурайи.

Белки, Сиси ришра Умру, ухдитІан гъудужвназа, ляхнар ади абайихъди гъягъюз гъабхъундарзухъан, гъапи гафар кучІлар вуйивалин гъавриъ ахънайкІан? Дугъу саб кучІалра дарапІди, вари вуйи-вуйиси гъапнийи, аьхир. Гъаци пуз Умарз фти машатвал гъапІнийихъа? Гъич сабдира. Амма дугъу гъаци гъапнийи. Натижайиъ фу гъабхьи? Ваъ, мици хай шулдар.

Гьамус аба ярквраан гьиди. Дугъаз фу кІуру?

Умар зимзарин мукъахъна хъуркънайи. Ис алахъну, думу зимзариз лигуз хъюгъю. Хуб бахтлудар даринхъа дурар! Гьарсабдиз чан вазифа, чан ляхин аьгъя. Гьарсабди, жарабдиз дилибгди, чан ляхин апІура. Я гьамци апІин, гьамци мапІан кІурубра адар. Вари албагну яшамиш шула.

Хябяхъ багахъ шулайи. Умар исикк дийигънайи гьурдин гьарин кІакІарик гьеле ригъ кубкІри имийи. Гьаятдиъ хябяхъдин сиягъят апІурайи даттар-пеэр лицурайи. Саб дупну дугъаз дурарин арайиъ цІару датт гъябкъю. Пагъ! Гьамдиз гъивнийи аьхир гъи сар бали. ЧИмир кубкІундайи сарун. Хъа кубкІнийиш... Бабан ккуни датт. Умраз думу чпин датт вуйиб аьгъяйиш, гъич думу бализ чІалра дарпиди гъитуйин? Гъизилин цІадлар алисиб чан рижв такабурди за дапІну либцурайи даттли Умраз тягънийир йивурайиси вуйи. «Гъей дустжви, дустжви, увхъан узхъан хъюгъюз гъабхъундарвухъан. Гьадму хъюнтІич бализ чІалра гъапундара».

Гьаму арайиъ саб пеъ зимзарин мукъ'ин дийибгъю. Дидиз, якъин, душв ккирибгъюз ккунди айи гъял вуйи. Умру саб швул гъадабгъну гъиву. Пеъ «къю-къю-да! къюгъ-къюгъ!» апІури гъебгу. Даттлиз Умран му гъяракатра къабул гъабхъдар. Диди хъял кадиси «къюгъ-къюгъ» гъапІу.

– Умар, уву наан дийигънаш, рябкъюрадарнуз? – кІури, хъялхъянди абайин дих гъабхъи.

Пеъ утІубккган, Умар зимзарин мукъан лап багахъна дуфну дийигънайи. Гьамусяаьт дугъаз аба наънанди ва фици гъафнушра, аьгъю гъабхъундайи.

– ГучІ адар, аба, – гъапи Умру, – мурарин мукъ дабгъидар.

– Дабгъидар кІури, фу вушра апІуз хай шулин? – хъял гъафи абайиз. – Гъаз фукІа дарди зимзариз гучІар ккаърава? Жара ляхин бихъурадарнуз дарш?

– Хъа узу му мукълан пеъра ултІубккнийза. Дидиз рибгъюз ккунди айи. Хъасин Муртуз имийиз кюмекра гъапІнийза...

– Наан?

– Булагъдикк. Учү гъуншдиз дугъу ктапІу шиб гъубхнийча. Вардиз гъябкънийи.

– Кюмек апІуб ужуб ляхин ву. Хъа вардиз уву лихури гъяркъну кІуру гаф гъапІруб ву?

Нач гъабхъи Умар дишлади жарабдикан улхуз хъюгъю:

– Аба, ярквраъ Керимра увухъди хъайин? – гьерху дугъу.

– Ав, думу хътайиш, узхъан мици ухди ляхин ккудубкІну гъулаз гъюз шулдайи.

«Эгер узура гъушнийиш, аба хъанара ухди гъюйи...» – кІваан гъубшу Умран.

– Узу хъана жара кюмекарра гъапІнийза, – гъапи дугъу, саб пуз гаф абгури.

– МаншАллагъ, дици вуш. Шлиз кюмек гъапІнийва?

– Узу... узу... чпин абйир-бабар ляхнариъ айи бицІидар машгъул гъапІнийза.

«Ужу ву», кІурайиси кІул хъапІну, аба зимзарин мукъаз лигуз хъюгъю.

Абайихъди зимзарин мукъаз гъилигу Умран кІваан варкІ гъапІу. Душв'ин ачухъди шлин-вуш ботинка али лик абснү шил алийи. Умраз думу шил

гъапІруб вуш, лап ужуди аьгъяйи. ГъачІнинган удариансина багъдизди удучІвруган, душв'инди учв урсуб дугъан кІваълан дубшнадайи. «Ахю бала дарин... Гъамус абайиз вари аьгъю гъабхъиш, гъапІру?»

Аба варибдин гъавригъ ахъубси вуйи. Думу, кІул за дапІну, эбхнайи гъюбгъю кюлихъинди гъилигу...

– Аьжайиб ляхин дарин! – гъапи дугъу. Шли-вуш багъдигъ гъарарин кюлер уьргъюра. Фуж вуйкІан му гъаригъ гъючІвур?

Уьмарра мюгътал духънайирси гъаригъинди лигури дийигънайи. Гъаму арайигъ абайиз вари вуйи-вуйиси ктибтиш, аьжаб ужу шуйи. Амма абайи гъурдин гъаригъ гъаз гъючІвунва, гъапнийиш, Уьму фициб жаваб тувуйи? Думу суалназ жаваб тувбан бадали, вари дупну ккундийи. Дугъхъан «къанди хъиргънийза, Сиси шураз узу къаназ дахъну гъузуз аьгъю дархъбан бадали, тавханайин удариансина багъдизди удучІвунза, гъадмуган гъурдин гъарин кюдра гъюбгъну, зимзарин мукъ'ин ликра дивунза» пуз шулдайи. Сарихъанра дици пуз даршлийи.

Гъапи вуйиган, бали гъамци гъапнийи:

– Узуз аьгъдарзуз. Узу хулаъ адайза.

– Баладар, – гъапи маш дучІубхну абайи, – Керимди чав тахсиркар агур.

– Фици агидихъа дугъу, – саб фикирра ктру саягънийинди гъерху Уьму.

– Душну, бабхъан сацІиб жуна аьбкъин, – гъапи абайи.

– Фициб жуна?

– Фициб шул жуна? Зийнар илитІруб.

Уьмар бабахъна гъажаргъу. Думу жуна хъади хъуркъиган, абайи гъюбгъю кюл ихтиятди диш апІурайи.

– Думу чІиви хъибдинхъа? – гъерху Уьму.

– Эгер гъюбгъюбси дишла батІур алдатну ижмиди гъийибтІнийиш, якъин чІиви шуйи. Хъа гъамус гъаз аьгъя, фу шулуш. Рябкъюравуз, галиккан шид гъубшну. Гъюбгъю йишв гъебццну. Зимзаризра зарар дубхъна, – пашманди давам гъапІу абайи, – гизафдар гъачІаркІну. Сарун дурар зат чІиви шлудар дар.

Абайин кІваъ айи пашманвал Уьман кІвазра гъафи. Дугъриданра, гъаз аьгъя, швнуб зимз гъийихнуш Уьман ликри. Мура балин чан кучІал себеб дубхъну гъабхъи хатІа ву...

– Му зимзарин гъумран швнуд йис вуш, аьгъяйвуз? – гъерху гъурдин кюл илибтІну скамейкайиин деу абайи. – Ихъ хулартІан, му зимзарин хал кюгънейинуб ву. ХъцІуд йис улихъна узу ихъ хулар апІруганра, мукъ гъамушвахъ хъайи. Зимзариз манигъ'вал дарибшри кІури, хулар дурарихъан цІиб тинаси ккергънийза. Гъурдин гъарра гъадмугантІан кайиб вуйи. Гъуншйириз яшамиш хъуз читин дарибшри кІури, багъдигъ зимзариз дяхинра гъубзнйиза. Ва гъаддихъанмина, гъамусра думу аьдат ккутІнадарза. Гъи магъа мурариз саб дупну фициб хатІа гъабхънуш...

– Зимзарикан фу мянфяаьт ахъа?

– Мянфяаьт? Багъдигъ агъзрариинди шлу зиянкар гъяшаратар, мялхъвар фти талаф апІура кІурва? Гъич саб вахтнара сикинвал аьгъдру гъадму бейнавийири уьрхюрайидар дарин вари гъаму гъарар? Дурар адайиш, гъарарихъан гъамциб

бегьер тувуз шулдаи. Гьич мураринтІан зегьметнаъ аьшкъ айи, албагу хизан гъябкъюр дарза. БитІразра кмиди дурарихъан гучІуру. Саб гъядисайин къяляхъ узу дурарин улихъ гьаргандиз буржлу вуди гъузназа.

– Фициб гъядисайин, аба?

– Фициб... – Аба фикрарик кахъу. Уьмраз дугъу фу-вуш ухди гъабшиб кІваин апІурайивал аьгъю дубхънайи. – Ибщри, – гъапи дугъу саб манзилилан, – ктибтарзавуз, хъебехъ.

ЙицІимиржид йис гъабхъиган, хъярбукІ тюфенгна амуги ханжал хъади гагайин гъяйвниинди партизан дестейиз гъушнийза. УвутІан ягъалди даршлийи узу думуган. Гоцинскийинна Деникиндин гъачагъариина диш гъахънийча. Партизан дестейиъ айидар вари жигъилар вуйи. Хъа командир машгъур шаир ва игит инсан Нур Рабадан вуйи.

Саб ражари Ая-Къакъа гъулан багахъ душмнар из ккеънайча. Уч'ина генерал Поповдин отряд гъюрайи. Душмнар ужуди яракъламиш духънайи. Дурар учутІан гизафра вуйи, амма учу йикІайизкъан женг давам апІуз къаст дапІнайча. Уч'ина гъюжмиз улихъди – атлу эскрар, къяляхъди яягъдар диш гъахънийи. Душмандин пулемётарра, учуз за хъуз мумкинвал тутрувди, зат сикин дарди лихурайи. Гюллийр куркІу гъяйвнар, хъюхяр апІури, дахъуйи, йиз юлдшарра сар-сарихъди йихурайи. Ич патрунарра ккудукІурайич. СабсидитІан йивдайча. Магъа дурарра хътІарццу. Йиз патрунар хътІарццган, узу ханжал уьчІюбгъза. Амма йиз багахъ, гюлле кубкІну, хилхъан йивуз даршулайи йиз дуст Гъабибуллагъди узухъинди чан тюфенг гъачІабкку. Дугъан патрунарра хътІарццу.

– Гъадму тюфенгиан гизаф душмнар гъийихнийва, аба? – гьерху, ктирсуз дарши Уьмру.

– Ваъ, худул. Узу гъивуб фици гъабхънушра, аьгъю гъабхъундайзуз. Узура, гюлле кубкІну, амриан гъушнийзу. Амриз гъафир гъудужвуз хъюгъюнза – шулдар. КІул илтІибкІуйи, улариз улихъ диф хъайиси ужуди дярябкъри айи. Ликриз дубхънайи зийнира жвар йивурайи.

Наан-вуш цІиб ярхласи йивбарин сесер имийи. Амма йивбар сифтеси гъатидар дайи. «Сарун ккудубкІну, – фикир апІурайза узу, – аьжали ккадаидар». Гъамци майтарин арайиъ дахъну, завариз лигури, дагълариз, дустариз, багахълуйириз баркаллагъ кІурайза. Зат ришвузкъан чалишмиш шули имдайза. Гъаци ккилигури дахънайза. Гъаз аьгъя, гъамци фукъан вахт гъубшнуш. Гъаму арайиъ саб зимз уларикк ккабхънийиз. Гъамдиз фу ккунди а? Пагъ дидин гъяракат, мажалсузвал. Дяхнин удар гъабхурайи. УчвтІан, саб-швнуб ражари гъагъиб. Думу укІаригъянтина гагъ минди илтІибкІури, гагъ тинди ачухъ йишв абгури гъябгъюрайи. Ракъюъ читин илтІикІбар, зурба ичІар, гъванар алахъурайи. Хиял шуйики, гъамус диди, сарун аьх апІуз даршиди, удар дипди. Амма зимзру думу дипрадайи. Чан метлебнахъ хъайи, чан къаст кІулиз адабгъурайи дидиз я тюфенгарин пІакъарихъан, гъарйир-чІигъарихъан, гъагърам-дадрам апІури жаргъурайи гъяйвнарихъан фикир кади гъабхъундайи. Диди чан вазифа тамам апІурайи. Гъамци диди чан ислягъ зегьмет, уьмур бадали вуйи женг саб дакъикъайиъра дедребккди давам апІурайи. Гъадмуган узу фициб фикир гъапІнуш аьгъяйвуз, Уьмар?

– Фициб фикир гъапІнийва, аба?

– Нач гъабхънийзуз гъадму зимзлихъан. Гъаму ткисиб зимзраксибра гъунар ктарин узук? Фукъан читин аьгъвалатнаъ ахънашра, инсандира чан гележег бадали женг давам дапІну ккунду. Йиз вари къувватар уч дапІну, чвурхуз хъюгъза. Хайлин вахтналан саб булагъдихъинди алдахъунзу. Мушвахъ хъана амриан гъушзу. Уягъ гъахъиган, лигуруш, узу Мекеги гъулаъ а. Мекеги гъулан дишагълийириз узу булагъдин багахъ гъидихънийи. Дурари гъулаз духну, зиян илибтІну, кюмек гъапІнийзуз. Хъа дявдин майдандиин гъузу зийнар духънайи ихъ эскрар инсафсуз душманди йивну гъийихну, кІур. Рябкъюрайвуз, зимзли узуз гъамци кюмек гъапІну.

– Хъасин думу душмнар терг гъапІундайчва? – гьерху мициб ихтилат къабул дарши Уьмру. Дугъаз чан абайин игитваларикан ебхъуз ккунди айи, аьхир. Хъа абайи зимзликан ктибтура. Мициб ихтилатниинди я шагъригъра, я гъулагъра шлин улихъ фурсвал апІуз шулухъа. Баяриз ктибтуз шлусиб гъеле арайиъ адар. Пагъ, гъациб дявдиъ думу учв, Уьмар гъахънийиш, дугъу улупруб улупуйи... Хъасин дугъу думу устадвалиинди гюрчег апІури, жвуван игитвал улупури, ктибтидира вуйи. Думу вари шли ахтармиш апІурахъа. Магъа игит Гъябибуллагъдиканра абайи жараси гъапну. Амма сар дагъустан писателин китабдиъ Уьмру дугъкан жараси дибикІнайиб гъурхнийи. Душваъ, Хил хъимдру Гъябибуллагъ, чахъди имбударра гъитІиркІури, игитвалиинди гъюжмиз гъушну, кІури дибикІнайи. Саб герендилан абайи балин суалназ жаваб туву:

– Ваъ, Уьмар, – гъапи дугъу, – думуган учу гъалиб гъахъундайча. Гизаф читин вахт вуйи. Гизафдар гъакІнийи. Амма ич дявйирра зяяди гъюдучІвундайи, хъа гъалибвал къандиси гъафнийи. Думу аьхиримжи дявйириъ узхъанра иштирак хъуз гъабхъундарзухъан. Зийнар сагъ гъахъундайи. Гизаф читин вахтар вуйи...

Аьжайиб кас даринхъа аба. Чаин улубкъубдикан, зурба гъядисйирикан аьдатнан ляхнариканси ктибтура.

– Хъа увуз орденар ануз, аба?

– ГъапІру орденар?

– Дявйириъ иштирак хъиган туврудар. Дявдин орденар.

– Эгъ, Уьмар, Уьмар... Увуз уз'инди дамагъ апІуз ккунди аш, кІурза. Орденар, медалар хъуб, гъелбет, гъюрматлу, адлу ляхин ву. Узузра ашул дурар. Амма дурариинди инсандиз кымат тувуз шулин? Ужуб ляхин дар дици апІуб. Лиг, йиз дуст Муртуздиз я саб орден, я саб медал адар. Амма гъуландари дугъаз фициб гъюрмат апІураш, гъябкъюнвуз? Гъаз гъапиш думу намуслуди лихура ва яшамиш шула. Гъарган, учв шлиз лазим гъахъишра, кюмекназ жаргъуз гъязур ву. Дугъу жараризра чав чаз апІрусиб гъюрмат апІура. Саб гафниинди, ужур адми ву. Думу гъамусдиз чан уьмриъ хъасин нач шлусиб гафра гъапІур дар, ляхинра. Дугъаз вартІан багъа вуйиб инсанарин чахъна вуйи гъюрмат, чаин али ихтибарвал, хъугъ'вал ву.

Айвандин улд абццну, бабу дих гъапІу:

– Гъей, уьлин чІев аьгъдрудар! Учву фила суфрайихъ деуз ккачва? Къан дарапІди гъачай.

– Гъюрача, – жаваб туву абайи. – Амма сифте уълиз иштагъ хъуз гъитдича, – дупну, абайи чан везни адабгъну, дид’ан сифте Умран, хъасин чан гагъазди жихрарин хю адабхъу.

***

Уълихъ деу Умру цѳибдитІан дирипІуз къаст апІуру. Бали дирипІди гъябкъю бабак гъалабулугъ кабхъу:

– Жан бай, аъзиз бай! ГъапІунвуз? Иццу гъахъунна? Гъаз ипІдара?

– Лихузра, рягъятвал гъадабгъузра фун сацѳиб пчІуди вуйиган ужуди шулу, – абурлуди жаваб туву Умру.

Му гафар улихъна булагъдихъ Муртузди гъапидар вуйи.

Абана баб, чиб-чпихъинди дилигну, гъяаълхъю.

... НивкІуъди Умраз Гъасбулат аба гъяркънийи. Думу гъамус бицѳирси исчІлир дайи. Аба Муртуз имитІан ягълир вуйи. Дугъан мужрира гъалин ва ярхи дубхънайи. Дихра пягъливнинси ацІуб вуйи. Умраз аба ахъю гъарси рякъюрайи. Уччвуди лигуруш, думу, дугъриданра, гъар вуйи. Гъарин саб кюл дюбгънайи. Гъюбгъю йишв’ан цѳадал-цѳадалди ифи рубзурайи.

Аба, чІалра даркІури, гагъ гъадму кюлиз, гагъ Умраз лигурайи. Цѳиб тинаси дийигънайи декку хъайи бали, чІимир Умрахъинди дапІну, улам апІурайи. Багарихъан Сиси шуран дихра гъюрайи.

Мурар вари мина гъаз уч духънайкІан?

Умраз гучІ шулу. Дугъаз чпин Салигъят хала рякъюз ккун гъабхъи. Амма думу гизаф ярхлаъ айи.

– Аба! Хил алдабгъ! – чІигъ гъапІу Умру.

Амма багъдиъ гъациб гъугъ айики, Умраз чан дих чазкъан ужуди ебхъдар.

Абайи жилиан чан ацІу ччивар-ликара адагъурайи. Керимди дугъан гъюнариин дийигъну, шадди ялхъван ккебгъу. Дугъаз сабпи хъубкъу жихир гъибихънийиштІан.

Сиси риш, ярхлаан «ахуз вахт ву» дупну, гъудургу.

Деккуйиан улам апІурайи бали чан чІимир Умрахъинди деебту.

Гъаму арайиъ наънан-вуш дихар гъафи:

– Умар! Умар! Асина удучІв ари саб гагъдиз!

Пагъ, му Керим вуки! Дугъаз, дугъриданра, багъдиъ сифте хъубкъу жихир гъибихъуншул. Гъамус дугъу учв абайихъди фици ярквраз гъушнуш, душваъ фу гъапІнуш, фу гъябкънуш, ктибтиди.

– Фу гъабхъну? – чІигъ гъапІу унчІвариантина Умру. Дугъан дихнаъ ачухъ наразивал айи.

– Гъябкъюнвуз? – гъерху Керимди, гъурдин гъарин гъюбгъю кюл улупури. – Гъюбгъну.

– Фу? – кІурайибдин гъавриъ адрахърайиси хъана гъерху Умру.

– Гъаму кюл гъюбгъюр гъяркъюнвуз?

– Узу гъацдар вари рякъюз мажбур вуйин дарш?

– Хъа хулаъ айир уву дайна?

– Ав, хулаъ гъадму гъарин кюлиз лигури, узу ярхи йигъди деънайи, кІур. Узухъ жара ляхин хътарин дарш. Муртуз имийиз кюмек апІуз гъушунза хъасин...

– Хъасин гъаму кюл дюбгънади дябкъну, илибтІунна? – гьерху Керимди.

– Ваъ, – гъапи Уъмру, – узу илибтІундарза.

– Хъа сарун шли? Бабхъан гъаригъ гъючІвуз шулин?

– Ярквраан гъафиган абайи илибтІуб ву.

Уъмраз Керимдин му гафар гъич къабул шуладайи. Думу гафар жарабдиинди алдауз чалишмиш шулайи.

Амма Керим дерккуз даршлуси духънайи.

– Му кюл чІиви хъубра мумкин ву, – гъапи дугъу, – хъа гъадму гъюбгъю дажди дишла увузкъан гъаз гъапундакІан? Уву думу дишла илибтІуйва, аъхир. Валлагъ, дугъу къастІан гъюбгъюншул. Агъ намуссуз. Хабарсузди гъюбгъюнзухъан пуз шулдайнхъа? Яваш ишри думу, узу думу аъгъю дарапІди гъидритарза.

Уъмар уъру-цІару духънайи. Фу кІурвахъа мушвахъ? Саб чара абгурайириси дугъу хъана Керимдиз суал туву:

– Жихрар хъуркъри айин?

– СацІибсан артухъди ах, вари дуржну дийигъиди, – кялхъруси гъапи Керимди.

«Я кас думу сабпи жихир увуз бихъуруш, дарш узуз бихъуруш, лигархъа», фикир гъапІу Уъмру. Дугъаз Керим ухди гъудучІвну душну ккунди айи.

Магъа Керим гъушу. Амма Уъмран кІваз зат гъии гъабхъдар.

Йигъ гъачІининтІан гъамци терсди ккебгъу.

Шлиз лазим ву гъачІинин хъайиз мицдар гъюргъю кюлерикан ихтилатар? Хиял апІин гъар чпин багъдиъ айиб ву. Ич гъар дарин? Учв гъамина гъитрувалиин шад даршули, багъдин аъхювалра чан хилиз гъадабгъуз ккунди а. Тахсиркар агура... У-у-у! Шерлок Холмс!

Абайихъна душну, вари ктибтуйкІан? Жараб даршиш, кІваз рягъяткъан шул. Уъмар, чкиди ккурттар алахъну, гъяятдизди удучІву. Аба наанкІа адайи. Уъмар гъяркъган, дугъахъинди тамшир апІури гатдин къюб чирккв гъажаргъу.

Уъмру дурар ликрихъди чахъан гъидирчу. ЦІиб тинаси бабу гъяят ичІибкурайи.

– Мина мягъян, – гъапи Уъмраз бабу, – биши руг хътІюбкъидива. Сабан хулаъ гъуз. Гъамусди дуфну, йиз бализ ицциб-ужуб тувурза.

– Аба наан а? – гьерху Уъмру.

– Гимихъна гъушну. Гъай шлиз кюмек лазимди аш, гъулаъ жара фу хабрар аш, аъгъю апІуз.

– Дици вуш, узура гъадина гъягъюрза.

Гимихъ дипнайи саб ацІу гакІвлиин къабидагъ деънайи. Аба Уъмрахъинди къял гъибицну деънайи. Дугъу фу-вуш ктибтурайи.

Уъмраз учв мина гъювал файдасуз вуйиб аъгъю гъабхъи. Гъулан агъсакъларин арайиъ айи абайиз вари ктибтуз шулин? Думу ляхин абайиз чазра къабул даршул. Ваъ, ваъ. Худли абайиз даккни ляхин апІидар.

Гимихъна хъуркънайи Умар, илдицну, жара терефназди гъушу.

Ккуру кючейианзина гъягъюрайи дугъаз саб дупну гъапа-гъапди Сиси риш алахъу. Думу, гъигълан духъну, фитхъан-вуш гьертрайи.

– Пагъ, фициб дарин му ич гъуншдин мудур, – гъапи дугъу, Умар алахъган сацИиб дийигъну, – гъамцдар кIарчар алиб, – шуру дурар чан кIул'ин тIубар за дапIну улупу, – сабан хъебгиган, хътабкруб дар. Хъа узу дицдарихъан гъаци гучIрур вузаки... Гьергуз мажбур гъахъунзу. – Гъамци гъапи риш, ккятIялхъюри, Умрахъинди лигурайи.

Умар фу кIурушра мюгътал духънайи.

– Уву наана гъягъюрайир вува? – гьерху шуру, гучIуриси минди-тинди лигури.

– Узу, узу... – Умраз пуз гаф бихъурадайи. Эгер кIуруш, вари гъабшибдикан дупну ккундийи, дарпиди гъитузра читинди вуйи. – Узу... Узу ич баб агураза, – дупну, Умар жаргъури гъушу.

Хъа баб худлиз ккилигури айи. Умар хулаъ учIвган, унчIварихъ хъайи гату гъяракат дапIну гъебгу. Хъа худул гъяркъю баб рази гъахъи. Суфрайиин ипIруб дивнайи: гъурхъу муртйир, нис, кIаму, бетдиъди мас, уъру цIийирси дуржнайи ккиккар.

– ИпIин, йиз худул! ИпIин, жан!

Умрахъан гъаз-вуш ипIуз хъюгъюз шуладайи.

– Фу гъабхъунзуз, йиз ппази? Узхъан жин мапIан. Йип, фу гъабхънуш. Иццру гъахъунна? Увуз дици аъзаб туврайиб фу вуш, ачухъ апIин, йиз бай. Рягъят хъибдивуз.

Бабу чан хил балин унтIин иливу.

Сарун Умру фукIа жин апIидар. Дугъу вари ачухъ апIиди. ЧIяаън мици кучIлар апIури гъузуб. Амма гъаму арайиъ Умран кIваъ фициб-вуш хяви гучI уягъ гъабхъи. Бабаз варди гъюрмат апIура. Гъамус вардиз дугъан худул фицир вуш агъю гъабхъиган, фици шул? Бабаз дидкан дерд даршиди гъубздин? Умар чIал гъибисурси дийигъу. Дугъхъан му ражарира вари ачухъ апIуз гъабхъдар.

Табасаран чIалназ илтIибкIур Шамил Къазиев

ККВЕРККВЕЛА

Хъад ухдитІан улубкънашра, хярар уршвру вахт ухдитІан дубхънашра, мархъар ургъури хъпаз лигну, ич гъулан агъалйир гъеле хярар уршвуз хъюгъну адайи. Мархъар ургъури швнуд-сад йигъ вуйи. «Жухна» хярарин саб жерге участокариъ, ягъли укІар духънайи йишвариъ, къяшишнан гъагъишну укІар жилиинна ис дапІнайи. Гъаци укІар алдаку йишвар хярариъ гизаф духънайи.

Сад йигъан гвачІнинган, узу ич хяназди удучІвиган, ригъди дифаригъан узуз ул кчІюбкъюрайиси, узуз чан мани маш улупуз ккунди айибси гъябкъзуз. Дифар яваш-явашди хъиркІрайи. СацІиб вахтналан дифар завлан удлучІву ва завун маш марцциди, жангар мурсларикан дубхънайи ахъю гъалавси, горизонтдин цІарнахънакъан алтІабццу. Табиаътдиъ ригъдин аквну, гвачІниндин марцци гъавайин сиринвали ва жакъварин мукъмари агъавал апІуз хъюбгъю.

Ич дадайи ахъиъ хюни ккудубзурайи. Дугъан тІубарин гужну хюндин хявдиан удубзурайи никкдин цІарар «зугъгъ-зигъгъ, зугъгъ-зигъгъ» апІури, рукъан бедрейиъ урсрайи.

Кючейиан, «магъ-магъ, вуу-гъаа, гуч!» кІури, чпин хюнийр маларин лижягъна хъаърайи дишагълийирин ва жилижвуварин сесер ерхъуйи.

– Гъавйир ужувлахъинди илтІикІрубси ву. Ихъ хяр гъалинди укІ шлуб ву, думу микІарина мархълин гъагъишну хяран жилиин дабхъну ашул. Вахтниинди дубшвну, ухди деебццну, ккададабгъиш, укІ утІиди. Гъязур духъну, лазим вуйи диллигарра, учвуз лисундин чІевез хурагра хъади, вахтниинди хяраз гъарахай, – гъапи бабу, ахъ`ан удучІвурайи дадайин улихъинди душну.

– Гъягъюрча, баб, – разивалиинди жаваб туву дадайи, завун ачмиш дубхънайи машназ шадди лигури.

Дадайи хъуб литр шид гъябгъру канистра, къюб пластикдин кружка, дижикІну, гъязур гъапІу. Уъл, нис, хъуркъу уъру памадрар, саб гули, саб шаршлин кІул сифте пакетариъ иву, хъасин дурар чарвайин къяркан кадапІнайи ич ахъю абайихъан гъубзу таврайиъ иву ва дидик кайи цимцІлар хъайи къярнахъди таврайин «ушв» илибку. Му таврайик къяран чІулра кайи. Думу тавра гъвалак кабхъган, къюбред хилариъ жара мутмйирра дисуз шулу. Мас убзну, гъязур дапІнайи банка дадайи жаради саб бицІи сумкаийи иву. Дадайи дергесра, дергсин гъундагъра, дергес учІру апІуз илжванра ва бицІи табушвра гъязур гъапІу.

Адаш, гъар йисанси, ццира Ставрополиз тикилишдихъна лихуз душнайи. Гъулаъ ляхин гъапІну кІури, хлиз гъюруб адайи. Гъулаъ пул кайи ляхин бихъурдар. Пул адарш, хизан фтиинди уьбхюрухъа? Наана вушра душну, пул гъазанмиш дарапІиш, хизандин метлебар тамам апІуз шулдар. Гъаци вуйиган, думу, хизан дипну, гъазанжназ гъягъюз мажбур гъахъну.

Узу мектебдин юкьубпи класс ккудубкІну, хьубпи классдиз гъягъюз гъязурди вуйза.

Гьамци, гъязур духьну, дергсарра гъюнариин иливну, хьраз гъягъюз рякъюъ учІвча. Гъулан гъирагъдиз удучІвубси, ич багахъ бортар али УАЗ-ик машин дебкку. Дидин рулихъ ич хьран гъунши Рустам халу хъайи. Дугъан багахъ чан кейвани Периханум хала, хъа машиндин къябаъ, бортарихъан къюбиб хиларихъди хъичІихну, дурарин баяр-шубар дийигънайи.

– Эй, гъуншйир! Учур хьраз гъягъюрайидар вуча, къялхъан бортнаканди ээй машиндиъ, – гъапи Рустам халуи, чан кІул кабинаиан итІибгъну.

Сифте узу, хъасин йиз бицІи чи Хадижа машиндин къябаз кудучІвча. Машиндиъ эу дадаи сифте учухъ хъайи къюби дергсар ихтиятди машиндин къябан бортнахъ диву, хъа имбу гъагъар ва шид айи канистра, дергсарик кучІукъну, дурар диришвурси диву. Дадара машиндиъ фаракъат гъахъибси, Рустам халуи машин хъапІу.

Хьраз хъуркъча. Бабу гъапиганси, хьран саб-швнуб йишваъ укІ, абхъну, жилиин дабхънайи. Учухъ хъайи бакришнар гъарин кІанакк дивну, дергес албагну, дадаи, зат дидригъди дергсиз гъилав гъиву (учІру гъапІу) ва хяр убшвуз хъюгъю.

Учу айи паласайин тмуну терефнаъ жара адмийирра хьрахъ хъюгънайи, хъа Рустам халукъарин хизанди цІиб тинаси айи машнак кайи хяр убшвурайи.

Ич дадаи аьшкъниинди хяр убшвурайи. Дугъаз хяр убшвбан ужуб тажруба айиб аьгъю шуйи. Дугъу рягъятди дергес ккадатурайи ва алдабтІу укІ дугъан гъвалахъди ярхи шулайи рюгъниъ дабхърайи. Чав тамам апІурайи ляхни дугъан кІваз шадвал хурайи. Хяр убшвури, дугъу фициб-вуш мяълийин гафар текрар апІурайи. Дугъан гевюл ачухъди вуйи. Гьелбетда! Швнуд-сад йигъан мархълихъан гучІбу хул`ан удучІвуз даршули, гъи сивун хьран кюкйирин ицци гъавайи ва ригъдин дава кайи нурари абцІнайи йигъан шлин вушра гевюл ачухъ шул! Узура, йиз чи Хадижара му йигъан табиаьтдин гюрчег`валиин гъяйран духънайча. Йигъ гъаци марцциб, акуб вуйи.

Узура, ич Хадижайира дадайиз кюмек апІуз хъюгъча. Ич хьраъ гъарар гизаф айи. Дадаи гъубшву укІ, узун аьиз чуччу гъарарин сирнариккан ккадабгъури, думу ригъдикк дабгъури, ебццувалиин эллешмиш гъахъича. Учу апІру ляхинра чарасуз дапІну ккуниб вуйи, фицики бабура гъапнийи, укІ дедребццди гъубзиш, думу убтІиди, кІури. Гьамци, дадаи укІ убшвури, учу думу гъарариккан ккадабгъури, ебццури, ляхниин эллешмишди айиган, йигъ фици аьхирихъна гъябгъюраш, хабаркъан гъабхъундайчуз, дицикъан бизарра гъахъундайча. Хъа ригъдикк укІаз дергес йивури, зигурайи гъагъи зегъметнан тьсирнаан дадаин маш уьру дубхънайи. Дугъу, гъагъиди нефесра хътабгъури, дергес ккадатури, гужар апІурайи. Гьамус дада бизар духънайиб аьгъю шуйи.

– Дада, уву бизар духънава. Дергес узухъна ча, узу увуз кюмек апІурза. Узура фила вушра хяр убшвуз дубгъну ккундарин? – гъапица, дадаин багахъна душну.

– Хяр убшвуб гъагъи ляхин ву, йиз бай, увхъан гъеле укІаз дергес йивуз даршулвухъан, – гъапи дадаи, дергес гъирагъдиз гъадабгъу, ва учв аьмлюхъин

рукчин сирникк сацІиб эрг'вал йивуз деу. Узу, дадаин дергесра дибисну, дурубшву укІ айи йишвахъна гъушза. «Дергсин гъундагъ гагул хлин гагъниин дип, хъа исинаси гъундгъин зиин арччул хлин гагъ иливну, думу гъурдаъ бис, – гъапи дадаи узухъинди лигури, – дергес гъурдаъ дицикъан ижмиди бисуб герек дар». Дадаи гъапиганси дибисну, узу укІаз дергес ккадатза. Думу укІягъ гъюбчІувуйи, хъа укІ алдабтІурдаи. Дергес узуз гъагъидира вуйи, йиз хиларихъан думу бисну дебккуз шулдаи. Йиз хиларин къувватсузвал гъябкъиган ва гевюл буш гъабхъиган, дергес дипну, узу хъана сирнариккан укІ ккадабгъуз хъюгъза.

СацІиб эрг'вал йивбалан къяляхъ, дада хъана чан ляхнихъ хъюгъю. Дугъан хиларигъ гъайиган, дергси укІ уччвуди алдабтІуйи. Дадаин дергси хяр марцциди ултІубкъу яркъу чру гъалвиз илтІибкІурайи.

Йигъ аьхирихъна гъюра, гъулаз хътакру вахт шула. Узунa Хадижайи дадаи гъапІу аьхиримжи рюгънар даргъурайча. Узу Хадижайин улихъ хъайи укІ за гъапІган, дидгъан саб жакъв гъядябхъю. Думу учхъан гъебграи, амма жакъвлихъан тІибхуз шулайибси даи. Думу ккверкквелайин чиркквсиб вуйи: ярхи гъямгъям хъайиб, кІару кІул`ин аьхю дубхъну адру рягърягъ алиб, гардандихъди лизи цІар хъайиб. Учв кІаруб вуйи, хъа хлинццарихъди къюби терефарианди али лизи зулари ва мухриккан фуниккна али цІухударстар зиквари дидин жан цІаруди рябкъюз гъитуйи.

Хадижайи думу гъибису ва дадайихъна гъубху. Дадаи, жакъв чахъна дибисну, дидин гъял ахтармиш гъапІу.

– Мидин хлинцц гъудубшвна, баяр-шубар, му ихтиятди хулаз гъабхурхъа, – дишла къарар адабгъу дадаи, жакъв узухъинди ихтиятди гъачІабккури, – хиларигъ дибисну, ихтиятди гъайибх, мидин гъудубшвнаи хлинцциз хъана иццу апІуз мигъитан...

Учу хулаз гъафиган, бабура жакъвлин гъял ахтармш гъапІу. «Вайгъарай! Мидиз фукъан гучІ дубхъна? Факъирин юкІв утІубччвну гъябгъуси ебгура. Мидин хлинццра гъудубшвнаки!» – кІури, баб узук тахсир кайибси, маш дючІюбгъну, узухъинди гъилигу.

Жакъв узухъна тувну, баб ич бистнизди гъажаргъу ва сацІиб вахтналан кІакІнаъ лизи кюкйирин гъварчар айи, хъа укІан къабликди жвилли гъюдли чру кІажар кайи укІан саб-швнуб цІаб, уддутІну, гъахи. «Му зийнин укІ ву, мидиз урус чІалниинди тысячелистник кІуру. Миди зиян ухди сагъ апІуру, гъудубшву кІурабра ухди кабсуз гъибтру. Ихъ аьхю абйири зийнар гъаму укІахъди сагъ апІури гъахъну», – мялумат туву бабу.

Бабу сифте, жакъвлин зийникан спирт кадатну, думу марцц гъапІу, хъасин чав бистниан гъабхи укІан цІабарикан шире кайи гъюдли чру кІажар кудутІну, дулар марцци йишв`ин гаркІлихъди лап жвиллиди гъурку, хъасин, жюнейикан кадабтІу цІилигъ гъябхъну, саб-швнуб ражну тІубаригъан гъапІу. Мици гъязур гъапІу укІан ашсиб дарман жакъвлин хлинццин айтІан ва чІатан терефариин иливну, марцци жунайихъди илибтІу. Хлинцц жаради илибтІуз шулдаи, гъаддиз бабу жуна жакъвлин къяллан ва мухрилан сабди илбижну, мухур гизаф дючІрюбкъуси, жунайин кІакІаризъ эбечч (гъюдли къюкъ) гъиву.

– Ихъ хуларигъ телдикан сеткаси гъубху ишикІсиб гъяйи, гъадму наан аш, дабгну, бабахъна абкъина, йиз бай, – кІури, баб узухъинди илтІикІу.

– Думу ихъ чардгъикк кка, баб. Узу гъамус думу увухъна хурза, – дупну, заан айвандикк ккурснайи гъярарианзина ич хуларин чардгъиккна гъушза. Думу гъярариан удучІву йишвахъ дишла гъибихъзуз ва, дибисну, бабахъна гъабхиза. Бабу, дидин кІанаъ сифте картондин ацІу кІаж, хъасин ишкІин саб терефнаъ гъярэгъю дяхнин удрарикан гъязур дапІнайи аш, тмуну мурччваъ шид айи гъаб диву. Дурарин къялаъ жвиллиди гъубку чарвайин рижвнан тикйир айи гъаб диву. Хъасин бабу душваъ ихтиятди, ликариин дийибгъуз шлуси ккверкквела ибту.

– Жакъв архайинди гъибтай, сарун саб-швнуб саяътди мидин багахъна мягъянай, хъасин фу шулуш лигурхъа, – дупну, бабу учу айвандиккан ккадау ва айвандин ракк ижмиди хъучІубкъу.

Учу, ккверкквела ялгъузди гъибтну, асккан хулазди гъушча. Ич хулан цалик кебхнайи саяът «тик-тик, тик-тик» апІури, явашди либхурайи, дидиз вижна ктайи, хъа учу вахтназ хъизигури айча. Бабу кухняйиъ рюкъчар жикІурайи. Вахт лап явашди гъябгъюрайи... Къюб саяъткъан арайиан гъубшнушул. Жакъвлин гъял фици гъабхънуш агъю апІуз ккунди, йиз юкІв ктубкъури адайи. Узу сикинсузди сяттихъинди лигурайза...

– Баб, саб-швнуб саяът арайиан гъягъюра. Жакъвлихъна гъягъюз хай шулин? – кІури, узу бабахъна илтІикІза.

– Ваъ, жан бай, гъеле ухди ву. Гъибт, дидин юкІв фаракъат ибшри. Увуз тІагъру дубхъनावуз, ичв дадайи хянаъ укІ уч апІура, гъавйириз гъилигиган, мархъ убгъюз ккайибси ву, гъарах хяназ, увура дадайиз кюмек дапІну, гъеебццу укІ гъуршниккинди хъапІай. Ихъ бистниъ гъабхъи аьлафдинкъан гъайгъу зигай, – наразидиси гъапи бабу.

Бабхъан жиниди умбрарианзина удучІвну, узу заан айвандин раккнихъна душну, явашди думу гъацІахъна абццну, жакъв айи къефсихъинди гъилигиза.

Жакъвли жвиллиди дубкнайи чарвайин рижвнан тикйириз гъузмузар йивури гъябкъзуз. Диди, жвилли тикйир кюдюхюри, итІурайи. «Йиз жакъв ипІрубдик кубчІврайибси ву», – фикир гъапІза ва явашди, сес даршлуси ракк хъебхъза. Явашди, бабаз аьгъю даршлуси умбрариан исина удучІвну, хянаъ укІ уч апІурайи дадайихъна гъушза. Узуна дадаи саб бицІи гагъди укІ гъуршниккинди хъибкІча. Узу хъана заан айвандиккна гъушза.

Саризра аьгъдарди, узу хъана айвандин ракк абццза. Узузра хабар дарди, мина фици-вуш ич Хадижара гъафи. ГъацІахъна абццнайи раккнигъ кІул гъивну, думу узутІан ухди къефсиъ айи жакъвлихъинди гъилигу. Думу, къамкъарихъди дусну, раккнигъян гъилигурайи.

– Жакъвли шид убхъура, адаш, – ягъли сесниинди хабар туву дугъу узуз ва, чкиди гъудужвну, асккан хулазди гъягъюз хъюгъю.

– Баб, дада! Ихъ жакъв чІиви гъабхъну, диди шид убхъура! – кІури, шадди, ягъли сесниинди хабар туву Хадижайи, умбрарин кІул`ин дийигъну.

Цибсана яркъуди ракк абццну, узура къефсихъинди гъилигза. Дугъриданра, узузра рябкъюри, диди чан гъузмуз штук кубсу ва кІул за дапІну, штун литІан чан дюдниан исина гъябгъюз гъибту. Му гъякыкъатди йиз юкІв шад гъапІу. «Жакъвлин гъялар сарун ужувлахъинди илтІикІу», – фикир гъапІза. Диди яваш-явашди ашдин удраризра гъямгъмар йивуз хъюбгъю.

Айвандиккна бабра, дадара гъафи. Жакъвлин гъяракатариз гъилигиган, дурарра шад гъахъи.

– Му факъирин юкІв гукІниди имдар, гъамус думу фаракъат дубхъна. Ичв ккверкквела яваш-явашди ужу хъибди, хъа учву думу сикинсуз мапІанай, йиз мурадар. Мидиз гъубкІну ва чан вахтна ипІруб тувуб давам апІанай. Ккверкквела гъарарин йирси къабарикан чан гъямгъмихъди урхъар кадахъури, душвариан чагъу мялхъвар адагъури, дурар итІури яшамиш шлу жакъв ву. Мидиз вахт-вахтарикъан чагъу мялхъвар, ругдикан кадагъну вушра шарар, ухъуз имбу чарвайин рижвнан жвиллиди гъурку тикйир туври уьбхюб лазим шула. Рябкъру гъялариан, миди гъубхъу ударра ипІура. Ухъу йиккун штук нюрхюн аш гъапІиган, гъадмура туври апІин», – гъапи бабу, узухъинди лигури.

– Жакъвлин багахъна гизаф гъюри, думу сикинсуз мапІанай, жакъв чан ихтиярнаъ гъибтай. ГъацІ дархъиш, ичв жакъв ухди сагъ хъибдар. Гъамус, жвилли дапІну, гъадму ухъуз имбу чарвайин рижвнан тув, шидра, йирсиб удубзну, таза шид убз гъабраъ, – аьлава гъапІу бабу, хъана узухъинди лигури.

Бабу узуз туву табшуругъар тамам дапІну, узуна Хадижа айвандиккан ккудучІвча, ва узу айвандин ракк ижмиди хъчІубкъза. Бабна дада учутІан ухди айвандиккан ккудучІвнийи.

Бабу туву табшуругъар узу тамам апІури, саб гъяфтатІан артухъ йигъар арайиан гъушу. Сад-швнуд йигъансана узу ккверкквелейиз гъуллугъ гъапІза. Думу, йиз фикриан, бегъем сагъ дубхънайи. Дид`ин йиккра илибшну – чагъ дубхънайиб аьгъю шула. Чаз азад вахт дабгну, жакъвлин гъялариз лигуз бабра гъафи.

– Уву гергми тупси дубхънаваки, баркаван! – чан шадвал улупу бабу, ккверкквелейин гъял гъябкъиган. Му натижа йиз худул Гъяснан дирбаш`вал

ву. Дугъу увуз ужуди гъуллугъ гъапІну, – гъапи бабу, жакъв хиларигъян апІури. Бабу жакъвлихъди инсандихъдиси гафар апІурайи, хиял апІин, жакъв чан гафарин гъавриъ шула.

Бабу ихтиятди жакъвлилан илбижнайи жуна алдабгъу. Дидин хлинццин гъял ахтармиш гъапІу.

– Хлинццин гъял ужуди ву, гъудубшву кІураб кабсна, гъелелиг мидхъан хлинцц рибшвуз хъибдар. ИпІруб ва убхъруб туври, му кѣфсиъ убхъяй. Йигъарилан жакъвлихъан хлинццрибшвуз хъибди, гъелелиг дидиз хлинццихъди гъяракат апІуз гучІура, – хабар туву бабу, хиял апІин, думу фила-вуш духтурди гъилихну.

Узуна йиз чи Хадижайи кюмекниинди жакъвлиз ипІруб ва убхъруб дивну, айвандиккан ккудучІвча. Учү сад-швнуд йигъансана ич гъайгъударваликк ккайи жакъвлиз гъуллугъ гъапІча. Хъана сад-швнуд йигълан учу дидихъна гъушиган, манишнаан вухъиди, къюби хлинццарра ккюрхну, жакъв учу гъюбаз ккилибгури айибси дийибгънайи. Хадижайи, хянаъ укІ ккибкърайи бабахъна дажаргъну, дугъаз хабар туву: «Баб, ихъ жакъвли хлинццар за дапІна, дидиз тІибхуз ккунди айибси ву», – дупну, хъана айвандиккна гъажаргъу.

Хиларигъ гъяйи гакІвлин къямкъ укІ`ин дипну, баб Хадижайин къяляхъди айвандиккна гъушу. Дугъриданра, къюби хлинццарра сабси явашди ис-за апІури, ккверкквелайи чаз микІ апІурайи. Бабу жакъв кѣфсиан адабгъу ва дидин хлинццин гъял ахтармиш гъапІу. «Хлинццин гъудубшву кІураб ижмиди кабснайибси ву, баяр-шубар», – дупну, баб узухъинди илдицу ва гъапи: «Гъясан, ма, йиз бай, ихъ бахчайиз дубхну, деебт. ТІибхуз шулуш, думу гъаригъна тІибхиди, тІибхуз шулдарш, яв хлин гагъ`ин гъубзиди. ТІибхуз дархъиди, думу яв хил`ин гъубзиш, къяляхъ дубхну, чан кѣфсиъ ибт».

Узуна йиз бицІи чи, жакъвра хъади, бахчайиз гъушча. Узу жакъв, дючІюбкъну дарди, хъа мюгъкамди къюби хиларин гагъаригъ дибиснайза. Бахчайиз гъушган, хлин гагъар явашди гъатІарццза, ккверкквелайи йиз хиларин гагъариин илмиди саб-къюб ражну явашди хлинццар гъутІурччу ва, думу дитІибхну, багахъ хъайи гъаригъна гъубшу. Думу гъарин къаблик кабсу. Узуна Хадижа, дидихъ ул хъипну, хайлин вахтна бистниъ имийча. ЦІибсана вахтналан ич бахчайиъ айи къаби гъаргъян «д-ррр, д-ррр, д-ррр» апІури, далдабчийи далдабуйилан жвириди йивурайи кІитІкІитІаринсиб сес гъабхъи. Учү думу гъариккна гъушча. Ккверкквелайи, къаби гъарин кІанак кабснү, дидин къаблиин али ацІу галикан урхъ кидипурайи.

Хадижа ккверкквелайин гъяракатариз шадди лигурайи. Ккверкквелайин гъяракатарии, гъелбетда, узура шад апІурайи. Фици шад дархъиди гъузру? Учү гъизигу зегъмет зяя гъабхъундар, ахир! Ич бабан регъберваликкди учхъан му успаги ва хайирлу ничхир сагъ апІуз гъабхъну!

ИЧ ВАХТАР

(Комедия)

ИШТИРАКЧЙИР:

Къадим

Мягъяммед

Фатма – Къадимдин хпир

Зюгъре – Къадимдин риш

Уъсман

Шелфи – духтир

Кемсер – санитарка

САБПИ ГЪЯРАКАТ

Сабпи шикил

(Больницайин палата. Къюб кроват, къюб тумбочка, стол ва къюб кусри. Къадимна Мягъяммед мушваъ ади саб гъяфта шула.)

Къадим. Ай Аллагъ! Ккундаринхъа саб хъуб минутди архаинди ахуз гъитри мушваъ... Саб рягъятвалра гъабхъундарзуз, валлагъ, мушваъ дахъну кІури. Му духтрар кІурудар лигурадар аьхир. Дуфну гъамина, фу-вуш хил'ин иливну, фу-вуш дибикІну, вари ужу ву дупну, удучІвну гъягъюра. Мициб духтирвал шливушра апІурдарин. Валлагъ, узу увуз кІурдарин, къаб ражари жвуван хулаъ ужу ву.

Мягъяммед. Хъа хулаъ ужу вуйиган, Къадим аба, мина гъаз гъафунва?

Къадим *(Дахънайир, за духъну, кроватдиин деъру).* Я кас, гъапІза, гъам йиз ахю ш'ву сикинди гъидритруган. Увуз лигуз вахтнииинди духтрарихъна гъарах, кІур. Шуз, валлагъ, гъадгъан бябрягъяр ерхъайиз, силар, швеэр айи яркварригъра ужу ву.

Мягъяммед. Гъадмукъан писур вуйин Фатма хала? Лигну, думу ужударихъна гъушурсир ву, аьхир. Яв гъавригъ ахъуб читин ву, аба. Гагъ гъамци кІурува, гагъ гъатци. Я кас, хъа гъадму уъл ипІуб сагъди вуяв аьхир.

Къадим. Пагъ, фу ипІура байкІа узу, узу ипІурайиб кІурадарна.

Шелфи *(Палатайизди учІври).* Ассалам алейкум! ГъапІрачва, фу гъял вуйичв? Къадим аба чан хулаъси дахъна. Фу вухъа мугъан: гъипІууъл, гъубшу

йигъ. Жараб дарш, чан ахъу ш'ван бирмишариккан азад духънадаринхъа чаз.

Мягъяммед. Аьрзйир ка. Саб рягъятвалра шуладариз, кIур, мушваъ. Рубар учIврудар ву, кIур. Хъа дармнар – къутIкълидар. Ухъу абайикан гъапIрушра, аьгъдар.

Шелфи. Саб дупну рягъят шлуб дар. Яваш, сацIиб сабур апIин. Сарун фицдар аьрзйир ка увук?

Къадим. Я Шелфи, гъаму йишвну даахну нивкI адарзуз.

Шелфи. Хъа даахну гъаз вуяв? Инсанди гъацира чан уьмрин ахъюну пай даахну гъапIра. Шули имиди, лиц увуз. Сарун жара дерди айин?

Къадим. Негъ? Гъа, гъаму нефес хътабгъузра читинди вузуз аьхир.

Шелфи. Махъадабгъан нефес.

Къадим. Уву фу кIурава? Гъаму ибаризра ебхъурадари.

Мягъяммед. Увуз нефес махъадабгъан, кIура.

Къадим (*Мюгъталди гагъ Мягъяммеддихъинди, гагъ Шелфийихъинди лигури*). Фици? Хъа нефес хътадабгъиган, узу йикIурдарин?

Мягъяммед. Магъа гъаци. Эгер увуз нефес хътабгъуз читинди вуш, нефес махъадабгъан кIура увуз.

Къадим. Узуз сар касди гъапнийзуз, дилин сагъ духъну гъафир адар, дукIну хурур вува, аьжуз, кIури. Хъпехъундарза сарун. Ну баладар.

Шелфи. Хъа я аба, увуз мина шли гъач гъапнухъа? Къаби адми, яв хулаъ дахъну гъуз сарун.

Мягъяммед. Мугъаз хулаъра уж'вал адар аьхир. Игъар апIруган, ахъу ш'ву сикинди гъитрадар. Хъа игъар дарапIруган, бирмишариккан архайнвал адар. «ИпIруган, швеъдиси ипIурува, гамшиси ляхинра апIин», – кIурайиз, кIур, Фатма бабу.

Шелфи. Гъийин анализар фицдар гъахъиш дилигну, саб дюз рякъ абгидихъа. Увура абайиз тIагъру хъуз мигъитан, Мягъяммед. Мицисдар инсанар ухъуз сарун акв хъади гъилицишра дихъурдар гъа. Мурар ихъ суй ву, ихъ берекет. Къадим аба, гъамус яв шалвар исина апIин.

Къадим (*Тамаши саягъ дугъахъинди лигури*). ГъапIуз ккава?

Шелфи. КкудубкI, руб йивурхъа.

Къадим. Гъубкну саб уж'валра адру гъаму баркаван. Ая, фукъан учIвруб ву му!

Шелфи. Ичв койкйир дюз алаъну, тумбочкйир къайдайихъна духну гъитай. Министерствойиан инсанар гъюру кIури хабрар а. (*Гъягъюру.*)

Къадим (*Мягъяммеддихъинди лигури*). Му тамашин шуру мидкан ахъу бала гъадабгъна. Фу гъабхъиш (*хили улупури*), убччвну гъамушваъ руб, гъягъюра. Гъюдли йишв дибихънаш кIуруза. КIул иццурайин – дуфну гъамушваъ убччв. ТIуб гъадабтIинин – дуфну хъана гъамдикан бала гъадабгъ. Фу гъабхъи му? Айин давление – йив чан давлениемиз руб, кайин микIар – йив чан микIариз. МикIаринна къяляхъишван саб-сабдихъди фу аьлакъа а? Уву мяаьлхъян, аьлхъюб адар мушваъ.

Мягъяммед. Хъа дялярхъди, гъапIза? Увуз рубар вушра йивуравуз. Хъа узуз гъаму къутIкъли агъуйир гъамушвахъ дирчри, гъягъюра. Хъа валлагъ дупну,

магъа хура, гыйихъантина узу гыйч сабра гыйтIиш. Закур милин удучIвну гъягъюруза.

Къадим. Къан апIурава. Фу вуяв яв, жигыл адмийин? Узу гъа къаби жви, ийздар къабивалин ицпрушнар ву.

Мягъяммед. Яв швнуд йис вушул, Къадим аба?

Къадим. ДибикIна, узу 1923-пи йисан бабкан гъахъну кIури, хъа шлиз аьгъя?

Мягъяммед. Сарун уву минди-тинди шулушра, вахт ву.

Къадим (*Ибахъ хил хъиври*). Негъ? Фу гъапида уву? Гъаму ибариз цIибдри ебхъурадариз, валлагъ.

Мягъяммед. Мушваъ цIибдин ляхин адар. Вахт ву, кIурза, яв сарун.

Къадим. Гъамгъу фу кIура? Ужудар баяри узуз, чпихъди суфраийхъ деънайиган, гагъ вахтари варж йис туври шулузуз. Хъа уву гъапIурр вува мицир?

Мягъяммед. Вуш узура иливуразавуз сад йицIуд йиссан. Гъарган больницйиригъ шлуси.

Къадим. Узу гъелелиг йиз Сейфудин абайин яшназ дуфнадарза. УрчIвцIур йис яш дубхъну, гъакIну. Думу варж йисанра яшамиш хъидийи, къясас алдабгъури гъакIундайиш.

Мягъяммед. Узуз уву яв абатIан къюб ражари артухъ яшамиш духъну ккундузуз.

Къадим. Ав, ав... Гъаму гъи завтрик хуз къан апIурайиси ву аьхир.

Мягъяммед. Гъи ухъуз ипIруб тувурдарш, кIуруза.

Къадим (*Мюгъталди Мягъяммеддихъинди лигури*). Фици? Хъа ухъу уъл дирипIди?..

Мягъяммед. Фици, фици? Магъа гъамци. Ухъуз Шелфийи ипIруб мипIанай гъапнийи. Анализар тувруб ву, УЗИ, ЭКГ ва гъацдар жара аьламатар апIруб ву.

Къадим. Хъа яваша, гъамус гъадмутамашин лампучка алибра хътIюбкъюрин, Мягъяммед?

Мягъяммед. Ари варитIан неззет гъадушваъ а гъа!

Къадим. ЙикIурдарш, йикIри кIури апIурайи уйинар ву мурар вари. Фу абгуру дурари йиз фуниъ? Илагъки, гъи фукIа дипIнура адрурин?

(Санитарка Кемсер гъюру.)

Кемсер. Гъи обход шулу. Палата фу гъялнаъ а?

Къадим. Фу абхуд гъабхъи му, байкIа? Аьзарлуйириккан фикир кади абхуд апIурашул дурари?

Кемсер. Ичв тумбочкйир марцц апIинай. Мягъяммед, му дармнар гъапIурдар ву?

Мягъяммед. Узуз тувнайидар.

Кемсер. Хъа гъаз гъитIундарва?

Мягъяммед. Узуз даккниган. Фу кюмек гъабхъну узуз гъадму дармнаркан?

Кемсер. Хъа яв хулаъ гъаз гъузундарва, дармнар итIурдарш? Хпирихъан гъергну дуфнашалва?

Мягъяммед. Хпирихъан гъергнайир ихъ аба ву.

Кемсер. Къадим халу дишагълийирихъан гьергру жиларикан дар. Фунур дишагълийинра дугъу гъайгъу зигуру.

Къадим. Дюз кІурава, Кемсер. Гьелелиг узук къуш кимизук.

Кемсер. Гьамушваъ имиди, увуз сар жигъил дишагълира агурухъа. Фикриъ сар айиз, увусир жилирихъ дахаргнайир ву.

Мягъяммед. Ихъ абайин инфаркт хъуз мигъитан, Кемсер.

Кемсер. Гъаз инфаркт шулу дугъан? Имбубсан жигъил шулу думу.

Къадим. Уву лиг, лиг, Кемсер, гъадму уву кІурайи ляхниз.

Шелфи (*Палатайизди гъюру*). Аба, Мягъяммед, гъачай анализар тувуз, гъачай узухъди.

Къадим. Фу анализар гъабхъи му? Саб литІан ифи гъибтрадар жандик. Анализар, анализар...

(*Дурар гъягъюру. ЦІиб арайилан палатайизди Фатма гъюру.*)

Фатма. Гьаму абхуд кІуруб ккудудубкІди, деетури адай. Дарфиганра ужу шуладар, аьхир. Къабирира кІвантІар апІуру. Нашди йиз аьхю жи? (*Кусрийиин дегъу.*)

Кемсер. Дурар анализар тувуз хъади гъушну Шелфийи. Фици вува, Фатма? Хал-хизан фици ву?

Фатма. Ужу вуча, жан.

Кемсер. Хъа фу хабрар а гъулаъ?

Фатма. Хайир ву, таза хабар адар. Бегъем бизар гъахъиза.

Кемсер. Фу ицци ниъ гъюра яв сумкайихъан. Фу гъабхунва Къадим халуийиз?

Фатма. Йиккун хинкІар духназа. Сан йишвнура ляхниъ айир вува?

Кемсер. Ав, сан ляхниъ аза.

Фатма. Ушвкъан гъибтну адаршалву. Гъач, къюб хинкІ итІин.

Кемсер. Чухсагъул, Фатма. Фицдар вуш лигурза яв хинкІар.

Фатма. ЦІибсан имийиш, машиндизра къан шулайиз.

Кемсер. Хъа швушв гъаъну гъитдийва, ипІруб хъади Къадим халуийиз.

Фатма. Валлагъ, уч'инсиб бала сариинра алабхъундаршул. Мусурман касдиз дицир швушв къисмат даришири.

Кемсер. Фу гъабхъну, Фатма?

Фатма. Ари, уву больницайиз гъягърур вува, панзаригъна мягъан, узу лигурза, – дупну, му ич швушв кІурубдин ушвниан адабхъундар.

Кемсер. Учура гъадму балайиъ адаринхъа! Агъ, думу швушв учухъинди кІваин гъапІурин...

Фатма. Швушвар вуйин дурар? Гъаминди лиг – телефондихъ шулу, тинди лигарва – телевизорихъ. Сарун жара пише му ичурихъ хътарич.

Кемсер. Дидкан сарун мулхан. Я швушв, уву гъамкъан гафар шлихъди апІури шулува, – кІури, гьерхунза. «Не суй свуй нус, – гъапунзуз. – Шлихъди улхур? Йиз жилирихъди, ич мамайихъди, йиз падругайихъди. Ваъ дарш, увуси шулуза, саризра гъяспикк ккадарди. Телефондиканкъа хабар адру атсталая старуха». Магъа узуз тувру жавабар. Я дугъу, чав ич хулаъ лик ивхъанмина, я «ху», я «гату» дупну, уз'ин ччвур иливнадарзуин.

СатІиди. Ихъ вахтар, ич вахтар.

Фатма (*Къамкъариз бачІар йивури*). Ич вахтар, ич вахтар... БицІир гъитІуз цІил бихъури гъабхъундарзуз. Ѓамус – пудгузникар, пумпирсар. БицІир гъюдурчну, дижикІну, марцц апІуз ккундар. Ѓадрарихъ тувру пулкъан гъайиф шулдайкІан кІуруза.

СатІиди. Ихъ вахтар, ич вахтар.

Кемсер. Жан Фатма, яв гаф женнетдиъ ибшри. Ѓамусдиндариз ис дабхъуб за апІуз ккунди имдар. Саб жилири гъабхи пулиз ккилигури, чпиз ккуниб апІура. Мургул йивуб имдар, пылесос а. Ккурттар урччуб имдар, машинка а. Ѓаминди газ кабхънади, кипятильника кивдивуз. Телефонар кІуруш, вазлик саб гъадагъурайидар вуйич, фу цІийиб удубчІвиш – гъадму. Ѓамус къад агъзуриз вуйиб хъа – вацІап вуш, мацІап вуш кІуруб. Телефондихъан учвкъан рякъюрдар. Хиял апІин, му гафар апІури либцурайиб телефон ву.

СатІиди. Ихъ вахтар, ич вахтар.

Фатма. Яв чІур апІурайиб фукІа адариз, кІур. Ѓаминди пу ухуду гъадабгъураза, кІур. Жарабна-жараб дарш, хъудварж агъзурин циритификат айиз, кІур. Йиз зегъмет вуйиз, йиз фун’анди къюр бицІир гъапІиган, узуз гъюкуматди тувнайиб вуйиз, кІур. (*Чан фуниз бачІар йивури*.) Аъхирзаман му фун’анди йицІикъюр дапІну, фукІа гъябкъюб адариз аъхир. Ѓамцдар кІури гъеобхъиган, ич гъунши Сефери чан швушваз гъапну: «Увухъ хъайидар къюб гъутІу муртана саб хъахъу пеъ вуйи. Яв гъадрар хъади наанди ккунш гъарах». Сарун гъадму йигъланмина ил адабхъундар, кІур, дугъан швушву.

Кемсер. Вахтар дигиш гъахъну, Фатма. Думукъан яш дубхънадру гъаму йиз уъмриинди фукъан дигиш’валар духънаш, лиг.

Фатма. Угурайириз дацІрахди къара гъюруб дар. Ляхин кайир ляхин дарапІдира гъузрадар. Магъа ич гъуншдин швушву Дербентдиан халачйирин заказар къабул апІура. Жюрбежюр суратар кайи халачйир урхури, чан хайлин мадар апІура. Яв швушвна йизурси, саб жилири гъабхидиз ккилигури деънадар. Хъа ич швушваз думу кІваин гъапІиган, «отсталая от жизни женщина» кІура дугъаз.

Кемсер. Ѓич фу гъапишра, саб ву дурариз. Ужуб ипІрубра а, ужуб алабхърубра. Ѓъайгъу ктар.

Фатма. Ѓаци гъайгъушуй дурариз... Хпирихъ чан ужур учІру жилир духъну ккунду. Магъа гъаму йиз бай. Хпири фу гъапиш, гъаддиз «аьлгъямдулилагъ» кІурайир вуйич. Ѓацир жилир шулин? Саб мяракаийъ, ипІури-убхъури деънайири, дугъу гъапнура ву кІур: «узу йиз хпири ктаурайи жилир вуза», – кІури. Ѓай уву йишвариз зигриву. Ѓъайиф вуйкІан, узу гъапІу бай ву пуз.

СатІиди. Ихъ вахтар, ич вахтар.

Мяъли.

Фатма:

Хъа ич вахтар, аку вахтар

Къяляхъ апІуз шулдар сарун.

ЮкІвариъ шуй марцци къастар,

АбцІнадаршра бегъемди фун.

Кемсер:

Ич вахтари вуйшра читин,
Айи уьмриъ берекет, бахт.
Гьаммишан гъагъ алшра кьал'ин,
ИлтИибкІуйча мяълийиз вахт.

СатИиди:

Гъафну девир, насил цІийи,
Аьхюр-бицІир гьяспикк ккадру.
Пагъ, ич вахтар, дайин гъайиф
Думу вахтар, кьяляхъ дяргъру.

КЬЮБПИ ГЪЯРАКАТ

Кьюбпи шикил

(Палатайизди Къадим ва Мягъяммед гъюру.)

Къадим. Гъафунва?

Фатма. Гъафунза. Хъа валлагъ учву кефнаъ адарш. Малар-чарвйирикандра саб фикиркьан ктарди, ипІин, убхъ, дахъ, ах. Гъудужв ва хъана ипІин. Фу вухъа ичв.

Къадим. Агъ уву гъудудужвриву. Гъаму узук курччврайидарсдар курччври уву дахъ, узу кІулди ихъ гъуландарин малар-марччариз лигуруза.

Фатма. Хъа фу кІура духтрари? Рягъят шуладарвуз?

Къадим. Ваъ, валлагъ, шуладарзуз. Фу кІурухъа духтрари. Гъюру гъамина, фу-вуш иливну хил'ин, пуфар дапІну, вари ужу ву дупну, удучІвну гъягъюру. Хъа ахъю шив, фу гъял ву ихъ хулан, фу хабар а гъулаъ?

Фатма. ФукІа дар, адарди хъайиз, вари ужу ву. Накъ йишван гъадму яв йицран маш гъайи мяргъвяцли саб гатусиб бицІи кІари гъапІну. Ккудубзуз гъитри адар. Улхъанди кІарчар, къялхъанди къусмар йивуру. ГъапІрушра аъжуз духъназа.

Къадим. КІари алапІну гъит. Хъа швушву кюмек апІурадарин?

Фатма. Агъ яв думу швушв швур-швур ишрияв. Сифте думу вариси вахтниинди ахниккан гъудужври. Швушв ву гъадму ихъ гъуншдиин али Мелейсат. Учв гъюрхю абйир-бабариз нур убгъричан.

СатІиди (Кемсер ва Фатма). Ихъ вахтар, ич вахтар.

Къадим. Хулаъра, чІатра швушв масу тувуб гъит. Дугълан гъайри увура заварикан хядар ктагъури адарва. ХинкІар гъахунва?

Фатма. Узу увуз мас гъабхунза. *(Сумкайиан адабгъну, банка тумбочкайиин дивру.)*

Кемсер. Увуз духтри мастІан мипІан дупна, Къадим аба.

Фатма. Ав, ав. Духтри увуз фукІа жараб мипІан кІури, гъадагъа гъапІну....

Къадим. Уву духтри кІурубдихъ ваъ, хъа яв жилири кІурубдихъ хъебехъ. Гъаму уву гъабхи банка яв къяляхъ гъайибх ва хинкІар аькъин. Узуз йикк ккундузуз. *(Кроватдиин деъру.)* Йикк! *(Гъудужвуру, хал вуйибси лицуру.)*

Фатма. Больницайиъ дахънайири ипІруб фу шули аьдат ву? Увуз ктарди, учу фу ипІура?

Къадим. Гъадму ихъ хаци даттарикан саб дубккнугу, хуз шулдайин?

Фатима. Дурарик фукІа ктар, я байкІа, зикварна ичІи кІарбар ву.

Къадим. Хъа сарун увуз дурарик къюдюхрар кади ккундунуз?

Фатма *(Мюгътал духъну, гъудужвуру).* Уву ликри гъягъюз хъюгънаваки! Ай Аллагъ!... Дугъриданра, уву ликриин гъахъунва?

Къадим *(Фуниин хил иливну, чІигъар апІуру).* Ай, ай, ай!.. Ав, увуз рябкъюрайиси, узу лицураза...

Фатма. Му нивкІ дарувализ лигнугу, Аллагъдиз шюкюр ибшри!.. Операция апІурайиган уву даркІиди ми кІурайи духтри, хъа гъамус ликри гъягъюрава...

Къадим *(Дийигъуру).* КІурайи... КІура кІурубдихъ мухъугъан, ахмакъ гъари. Аьгъю йибхъ, узусдар жилар, дирбаш ксар иццрушнариан йикІурдар. Ай!

Фатма. Хъа духтрари яв табариъ жарарин ифи убзнайиваликан хабар авуз?

Къадим. Йиз улар думуган гъеркнайи. Дурари узуъ фу убзраш рябкъюрдайи. Амма гъадму духтирра халис жилир ву, эгер дугъхъан гъакІидар чІиви апІуз шулуш.

Фатма. Гъамус сумчир ккебгърушра ляхин а.

Къадим. Фу? Сумчир? Фу сумчир? Узу хъана хпир хуз ккадарзаки...

Фатма. Гъаясуз! Узу увкан кІурадарза. Ухъуз Зюгъре кІуру худул риш айиваликан гъархунвуз дарш?

Къадим. Зюгъре? Думу гъелелиг набалугъ риш ву.

Фатма. Яв кІул либхурадарш, кІурза. Зюгъре гѣамус садикдиъ нянькади лихура.

Къадим. Ав, дугъриданра, думу швуваз тувуз вахт ву.

Фатма. Пагъ, фукъан уччвуйи гѣавриъ гѣахъунваки, йиз жилир. Ухъу думу Уъмназ тувдихъа.

Къадим (*Саб улра кчІюбкъюри*). Фунур Уъмназ? Егъ?

Фатма. Ихъ Зюгърейиз ккун духънайи Уъмназ.

Къадим. Яраб думу Уъмсан чан ахъюну абайи йиз Сейфудин аба йивну гѣақІирин худул вуйқІан?

Фатма. Жан жилир, думу кюгъне вахтари гѣабхъи ляхин ву... Варж йис гѣубшуншул. Ихъ гѣулаъ шлизкІа яв аба фицир вуйишкъан, кІваинди имдар.

Къадим. Узуз кІваинди имизуз. Ай! Ва увуз ихъ худул риш йиз абайин уъмур къатІ гѣапІу касдин худлиз тувуз ккундавуз? Уву фу кІурава? Яраб Зюгърейихъан гѣадму алчагърихъди гаф-чІал апІуз фици гѣабхънийқІан? Хъял гѣафиш, узу думу йивну йикІуб мумкин ву.

Фатма (*Гѣудужвну, хилар фуниин дивну, зиинди лигури*). Я Аллагъ, узу гѣапІидикІан? Йип ари. Йиз жилирин фуниин уѣзур духтрари сагъ гѣапІну, хъа гѣамус дугъан кІул чІуруди либхура... ГѣапІуйқІан узу? (*Къадимдихъинди илтІикІну*.) Яв аба йикІруган, гъеле Уъмнан гагакъан дюн'яйиз гѣафундайи.

Къадим. Фици вушра, думу курцІлин табариъ йиз тухмин душмнарин ифи либхура. (*Чигъар апІуриси*.) Дугъан тухмар гѣарган йиз тухмихъди душманвалиъ айидар ву. Эгер узу жигъил яшнаъ айиш, Уъмналан варибдин хъял алдабгъидийза!

Фатма. Чигъар мапІан, вари больница хъиргурува.

(*Чаин али одеял гатІабхъну, Мягъяммед гѣедергуру*.)

Мягъяммед. Вари больницайин жаваб тувидарза, хъа узу хъиргунзу. Ав, учвуз агъгъюди ккунду, узуз нивкІ апІуз ккундузуз. Узу учвуз операция апІуз ккайи аъзарлуйиси, гѣулан исполкомдин секретариси кІуразачвуз.

(*Къадим ва Фатма Мягъяммеддихъинди илтІикІуру*.)

Къадим. Пагъ, пагъ!

Фатма. Ебхъуравуз?

Мягъяммед. Духтри узуз суткайиъ йицІийирхъуб сяаътнаъ даахну ккуниваликан гѣапунзуз. Багарихъди йиз операция дапІну ккунду. Мушваъ, инсан йивну йикІуз къастар апІурайишваъ, узхъан фици 16 сяаътнаъ ахуз шулухъа?

Къадим (*Кроватдин кІулихъ хъахъри*). Гъелелиг узу уву йикІуз ккадарза. Гѣаз уву гѣуппар апІурава?

Мягъяммед. Къадим аба, уву яв гафариинди узу йикІурава. Гѣулан советдин секретариси кІуразавуз: къан дарапІди, гѣадму яв хаинкарвалин къастар деркк! ТІалаб вуйиз!

Фатма (*Къадимдиз*). Увуз фикирлу касди фу кІураш, ебхъуравуз? Думу гѣулан советдиъ лихура гъа!

Къадим. Кебехъ! Гѣамус жилар улхиди.

Мягъяммед (*Къадимдихъинди гъюри*). Уву Уъсман яв душманси гъисаб апІурава? Хъа сельсоветди уву гъадму касдиз гъюрмат апІуз мажбур апІиди. Гъаз гъапиш думу ихъ райондин улхъан жергйириъ айи тракторист ву. Думу йиз дархи чве вуйи Агъмаддин худулра ву.

Къадим. Гъит думу чаз ккунш Президентдин худул ишри. Фици вушра, думу йиз душман вуйиз.

Мягъяммед. Агъ, къабир, къабир. Уву улх, улх. Ифдин душманвал, гъанлувал имдарди варж йис ву. Гъаддикан ич гъулаъ варидариз ужуйи агъя.

Къадим. Бязи вахтари агъзур касдин арайиъра сар фикирлу каскъан дихъурдар.

Мягъяммед. Хъа уву фикирлу кас вува? Хъа ич сельсоветдин жара фикир ву.

Къадим. Ав, фикирлу кас вуза. (*Чан кІул улупури.*) Йиз гъамушваъ айиз сельсовет.

Мягъяммед. Эгер яв думу сельсовет гъацдар ахмакъ ляхнариин машгъул духънаш, душваъ секретаръ адар. Жилири жилиризси кІуразавуз.

Къадим (*Хил хъапІри*). Узу жилир вуза, хъа уву набалугъ бай вува. Ваъ, набалугъра жилир ву. Уву дишагъли вува. (*Фатмайиз.*) Хпир, эгер увуз артухъан ккуртт аш, гъамугъаз аьбкъин.

Мягъяммед. Къадим аба, эгер ушвниан сабсана гаф адапІиш, сельсоветди яв журум апІиди... Адлу гъуллугънахъ хъайи кас уву биябур апІурава.

Къадим. Йиз гафар бегелмиш гъахъундарвуз? Гъя-гъя-гъя!

Мягъяммед. Ич дадаи гъарган кІури шуйи: Аллагъдиз шюкюр ибшри йип, гъаз гъапиш яв багахълуйирин арайиъ пис ва абдал инсанар гъахъундар. Ухъу багахълуйир дарувалиин узу шад вуза, Къадим аба.

Къадим. Узу думу ляхниин хъана артухъ шад вуза. Увусир ахмакъ багахълу хъади хъайиз, йикІуб ужу ву.

Мягъяммед. Явашихъ, узу сацІиб сагъ гъахъиган, увухъди йиз жара ихтилат хъибди... Узу даахнайза, узуз нивкІар рякъюрайзуз. Хъа уву яв чІигъарихъди узу хъиргунва. Суткаийъ І6 саяьтди... Ккудубшу вахт узу фици ккапІру?

(*Духтир гъюру.*)

Шелфи (*Къюриддихъинди мюгъталди лигуру. Къадимдиз*). Къадим аба, гъаз уву ликриин духънава? Дарш къюб гъяфта улихъна уву операцияйин столийн дахъуваликан гъархунвуз?

Къадим (*Тахсир кайивал улупури*). Духтир... Гъамусаяьт узуз гъадмукъан рягъят дубхъназузки, гъеле жаргъузкъан аьшкъ казук!

Шелфи (*ЧІуру маш улупури*). Кроватдиинди гъарах кІуразавуз! Къан дарапІди! (*Къадим дахъру, одеяликк ккучІеру.*) Хъа гъулан жямаяьтлугъдин вакил гъаз ахурадарш, йипай ари! Фукъан гъавриъ шлуси гъапнийзавуз, операцияйин улихъ рягъятвал лазим ву.

Мягъяммед. Духтир, рягъятвал лазим вуйиб узузра агъязуз. Хъа му палатаийъ узхъан ахуз шуладар. Адаъ узу жара палатайиз. (*Гъагъиди угътар апІури, дахъру.*)

Фатма (*Духтриз*). Учу уърхюрайи кас вува, духтир. Гъит яв хал шадвалихъди уьлдюбгъюри бул ибшри. Учу увуз фукъан буржлу вуш, йип!

Шелфи. Фу гафар аПѹрава? Гъавриъ шуладарза.

Фатма. Йиз жилир лицуз хъюгъну, думу гъакѹндар. Гъеле узуз чИгъарра аПѹз хъюгъна.

Шелфи. ЧИгъар аПѹб ужу дар. Хъа уъмрикан ва аъжаликан улхуруш, яв жилир аъжалихъан гъюрхю кас, дугъаз чан ифи туву кас ву. Эгер гъадму бай дайиш, ав, ав... Яв жилирин операция аПѹрвахтна къадарсуз ифи гъубшнийи...

Фатма (*Къадимдихъинди лигури*). Хъа мугъаз ифи туву гъадму кас читин гъялнаъ айин?

Шелфи. Ав, дугъаз рягъятди гъабхъундар. Гъавриъ хъуз шулу. Гизаф къадар ифи тувну дугъу.

Фатма. Дици вуш, учу думу касдин фициб тІалаб вушра тамам даПѹну ккунду сарун.

Шелфи. Дугъу, бажагъат, учвхъан пешкешар гъадагъур... Амма хъана текрар аПѹраза. Эгер гъадму кас дайиш, гъи яв жилир мици кѹбанди лицидаи.

(*Духтир гъягъюру.*)

Фатма (*Духтрин къяляхъди*). Гъит Аллагъди увуз агъзур йисандин уъмур туври!

(*Къадимди кѹл одеяликкан ккадабгъуру. Фатма дугъан багахъ деъру.*)

Фатма. Духтри фу гъапнуш, гъеебхънийвуз? Сар шли-вуш увуз чан ифи тувну. Уву аъжалихъан гъюрхюр гъадму кас ву.

Къадим. Вари гъеебхънийвуз. Гъадму касра халис жви ву. Эгер йиз бедендиъ ифи гъубкѹну адайиш, узхъан увухъди элегуз даршлуб гъадгъазра аъгъюди гъабхъну...

(*Мягъяммед кроватдиин жара гъвалахъинди ккидирицуру.*)

Фатма (*Гъагъиди нефес хътабгъури*). Гъай жан Аллагъ, жилирихъди сумчѹд йисан яшамиш гъахъунза, амма дугъан мѹхриъ кѹван ерина якъран рижв айибдикан аъгъдайзуз... Валлагъ, аъгъдайзуз. Гъеле уччвуди фикир аПѹин, уву аъжаликкан ккадагъу гъадму касдиз фициб гъюрмат аПѹхъа?

Къадим. Ухъу дугъаз ахъю гъюрмат аПѹидихъа. Дугъаз агъзур манат тувну ккунду!

Фатма. Агъзур манат? Хъа йипа, яв уъмур агъзур манатдинтІан ккадарин?

Мягъяммед (*Одеяликкан кѹл ккадабгъну*). Гъунши Къадим, яв ерина вуйиш, узу гъадму касдиз шубуд агъзур манат тувдийза.

Къадим. Шубуд агъзур? Гъе-гъе-гъе... Яв жандак шубуд агъзур манатдин кканив?

Фатма. Хъа йиз жилир хъуд агъзур манатдинтІан артухъ къиматнан ккайир вуйиз.

Мягъяммед. Рябкъюру. (*Одеяликк жин шулу.*)

Къадим (*Гъудужвур, палатайилан ул алдатуру*). Узу думу касдиз йиз ханжал багъиш аПѹидиза. Ав...

Фатма. Ханжал? Хъа дугъан яв ханжал гъаз ву?

Къадим. Йиз гагаи узуз думу ханжал тувиган, узу «йиз му гъаз ву?», – кѹри, гъерхундайзаки. Фици йиз аба гъадму ханжал хъади тюркериз къаршуди женгназ удучѹвнуш, ктибтнийзуз гагаи.

Фатма. Гъач саб жара пешкеш тувурхъа. Гъамус ханжлар гъич сарира ккитІри имдар. Душмнарра имдар.

Мягъяммед (*Одеяликкан кІул ккитІибгъну*). Гъунши Къадим, увутІан яв хпир фикирлу кас ву. Сельсоветдиъ варидари гъаци гъисаб апІура.

Къадим. Ваъ, ханжал узу шлизкІа тувидарза. Думу узуз лазим хъуз ими.

Мягъяммед. Лигурхъа. (*Одеяликк жин шулу.*)

Фатма. Йиз фикриан, вари жилар дишагълийиртІан ахмакъар ву.

Къадим. Гъаз уъйир апІурава? Ухди гъарах хулаз. Ханжал аьбкъин. Фукъан кІурушра, узу йиз ханжал гъадму игит бализ тувдиза.

Фатма. Увуз ккуниси апІарва. Увухъди гъужатар апІуб дабтІназуз.

Къадим. Узузра.

Фатма. Узу ханжал харза. Гъит гъулан вари жямаят ув'ин аьлхъри!

Къадим. Чаз ккундуш, вари дюн'я аьлхъри. Амма саризра чаз цІийи уьмур туву касдиз ужуз пешкеш апІуз ихтияр адар... Гъарах, жаргъ! ХинкІар хузра магъархан!

Фатма (*Раккнихъинди гъягъюру*). Жаргъураза. (*Дийигъну*.) Больницайиз хинкІар хуз гъитру, хъа ханжал – ваъ!.. Ай Аллагъ! Уву ич хизандиз гъаз илзигураш, гъавриъ шуладарза. Йиз жилир фикриан душна, абдал духъна. Яраб, гележегдиъ фу шуйкІан? (*Фикрар апІури, гъягъюру.*)

(*Къадим хал вуйибси лицура. Мягъяммед дугъаз одеяликкан хъилигура. Тумбочкайиин дивнайи банкарихъинди Къадим лигуру. Гъадрарикан сабнуб банка улдариантина гатІабхъуру. Хъасин, тумбочкайиан адабгъну, саб ичІи банка тумбочкайиин дивру. Палатайиъ лицувал давам апІуру.*)

Къадим (*КІулхъан хъчІихуру*). Вагъ! Эгер дугъаз узу йиз ханжал тувиш, узу бистниъ гъарпзарин кІакІар фтихъди алдатІуру?

Мягъяммед. Къадим аба, духтри уву сагъ апІувалиин шад вува?

Къадим. Гъадмукъан шад вуза.

Мягъяммед. Хъа узу гъадмукъан пашман гъахъунза.

Къадим. Йиз хпири ханжал хуз гъаз къан апІурайкІан, инсанар?

Мягъяммед (*Гъудужвну, Къадимдихъинди гъягъюру*). Къаби хъпахъ, уву ахмакъ шулава, Къадим аба. Гъамус яв гъякъ-гъисаб узухъди хъибди...

(*Мягъяммедди тумбочкайиъ фу-вуш абгура. Шоколаддин плитка адруб дябкъну.*)

Мягъяммед. Вагъ, йиз мушваъ айи шоколад набши? Къадим аба, йиз плитка гъаз гъитІибкІунва?

Къадим. Уларизкъан гъябкъюндариз.

Мягъяммед. Увуна узутІан адархъа мушваъ. Уву адабгъунва.

(*Гъаму арайиъ Кемсерин гъарйир шулу. Мягъяммед Къадимдин кроватдиин дахъру, Къадим – Мягъяммеддин. Къюридра одеяларикк ккучІвна. Сакина гъюру. Мягъяммед дахънайи чан жилирин кроватдихъна гъюру.*)

Фатма (*Дахънайирик кучри*). Уву даахнайва? Яв хпир Фатма дуфна. Гъудужв.

Мягъяммед (*Одеял гатIабхъну*). Узу саб ражну гъапнийза – йиз хпир жара дишагъли вуйиз!

Къадим (*Одеяликкан ккудучIвур*). Я гъари!

Фатма. Я Аллагъ! Эгер гъаму жилар фикриан душнадарш, узу абдал духънахъиди.

Къадим. Ханжал гъабхунва?

Фатма. ГъапIру ханжал? Рякъюъ кIваин гъабхъунзуз. Сач уву ханжликан фу-вуш саб жараб ктапIунва, гаркIал вуш, дарш фу-вуш саб...

Къадим. Вуйин? Хъа узу думу игит бализ фу пешкеш апIуза?

Фатма. Къадим, я Къадим. Гъач ухъу гъадму бализ ихъ Зюгъре тувхъа.

Къадим. Ханжлин ерина?

Фатма. Ав, ав.

Къадим. Йиз хпир фикирлу шулайиси рябкъюразуз. Йиз худул узу аъжаликкан ккадауриз тувиш ужу хъибди, жарариз тувайиз... Хъа думу бай ихъ худул риш гъадагъуз рази хъидин?

Фатма. Ихъ гъулаъ варитIан уччвурсир шураз шли ваъ пиди?

Къадим. Ав, гъаци ужу шулуш, кIуруза. Хъа йипа, ухъхъан гъадму касдиз швуваз гъягъюз ихъ риш мажбур апIуз хъидин? Белки, думу къаби хъянтар вушул? Егъ?

Фатма. Ахмакъ вува, Къадим, йиз жилир вушра, ахмакъ вува. Эгер яв табариъ къаби хъянтрин ифи убзнийиш, яраб увхъан гъамци кIубанди лицуз шуйкIан?

Къадим. Ибшри, уву кIурубдиз узу рази вуза. Пешкеш вуди узу дугъаз йиз бачукIра тувдиза. (*Хилар тIиришури*.) Валлагъи лязим, гъаци апIидиза. Гурлу сумчир апIидихъа. ЙицIур зурначийиз ва къанна хъур далдабучийиз теклиф дапIну ккунду.

Фатма. Ав, ав, гъаци апIурхъа. (*Тумбочкайихъинди лигуру*.) Вари мас гъипIунва?

(*Къадимди кIул хъапIру*.)

Фатма. Хъана хузавуз?

Къадим. Йикк аьбкъин!

Фатма. Мици гъабхъиш, йиз ибар ктахъуб мумкин ву. Банка жибкIидиза.

(*Банкара хъади удучIвур. Зюгъре гъюру*.)

Зюгъре. ГъапIрава, аба, фици вува? Ляхнилан гъюрайир вуза.

Къадим (*Гъудужвури*). Йиз риш... Чан ерина жигъил гъар ктубчIивиган, къаби гъар ебццуру. Яв бахт дярәбкъди, йикIуз ккундарзуз.

(*Уъсман палатайизди гъюру. Къадим мягътал духъну лигура. Гагъ Уъсмандихъинди, гагъ Зюгърейихъинди лигура. Хилра тувну, Мягъяммедди Уъсман къаришуламиш апIуру*.)

Мягъяммед. Сельсоветдин терефнаан ихъ райондиъ варидин улихъ хъайи механизаториз хушгелди. ХутIлар хъаъбан ляхнар фици кIули гъягъюра?

Уьсман. Салам алейкум, Мягьяммед халу! Вари ляхнар хъуркьувалиинди кӀули гъягъюра.

Зюгъре. Аба, сарун увуз йиз бахт гъябкӀюнвуз, гъапишра шулу.

Къадим. Уву гъамгъахъди узухъна дуфнава... гъамгъахъди... гъамгъахъди...

Зюгъре. Дугъаз Уьсман кӀуру. Яраб увуз гъархнийкӀан, аба?

Къадим. Узуз гъархнадарзуз. Думу фуж вушра аьгъязуз. Гъеле дугъан ата-бабйиризра фужар кӀуруш аьгъязуз.

Уьсман. Увуз вари йиз багахълуйир аьгъязуз, Къадим халу? Чухсагъул!

Зюгъре. Аба, Уьсман больницайиз чан Аьгмад халуйин имийин бай рякӀюз кӀури дуфнайир ву.

Уьсман. Ав, узу гъаци гъафир вуза.

Мягьяммед. Чухсагъул, юлдаш Уьсман, узухъна гъювализ. Аферин! Йиз имийин бай Аьгмаддин тухмар чӀурудар даруб узуз аьгъязуз. Гъамцдар тухмар узуз айивалиин шад вуза. Гъамусяаьт увуз деуз кусри хибдиза. (*УдучӀуру.*)

Къадим (*Угъйир апӀру тӀулар*). Йиз риш... Уву шлихъди вушра мина дяргъруб узуз аьгъязуз... Уву ужур риш вува... Уву йиз худул вува....

Зюгъре. ИкибаштӀан, аба... Ужурна чӀуру инсан жара апӀуз улупунва узуз...

Къадим. Ав, ав... Узуси, увура ужудар инсанар харжидарихъан жара дапӀну ккунду. Багарихъди увуз сар кас фуж вуш ва фицир вуш, аьгъю хьибдивуз. Думу адлу игит ву.

(*Уьсман гъялакди Къадимдин багахъна гъюру. Хъа Къадим, ккятӀялхъюри, дугъахъинди лигуру.*)

Къадим. Ав, думу игит бай рюгъ адру саб жерге гъулан жакъварсдар дар. Думу дирбаш дагълу бай ву. Ва гъадгъаз уву швувазра тувдихъа.

Зюгъре. Уву фу кӀурава, аба?

Къадим. Яв бабуна узу... Яни, узун а яв бабу увуз гележегдин ужур уьмрин юлдаш дагнача. (*Уьсмандихъинди лигуру.*) Узуз думу къабул духънайиган, увузра думу къабул хьидивуз, рази хьидива.

Зюгъре. Фуж ву думу, аба?

Къадим. Гъелелиг узуз думу дяркӀнадарзуз... Амма думу халис жилир ву... Дугъаз йиз бачукӀра кмиди багъиш апӀуз ният айиз. Яраб узу ужур дару касдиз бачукӀ тувуйкӀан? Гъаму месэлайин зиин фикир апӀин.

Зюгъре. Узу фикир апӀарза, аба. Амма узу узуз бегелмиш гъахъир уьмрин юлдашди ктагъидиза.

Къадим. Яв уву? Хъа дици вуш, веледарихъ гагйир гъаз шулухъа? Дарш, увуз абйир-бабар адарвуз?

Зюгъре. Узуз юкӀв азуз. Учв мажбур апӀруган, дидиз къабул шулдар.

Къадим. Шулу – шулдар... Мурар фу кӀуру гафар ву? Йиз хул'ан утӀурккарзаву! Гъадмуган къабул шулувуз.

Зюгъре. Увуз ккунш, утӀуркк. Фу гъапӀишра, узуз даккнириз швуваз гъягъидарза. (*Гъялакди палатайиан утӀурччуру, раккнар чиб-чпикан йивну. Къяляхъ хъадаркну, хъана.*) Гъягъидарза!

Къадим. Агъа!.. ВуйиштӀан, йиз хпири дюзди гъапну. Йиз риш узуз даккнирихъди ургна. (*Хъял кубчӀуру.*) Халуйин имийин балихъна дуфнайир ву

му... Узуз ичв ляхнар аьгъю гъахъунзуз. (*Уьсмандихъинди гъюру.*) ФукIа кIулиз удубчIвидаричв, гъич фукIа!

Уьсман. Къадим халу, уву уьлдюбгъюри абцIнайи гъазниъ хъана шид убзрава.

Къадим. Вагъ! Гъазан фуж вуш, улупарзавуз! Къюридра вердиш апIарзачву!.. Далдабуйиин алабсуз гъидикъ алдабхъарзавулан... Ваъ, ваъ, думу далдабура ужуб даршул. Узу увкан фу-вуш саб жараб ктапIурзавукан.

Уьсман. Мягъяммед халу нашти? Гъит гъадгъу увухъди гафар апIри. Яв улихъ жигъил бай вуза, йиз кIваъ айиб вари увуз ачухъ апIуз шулдарзухъан...

Къадим. Вайгъарай. Больницайиъ ханжлар гъаз тувурдайкIан? Узхъан му муччврихъди йивну йикIуз шулдарзухъан аьхир! Баладар, гъаму йигъари узу хулаз деетиди... КурцIил! Яшлу касдихъди фици дулхну ккундуш, улупурзавуз. Ва шуразра улупурза. Аллагъдиинди ху апIураза. Узу аьжаликкан ккадаъбан гъюрмат вуди, йиз риш узу гъадму бализ швушвди тувурза.

Уьсман. Наан а думу? Фуж ву думу? Фуж кIуру дугъаз?

Къадим. Думу гъамус гъамина гъиди. Дугъу увлан йизра, йиз Сейфудин абайин терефнаанра кьисас алдабгъиди.

Уьсман. Гъит гъюри... Узу думу кас маш къяляхъди даждиин илитарза.

Къадим. Гъя-гъя-гъя!.. Уву увкан фикир апIин, фунуб даждиин элеъну, увлан рижв алдатуруш...

Уьсман. Мягъяммед халу нашдикIан? Наан айкIан думу?

(*Хилиъ дижибкIнайи банкара ади, Фатма гъюру.*)

Фатма (*Гъалабулугъ кади*). Фу гъабхъну? Ихъ риш больницайин икриъ ишури деъна.

Къадим. Ихъ риш... Думу ихъ ришди имдар. Дугъу халис игитриз швушвди гъягъюрдарза гъапну.

Фатма. Ваъ гъапнин?

Къадим. Хъа яваш ишри думу. Гъаму йиз фун саб къайдайиз гъюри, хъа лигарза узу дугъаз...

Фатма. Белки, ихъ худлихъди элегуншалва гъа. Увуз дугъан хасият фициб вуш, ужуди аьгъявуз. Узу гъягъидиза. Узу дугъаз къюб ширин гаф апIурза, дугъхъан чан абайин гафназ ваъ пуз даршлубси. (*Тумбочкайиин банка дивну, гъягъюру.*)

(*Кусрира хъади, Мягъяммед гъюру.*)

Мягъяммед (*Уьсмназ*). Деъ, гъюрматлу кас! Ва яв ляхнариккан-гъайгъушнариккан вуйи-вуйибси, хъайи-хъайибси кидибт. Яв жигъилвал шадди гъябгъюрайин?

Уьсман. Лап шадди.

Мягъяммед. Эвленмиш хъуз ккадарва?

Уьсман. Кказа.

Мягъяммед. Ужур риш вуйин?

Уьсман. Лап ужур риш.

Мягъяммед. Хъа шуран абйир-бабар фицдар ву?

Уьсман. Гъюри-перйирсдар.

Мягьяммед. Узу ув'ин шад вуза.

(Зюгьре ва Фатма гъюру.)

Фатма. Йиз ахъюр, ихъ риш учв дюз дарубдин гъавриъ гъахъну.

Зюгьре. Багъишламиш апІин, аба. *(Улар марџи апІури.)* Узу яв гафназ рази вуза...

Къадим *(Зюгьрейилан илдицури).* Вуйин? Фтиз уву рази вува? Йип, ягъалди йип кІуразавуз...

Зюгьре. Уву кІурайи касдиз швуваз гъягъюз, гъадгъан хпир хъуз рази вуза.

Къадим *(Чан къял цІабхури).* Рази вува? Дици вуш, яв ахмакъ гафарин хил алдабгъарза. *(Фурслуди Уъмнахъинди лигуру.)* Йиз худул вуйиб аьгъю шулазуз! *(Шурахъинди.)* Уву гъацир игитрин хпир хъидиваки, вари шубар бахил шлуси.

Зюгьре *(Машинакк инчІ ккади).* Чухсагъул, аба.

Уъмсан *(Зюгьрейин багахъна дуфну).* Абайин гафназ гъаз рази гъахъунва, Зюгьре?

Зюгьре. Жараси шулдайзухъан, Уъмсан.

Уъмсан. Шулдайи мугъхъан. Ухъу таниш гъахъи йигъазра нянат ибшри! *(Раккнихъинди гъягъюру.)*

Зюгьре. Дийигъ, Уъмсан!..

Уъмсан. Мушваъ узуз йишв имдар...

Мягьяммед *(Уъмназ).* Гъаму шуран тяриф гъапІур уву дайна? Уву шлин риш швушвди кадагънаш, гъаз гъапундайвахъа?

Уъмсан. Гъаму жейрандиъ битІран юкІв айибдикан аьгъдайзуз.

(Палатайизди духтир учІеру. Мягьяммед ва Къадим чпин койкйирхъинди жаргъуру.)

Духтир. Пагъ, узуз рякъюрайир фуж ву? *(Къадимдиз.)* Магъа, Къадим халу, увуз варитІан багахълу инсан.

Къадим. Йиз багахълу фуж ву? Думу йиз тухмин ифдин душман ву.

Духтир. Увуз саки саб литра ифи туву кас яв душман шулин?

Къадим. Фици? Узуз ифи туву бай гъаму вуйин?

Духтир. Ав, думу бай Уъмсан ву.

Къадим *(Одеяликк ккучІеру. Ишуз хъюгъру).*

Мягьяммед. Думу гъаци вуйин, духтир?

Духтир. Гъаму жигъилихъан гъерхай.

Мягьяммед. Ич сельсоветдин жилариин гъамусдиз мицисдар ляхнар гъахъундар..

Къадим *(Кроватдин деъна, улар уьлчІюкъна).* Саб литра ифи. Дугъу узуз... Вуш, гъамус йиз табариъ йиз душмнин ифи либхураки... Я Аллагъ! Вуш, узу узуз душман духънаки... Я Аллагъ, вуйиган, узу гъамусяаьт йиз жандак йивну йибкІну ккундин? Узуъ ифи убзруган, узуз гъаз улупундайчва?

Духтир. Архаин йихъ аьзарлу Кыасумов. Яв бедендиъ лап ужуб ифи убзна.

Къадим. Йиз Сейфудин абайи узуз му аьгъвалатнаъ фу пидийкІан?

Фатма. Дугъу увуз рази йихъ пидийи, гъаз гъапиш сар касди тмунур аьжаликкан ккадаъну...

Къадим. Кебехъ!

Мягъяммед (*За шули*). Къадим аба, мушваъ, йиз фикриан, уву ваъ, хъа узу дерд дапІну ккунду. Уву йиз багахълу шулава.

Къадим. Фу? Фу гъапнийва?

Мягъяммед. Хъана гъавриъ шуладарва. Уъсман яв багахълу гъахъиган, уву йизра багахълу шулава...

Къадим (*Уъсмнахъинди лигури*). Гъамусдиз кюр бай вуйи. Сануриз чухсагъул пуз ккайза, хъа тмунуриз – жаза тувуз. Гъамус гъадму кюрикан сар кас гъахъну.

Фатма. Ари гъадму санур ухъуз лазимра ву.

Къадим (*Хпириз*). Увуз варибдикан агъюди гъабхъунвуз, гъари! Ихъ худул тувдихъа... Гъаци уву гъапнийва!

Фатма. Узу анжагъ теклиф гъапІнийза, жилир. Хъа гуж гъапІур уву вуйва. Уву гъеле хура кмиди гъапІнийва, риш гъадму бализ тувурза, кІури.

Къадим (*Явашиди*). КучІлар апІурава.

Мягъяммед. Къадим аба, яв ляхин узухъди хъибди. Уву гаф туври узузра гъеобхъунзуз... Гъеле бачкІин игитваликанра фу-вуш гъапнийва.

Къадим. Гъаци вуйин?

Мягъяммед. Узу увуз йиз багахълуйизси кІураза.

Къадим. Гъамус гъапІру? Къадим саб вахтнара чан гафналан улдучІвур дар. Узу гъарган ижми гъванси йиз гаф уьбхрур вуйза.

Фатма. Ав, ав, йиз жилир... Фила-вуш гъацир вуйва... Фила-вуш... Хъа гъамус...

Къадим (*Хпирин гафар къатІ апІури*). Къаби кафтар! Гъарах, ухди йиз бачукІ абкъин мина!.. Йиз Сейфудин абайи гъи узуз фу пидийкІан?

Мягъяммед. Дугъу гъамци пидийи: сумчриз сумчІур зурначйиризна варж далдабчйириз теклиф дапІну ккунду!

Табасаран чІалназ илтІибкІур Абдурягъим Абдурягъманов

«ХАЛАЧЙИРИН СЮГЬЮРЛУ НАКЪИШАР...»

Уьзден халкъдин дуланажагъ кабчрайиб,
Табиаьтдин гюрчег накъиш абчнайиб,
Дишагълийин жини фикрар гьерчрайиб,
Я ич дамагъ – табасаран халачи!

«Чир`ар» чешне халачи гъатIабцциган,
Жангар гъирагъ, жилра элвен, фур укIу...
Жилси уьру булушка уткан шуран,
Ич марццивал – табасаран халачи!

Халачийикан вуйи му сюгьюрлу цIарар табасаран халачийин усад, Чире гъул`ан вуйи шаир Инаят Римихановайи гъидикIдар ву. Улихъна вахтари халачийир урхури гъахъи фунур дишагълийинра му пишейихъ юкIв хъимбуб аьгъяди, дуркъар дивну, халачи гъирибшиш, дурари чпин вари ляхнар-карагъ гъитну, гугар китIри, ражнахъди раж йивури, халачи убхуз хъюгъди кIури, хиял вуйиз.

Мамедгъалайиъ яшамиш шулайи Мурадяли ва Мина Къарахановарин хизандихъди узу таниш гъахъи йигъланмина дурари гъабхурайи баркаллу ляхнихъди ихъ шаир-дишагълийирра таниш апІуз къаст гъапІнийза. Гъаци, авгъустдин аьхиреъ му хизандин «Кюгъне гъаят» кІуру устаханайиъ «Халачийирин сюгъюрлу накъишар» кІуру литературайин мярака тешкил гъапІнийза.

Му йигъан ихъ шаирари – Эльмира Аьшурбеговайи, Рягъимат ТІагъировайи, Инаят Римихановайи, Минара Гъажиевайи, Дильфуруз Ханялиевайи, Разида Рамазановайи – ихъ халкъдин важиблу сяняаът вуди гъабхъи халачачиваликан чпин шиърар гъурхнийи.

Къарахановарин «Кюгъне гъаят» жюрбежюр бицІи халачийир, гъалвар, кумсар диришнаи дуркъари, ихъ халкъдин улихъна деврин ккурттари, дуланажагъдиъ ишлетмиш апІури гъахъи алатари, жюрбежюр накъишарин халачийири дабалгнаи. Улихъна вахтна ихъ дишагълийири бархларра урхури гъахъну, бицІи дуркъаригъ бархалра кмиди дирибшнаи. Халачи убхуз иштагъ гъабхъидариз кІури мушваъ айи вари дуркъарик цІикІварра китІнайи, чешнера ккебгънайи. Дуркъарра Мурадялди чав ктаъдар вуйи.

Мурадяли Къарахановди учуз ихъ халкъдин му сяняаът уьбхбахъ чпин хизан фици хъюгънуш, чпиз фицдар читинвалар алахъури гъахънуш, ктибтнийи.

«Ич метлеб – халачачивалихъна инсанарин маракълувал артухъ апІуб вуйич. БицІи дуркъар гизафдари масу гъадагъура. Казанъ шагъриъ яшамиш шулайи ихъ ватанагълийири ккун дапІну, хътаунза. Учухъна, Мамедгъалайиъ яшамиш шулайи баяр-шубарси, жара йишварианра, Дагъустандиз гъюрайи туристарра гъюри шулу. Вари аьхю маракълувалиинди халачи фици убхуруш лигури шулу, гугар китІуз хъюгъру», - ктибтнийи дугъу.

Къайд апІуб лазим вуки, му «Кюгъне гъаятдиз» дуфнайи ихъ шаирарра чпин уьмрин пише ктабгъайиз улихъна халачачийир вуди гъахънийи. Гъаддиз дурари, аьхю аьшкънийинди халачийихъ деъну, халачийир урхру вахтари чпи апІури гъахъи мяълийир, зарафатар кІваин апІури, ихъ бажаранлу шаир Эльмира Аьшурбеговайин «Икрам вуйиз» кІуру мяълира устадвалиинди тамам гъапІнийи. Йиз фикриан, бицІи дуркъаригъ ккергънайи, цІибди дурхнайи му къадар халачийир, жюрбежюр рангарин цІикІвар гъяркъган, шаирарик гъевес кубчІвнийи.

Аьхиримжи вахтна ихъ халкъдин жюрбежюр серенжемариъ иштирак шулайи, Халагъ гъул`анмина дуфнайи, му гъулан къялан мектебдиъ 50 йистІан зиина табасаран чІалнанна урус чІалнан мялимди гъилиху, табасаран чІал ва багъри гъулан тарих ахтармиш апІбак аьхю пай киврайи Багъаудин Къурбановди халачачивали ихъ халкъдин яшайишдиъ фициб роль уйнамиш апІури гъабхънуш, ктибтнийи.

«Улихъна йисари ихъ халкъ му сяняаъткарвали гъюбхну. Гъарсаб хизандиъ дуркъар ади гъахъну ва гъарсар дишагълийиз чан хулан айтІ ляхинра ади гъабхъну. Гъийин вахтна Къарахановарин хизанди гъабхурайи му ляхнийин ухъу гизаф шад вухъа ва халачачивал дудрубгуз ухъхъан шлуб вари апІурхъа», - гъапнийи Багъаудин халуи.

Гъацира, ихъ халкъдин фунубра гъял дапІну адру месэлайихъан юкІв убгурайи, кюмекнан хил гъачІабккуз гъар вахтна гъязур вуйи Айваз Рамазанов му йигъанра гъирагъдиъ гъузундаи, мяракаийъ иштирак гъахънийи. Мурадiali Къарахановдин гафариинди, чпи му ляхнихъ хъюгъю йигъланмина дугъу му хизандиз чахъан удукъру кюмек апІура.

Мамедгъалайин 3-пи нумрайин мектебдиъ урус ЧІалнанна литературайин дарсар киврайи мялим, Хив райондин УртІил гъул'ан вуйи Мухтасар Умаровдира Къарахановарин хизанди гъабхурайи ляхниз, «Табасарандин ватанперверар» кІуру жямаятлугъ тешкилатдин кІули айи Айваз Рамазановди зигурайи зегъметназ, дуфнайи шаирарин яратмишариз заан кымат тувнийи ва мицдар серенжемар гъахувал давам дапІну ккуниваликан гъапнийи.

Дупну ккундуки, Каспийск шагъриъ яшамиш шулайи Къарахановарин риш Назираири ихъ халкъдин культура артмиш апІбак лайикълу пай кивра. Дугъу ихъ дагълу халкъарин милли ккурттар дирхура, жаквларра гъязур апІура. Къарахановарин хизан ихъ республикаийъ кІули гъягъюри шлу жюрбежюр тялукъ серенжемариъ гъар вахтна иштирак шула. Дурариз гележегдиъ му ляхин давам апІуз хъана ахъю гъевеслувал ва заан хъуркъувалар ккун апІурхъа.

Шюшеханум Керимова, шаир.

Фазу АБЛИЕВА

УЛУП УЗУЗ, ТАБАСАРАН ДИШАГЪЛИ...

Улуп узуз,
Табасаран дишагъли,
Йиз кІван арзу
Хиял-халачи убхуз.
Улуп узуз,
Табасаран дишагъли,
Саб-сабдихъди
Утканди рангар хъпалгуз.

Шуйиш узхъан
КитІуз увхъанси гугар,
Шуйиш узхъан
Увхъанси хъпалгуз рангар,
Убхидийза
Халачи, учв гъадмукъан
Гюрчег вуйиб,
Утканвалин аьнтІикъа.

Халачийик каъдийза
Йиз халкъдин жил,
Багъри юрднан
Вари кюкйир успагъи.
Убхидийза,
Ахидайза я йишвну,
Убхидийза,
Бизар дархъиди йигъну.

Ва хъидийза
Деъну ляхнихъ юкІв али,
Гъудужвурѝ,
Хъюгъюбси ахсрар йивуз...
Улуп узуз,
Табасаран дишагъли,
Йиз кІван арзу
Хиял-халачи убхуз.

Уз дагъдихъан
Зигидийза бицІи нир,
Хъа нирихъ баб.
Туври бицІириз нана.
Гъялак дарди,
Каъдийза кІалиб машнан,
Мухриин хил
Даахнайи бицІирин.

Халачийик
Фици капІза бахт меъли?
ШуйкІан узхъан
Бабан лигуб накъшиз хуз?
Улуп узуз,
Табасаран дишагъли,
Йиз кІван арзу,
Хиял-халачи убхуз.

Табасаран чІалназ илтІибкІур Абдулмажид Къурбанов

ПОДПИСНОЙ ИНДЕКС:
на год – ПС791
на полугодие – ПС246

Литературайин Табасаран

На табасаранском языке

